

Φάκελος

Κλινική Ψυχολογία II

**Λίσσα Κανελλοπούλου
2019**

Περιεχόμενα

1. Τι είναι μία ψυχανάλυση;	3
1.1.Απαρχές της ψυχανάλυσης	3
1.2.Η γέννηση της ψυχανάλυσης	5
1.3.Από το «υποφέρω» στο «ποιος είμαι;»	8
1.4.Η επιλογή του αναλυτή	9
1.5.Η πρώτη φορά	11
1.6.Δύο ιδιαίτεροι αναλυόμενοι	12
1.7.Η μεταβίβαση	14
2. Η κλινική διάγνωση	16
2.1. Η πορεία του Freud	17
2.2. Η δομή της νεύρωσης στη λακανική διδασκαλία	19
2.3. Η δομή της ψύχωσης στη λακανική διδασκαλία	21
2.4. Η δομή της διαστροφής στη λακανική διδασκαλία	23
3. Νεύρωση: Υστερία και ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση	30
4. Ψύχωση στον Φρόιντ και στον Λακάν	44
5. Διαστροφή	61
6. Γιατί ένα παιδί δεν μαθαίνει	70
7. Το σώμα στην ψυχανάλυση και η τριμερής άρθρωσή του	78
8. Το απολαμβάνει ενός σώματος : Τρεις περιπτώσεις αυτοάνοσης ή ιδιοπαθούς ασθένειας	86
9. Σεξουαλικότητα, εμφυλοποίηση και κοινωνικός δεσμός	93
10. Βασικοί όροι της λακανικής ψυχανάλυσης	105

1. Τι είναι μία ψυχανάλυση;

Λίσσα Κανελλοπούλου

Έχει η ψυχανάλυση μέλλον στην εποχή της παγκοσμιοποίησης; Μήπως είναι περιττή ενδοσκόπηση η ενασχόληση με τις μικρές μας προσωπικές υποθέσεις όταν μας καλούν τόσο άλλοι ευγενείς σκοποί;

Ωστόσο, η ψυχανάλυση επιτρέπει να θέσουμε σαφώς το ακόλουθο ζήτημα: πως να ζήσουμε με τους άλλους χωρίς ο καθένας μας να παραιτηθεί από αυτό που είναι και χωρίς, εξαιτίας αυτής της άρνησης, να καταστραφεί το συλλογικό; Είτε το γνωρίζει, είτε όχι, ο καθένας επινοεί μία λύση, από την οποία υποφέρει λίγο ή πολύ, και που είναι το σύμπτωμά του. Το σύμπτωμα μαρτυρεί την ένταση μεταξύ του ενικού (το αμείωτο που είναι ο καθένας) και του κοινωνικού (το «ζούμε μαζί») – ένταση που υποθηκεύει κάποιες φορές τη σχέση μας με τον κόσμο.

Μπροστά στο συναίσθημα ότι δεν επωφελούμαστε από τη ζωή όσο έχουμε δικαίωμα να επωφελούμαστε, στρεφόμαστε προς τους ψ: κατά κανόνα μας υπόσχονται τότε την εξάλειψη του ενοχλητικού συμπτώματος... Η ψυχανάλυση προσφέρει σε όποιον το ζητάει την ευκαιρία αυτής της μοναδικής εμπειρίας: να εξάγει τις συνέπειες αυτού που είναι ως ομιλούν υποκείμενο, έως το να ελέγξει, να επιβεβαιώσει, να θέσει υπό αμφισβήτηση, να ανανεώσει τις λύσεις χάρη στις οποίες συμβιώνει με τους ομοίους του, και να περάσει από το ανυπόφορο να ζει, που ενεργοποιεί όλη του την «ενέργεια», σε αυτό που είναι σημαντικό στη ζωή του, που απελευθερώνει όλη του την «ενέργεια».

1.1.Απαρχές της ψυχανάλυσης

Από την αρχαιότητα, οι φιλόσοφοι αποκτούν πλήθος γνώσεων ερωτώντας τα αντικείμενα, τη φύση, τους ανθρώπους, ή παρατηρώντας τις φυσικές εκδηλώσεις, τη θέση των άστρων στον ουρανό ή τις ασθένειες του σώματος. Ο κόσμος μιλάει. Οι φιλόσοφοι συγκεντρώνουν έγκυρες γνώσεις για την αιωνιότητα, που προστίθενται η μία στην άλλη.

Με τις ανακαλύψεις επιστημόνων όπως ο Γαλιλαίος (1564-1642) και ο Νεύτων (1642-1727) κάποιες από τις γνώσεις που συσσωρεύονταν για αιώνες αρχίζουν να ταλαντεύονται. Τον 17^ο αιώνα, ο φιλόσοφος, μαθηματικός και φυσικός René Descartes (1596-1650) επωφελείται από τις πρώτες αμφισβητήσεις και θέτει υπό αμφισβήτηση το σύνολο των έως τότε συσσωρευμένων γνώσεων. Ανοίγει έτσι το δρόμο για τις σύγχρονες επιστήμες. Στο εξής, ο κόσμος και τα στοιχεία που τον

αποτελούν πρέπει να μελετώνται μέσω πειράματος και επαλήθευσης (επανάληψη του πειράματος). Ως εκ τούτου, τα αντικείμενα που μας περιβάλλουν παύουν να μιλούν. Γίνονται μετρήσιμα αντικείμενα μελέτης, επιστημονικά αντικείμενα.

Όμως, μέσα από την προσέγγισή του της μεθοδικής αμφιβολίας, ο Descartes είναι υποχρεωμένος να περάσει από μία βεβαιότητα: υπάρχει ένα υποκείμενο¹ που μπορεί να αμφιβάλλει για τα πάντα. Είναι το περίφημο «*Cogito ergo sum*» («Σκέπτομαι, άρα υπάρχω»). Το υποκείμενο που το ανακοινώνει είναι το υποκείμενο της μοντέρνας επιστήμης, όμως, ταυτόχρονα, η ίδια του η ύπαρξη γίνεται επιστημονικό συμβάν, δηλαδή αντικείμενο μελέτης. Ο άνθρωπος, όταν γίνεται αντικείμενο μελέτης, σωπαίνει, με τον ίδιο τρόπο που η αστρονομία έκανε τα άστρα της αστρολογίας να σιωπήσουν.

Η αρχαιότητα περιγράφει και ταξινομεί τις ψυχικές ασθένειες (ο Ιπποκράτης που θεωρείται ο μεγαλύτερος γιατρός της αρχαιότητας, ο Γαληνός, Έλληνας γιατρός). Τις θεραπεύει με το λόγο ή με κάποια σκευάσματα (φίλτρα). Ο 17^ο αιώνας θεωρεί ότι αυτοί που ονομάζονται «τρελοί» είναι επικίνδυνοι για την κοινωνία και τους κλείνουν μέσα στα γενικά νοσοκομεία. Ο 19^{ος} αιώνας επινοεί την μοντέρνα ψυχιατρική και αναζητά αιτίες βιολογικές και νευρολογικές στις ψυχικές ασθένειες. Ήταν η εποχή των ασύλων.

Γενικά, έως τον 18^ο αιώνα, η κλινική είναι μία ιατρική κλινική που δεν διαφοροποιεί απαραίτητα τις ψυχικές ασθένειες από τις ασθένειες του οργανικού σώματος. Από τον Descartes και πέρα, η μελέτη της οδύνης της ψυχής αφιερώνεται στην μεταφυσική, ενώ η μελέτη της οδύνης του σώματος στην επιστημονική κλινική ιατρική δηλαδή, θεμελιώνεται αποκλειστικά στην (στο) φυσική (ό). Ωστόσο, περιορίζοντας την οδύνη του σώματος σε μία επιστημονική γνώση, η ιατρική κλινική συναντά κάποιες παθολογίες που είναι ανεξήγητες για την επιστήμη. Έτσι, κάποιες ασθένειες δεν μπορούν να εξηγηθούν μόνο από τη βλάβη των οργάνων, όπως στην περίπτωση της υστερίας. Οι θεαματικές της εκδηλώσεις (νευρικές κρίσεις, λιποθυμίες, διαταραχές της όρασης, αναισθησία κάποιων μερών του σώματος, παραλυσίες, υπνοβασία...) είναι γνωστές από την αρχαιότητα. Πίστευαν ότι η υστερία (ύστερον, μήτρα) είναι αποκλειστικά γυναικεία ασθένεια και θεωρούσαν ότι οι γυναίκες που είχαν προσβληθεί είχαν καταληφθεί από το διάβολο και τις έκαιγαν σαν μάγισσες ή ότι έκαναν θέατρο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εμφανίζεται η ιατρική της ψυχής: θα θεραπεύσει την ψυχή σαν ένα άλλο σώμα και θα την επαναφέρει σε

¹ Το υποκείμενο αναφέρεται σε αυτό που στο άτομο έχει τη δυνατότητα να απαντήσει. Προϋποθέτει μια γλωσσική δομή και τη δυνατότητα να ξεφύγει κανείς από οποιοδήποτε προκαθορισμό της πράξης του. Για αυτό και το υποκείμενο δεν ισοδυναμεί μόνο με ό,τι είναι διαφορετικό από το ένα άτομο στο άλλο, αλλά και σε αυτό που διαφεύγει της γνώσης σε ένα άτομο για τον εαυτό του και που αποτελεί τη μοναδικότητά του.

κάποιους προσδιορισμούς που πρέπει να ανακαλυφθούν. Έτσι γεννιέται η ψυχιατρική.

Μέσα σε αυτό το κίνημα της εξ-αντικειμενοποίησης, ο γάλλος νευρολόγος και ψυχίατρος Jean Martin Charcot (1825-1893) έκανε τους πρώτους πειραματισμούς με υστερικές ασθενείς. Σε αντίθεση με τους γερμανούς ψυχιάτρους, ο Charcot, που διευθύνει από το 1870 την πτέρυγα των υστερικών και επιληπτικών του νοσοκομείου Salpêtrière στο Παρίσι, ενδιαφέρεται για αυτή την αινιγματική ασθένεια. Θεωρεί την υστερία πραγματική ασθένεια και όχι προσομοίωση. Δίνει μεγάλη σημασία στην λεπτομερή παρατήρηση των συμπτωμάτων και μελετάει και θεραπεύει την υστερία με την ύπνωση.

Το 1885 ο Freud (1856-1939) μαθητεύει κοντά στον Charcot στο Παρίσι και παρατηρεί ότι σε περιπτώσεις σωματικών συμπτωμάτων (κάποιες παραλυσίες, κεφαλαλγίες...) το υποκείμενο αρρώσταινε από μία αναπαράσταση που είχε κατασκευάσει ή από κάποιο λόγο που είχε ξεχάσει, που ήταν όμως ενεργός. Με την ύπνωση προσπαθεί να επαναφέρει στη μνήμη την ανάμνηση που αρρωσταίνει ή απλώς να το κάνει να ξεχάσει ακόμη περισσότερο. Επιστρέφοντας στη Βιέννη, διαπιστώνει ότι αυτή η πρακτική έχει αποτελέσματα. Ο λόγος μπορεί λοιπόν να δράσει πάνω στην οδύνη. Αυτό είναι και η βάση της ψυχοθεραπείας.

1.2.Η γέννηση της ψυχανάλυσης

Ο Freud διαπιστώνει πολύ γρήγορα ότι κάποια υποκείμενα δεν εγκαταλείπονται στην ύπνωση και ότι, κάποια άλλα, ακόμη και υπνωτισμένα, αρνούνται να υπακούσουν στην υποβολή. Δείχνουν μία αντίσταση και ο Freud αναρωτιέται γιατί. Επιμένει στο γεγονός ότι οι ασθενείς του πρέπει να θυμηθούν μόνοι τους αυτό που προκάλεσε τον πόνο τους. Από τις πρώτες κιόλας θεραπείες εγκαταλείπει ακόμη και τις προτροπές και δεν κατευθύνει πλέον τη ροή της σκέψης των ασθενών του. Έτσι, η ύπνωση δεν ήταν για τον Freud παρά ένα μέσον και όχι ο στόχος. Του επέτρεψε όμως να συνειδητοποιήσει πόσο σημαντική είναι η επιρροή του θεραπευτή πάνω στον ασθενή του.

Η ψυχανάλυση έρχεται ως λογική και ιστορική συνέχεια της ιατρικής και της ψυχιατρικής, ενώ εγγράφεται στον αντίποδά τους. Γεννιέται από η συνάντηση του Freud με την Emmy von N. που πήγε να τον δει ως γιατρό για να την θεραπεύσει. Την ρωτά για τα δεινά που την κάνουν να υποφέρει. Εκείνη του ζητά να σιωπήσει και να την αφήσει να μιλήσει. Ο Freud δέχεται και εκείνη του εξηγεί τότε τη θεωρία που υποστηρίζει τη σχέση της με τον κόσμο. Είναι η πρώτη φορά στην ιστορία, ιδιαίτερα στην ιστορία της κλινικής, που ο λόγος δίνεται πάλι στο υποκείμενο: το υποκείμενο είναι εκείνο που εξηγείται ως προς τη σχέση του με τον κόσμο, πηγή δεινών, και ο ψυχαναλυτής γίνεται εκείνος που διδάσκεται από τον ασθενή.

Έτσι ο Freud ανακαλύπτει την ψυχανάλυση, μοναδική κλινική διάταξη κατά την οποία ο αναλυτής υποτίθεται ότι γνωρίζει και όπου ο αναλυόμενος απαιτεί, ωστόσο, από τον αναλυτή να μην κάνει χρήση αυτής της γνώσης. Για τον αναλυόμενο αυτή η διάταξη συνίσταται στη χρήση των «ελεύθερων συνειρμών», όπως το ονόμαζε ο Freud. Η εργασία που προτείνεται στον αναλυόμενο είναι να λέει ότι του έρχεται στο νου, ακόμη και τις «βλακείες», επιλέγοντας το σημείο εκκίνησης. Είναι ένας τρόπος να λέμε στον αναλυόμενο: «Μιλήστε, πείτε ό,τι θέλετε!» Από την πλευρά του αναλυτή ο Freud επινόησε το αιωρούμενο ακούειν², που συνίσταται για τον αναλυτή να ακούει ό,τι λέει ο αναλυόμενος, χωρίς να ευνοεί κανένα νόημα.

Προτείνοντας στους ασθενείς του την ελευθερία του λόγου, ο Freud παρατηρεί ότι δεν είναι ακριβώς ελεύθεροι. Από το ένα μέρος οι ασθενείς ανακαλύπτουν ότι για να ορίσουν τον εαυτό τους πρέπει να περάσουν απ' τα λόγια του Άλλου: ακόμη και αν ο λόγος ενός υποκειμένου είναι ιδιαίτερος, από τη γέννησή του ήδη η γλώσσα³ του καθορίζεται από τους γονείς του, το περιβάλλον του, τον πολιτισμό του... Από το άλλο μέρος ο Freud καταλαβαίνει ότι οι ξεχασμένες αναμνήσεις που επιστρέφουν στο συνειδητό έχουν σεξουαλικό περιεχόμενο. Αυτό το σεξουαλικό περνάει στην ομιλία και μαρτυρεί την παρουσία του μέσα από ατυχήματα όπως τις παραδρομές, τις ακούσιες παραλείψεις και τα διαφορούμενα.

Η συνάντηση με το σεξουαλικό είναι πάντα τραυματική: Οι σεξουαλικές εμπειρίες που βιώνονται στο σώμα συμβαίνουν πάντα άκαιρα, πολύ νωρίς ή πολύ αργά, και προκαλούν αποστροφή και τρόμο ή πολύ ευχαρίστηση. Αντιτίθενται στην ανάμνηση και το υποκείμενο τις αρνείται καθώς αισθάνεται ντροπή.

Ο Freud αναφέρει την περίπτωση μίας ασθενούς, της Emma. Η Emma στοιχειώνεται από τη σκέψη ότι δεν επιτρέπεται να μπει μόνη της σε ένα μαγαζί. Θεωρεί υπεύθυνο ένα γεγονός (ανάμνηση A) που συνέβη στα 13 της, λίγο μετά το ξεκίνημα της εφηβείας της. Είχε μπει σε ένα μαγαζί και το έβαλε στα πόδια μπροστά στα γέλια των πωλητών καθώς ήταν πεπεισμένη ότι κορόιδευαν το ντύσιμό της, ενώ ένας από

² Ο τρόπος του ψυχαναλυτή να ακούει που προσαρμόζεται στους ελεύθερους συνειρμούς και που συνίσταται στο να μην ευνοεί τίποτα εκ των προτέρων από τα λεγόμενα του αναλυόμενου, έτσι ώστε να αφήσει αυτό που είναι σημαντικό να απορρέει από την αλυσίδα των λέξεων και των σκέψεων, χωρίς την πρόωρη παρέμβαση του κλινικού.

³ ³ Με την έννοια της δυνατότητας συμβολοποίησης. Με τη γλώσσα μπορούμε να αναπαραστήσουμε κάτι κατά την απουσία του, ακόμη και να δημιουργήσουμε την ύπαρξη, ως συμβάν του λόγου, κάποιου πράγματος που δεν υπήρχε έως τότε (π.χ. η ποιητική δημιουργία). Αυτή τη δυνατότητα την ασκούμε στο πλαίσιο μίας γλώσσας, γλώσσα ως κοινωνικός θεσμός: ελληνικά, αγγλικά... Η γλώσσα ως δομή, όμως, με την έννοια της δυνατότητας συμβολοποίησης δεν ασκείται παρά μόνο μέσα από μία πράξη του υποκειμένου: το λόγο.

αυτούς προσπαθούσε να την σαγηνεύσει. Αυτή η ανάμνηση, όμως, δεν εξηγεί ούτε την εμμονή (ο φόβος να μπει μόνη της) ούτε το σύμπτωμα (να μην μπαίνει ποτέ μόνη της σε μαγαζί, και μάλιστα κάποιες φορές να το βάζει στα πόδια)

Κατά τη διάρκεια της ανάλυσης η Emma ανακαλύπτει μία άλλη ανάμνηση (B) που επιτρέπει την ερμηνεία της δυσφορίας της: *«Όταν ήταν 8 χρονών είχε μπει σε ένα μπακάλικο και ο καταστηματάρχης έβαλε το χέρι του κάτω από το φόρεμά της. Στη συνέχεια, κατηγορήσε τον εαυτό της που επέστρεψε στο μπακάλικο, σαν να ήθελε να προκαλέσει μια νέα απόπειρα.»*

Έτσι, η απωθημένη ανάμνηση μιας απόπειρας αποπλάνησης δεν έγινε τραυματική παρά εκ των υστέρων. Το σεξουαλικό συμβάν πριν από την εφηβεία ήταν συνώνυμο της αποστροφής και του τρόμου.

Χρειάζεται λίγος χρόνος ώστε το υποκείμενο να εξάγει τις συνέπειες αυτής της σεξουαλικής συνάντησης. Αυτός ο χρόνος είναι που μετατρέπει εκ των υστέρων τη σεξουαλικότητα σε τραυματική. Το τραύμα δεν είναι το ίδιο το γεγονός, πάντα αβέβαιο, αλλά το ότι συναντά μία επιθυμία στο υποκείμενο. Για αυτό και ο B απωθήθηκε και έγινε ο A σύμβολο του B.

Ο Freud δεν νοιάζεται να μάθει αν το γεγονός που προκαλεί την ανάμνηση έχει τις ρίζες του σε συγκεκριμένο παρελθόν. Η πρώτη συνάντηση με την απόλαυση είναι πραγματική. Στην αρχή, το υποκείμενο δεν την κατανοεί, δεν μπορεί να την αφομοιώσει με τη σκέψη ή με τα λόγια. Δρα ως «ξένο αντικείμενο». Για αυτό και το υποκείμενο θα την μετατρέψει σε σενάριο. Αυτή η μικρή ιστορία, πάντα ίδια, που διηγούμαστε στον εαυτό μας και που προκαλεί ευχαρίστηση, έχει ένα όνομα: φαντασίωση. Το σενάριο της φαντασίωσης προστατεύει το υποκείμενο από την απρόσμενη επιστροφή αυτής της απόλαυσης που το υποκείμενο δεν μπορεί να αφομοιώσει. Είναι δηλαδή μία λύση που βρήκε το υποκείμενο για να αντιμετωπίσει τις ουσιαστικότερες συναντήσεις της ζωής του.

Η ψυχανάλυση, λοιπόν, ανακαλύπτει ότι, αφενός, το υποκείμενο διαφεύγει της λεξικοποίησης και ότι, αφετέρου, δεν υπάρχει γνώση που να το καθορίζει στην ολότητά του. Η προσπάθεια να κάνουμε το ασυνείδητο να μιλήσει αποκαλύπτει ένα θεμελιώδες παράδοξο: το ασυνείδητο είναι μία γνώση που δεν γίνεται να κατέχουμε, είναι μια γνώση που λείπει από τη γνώση που διαθέτουμε. Στην καθημερινή του ζωή, το υποκείμενο γεφυρώνει το χάσμα αυτό κατασκευάζοντας απαντήσεις και λύσεις στο ερώτημα τού τι είναι. Στην πραγματικότητα, αυταπατάται: οι απαντήσεις του έρχονται να «βουλώσουν» την τρύπα μέσα στη γνώση όπου στεγάζει το είναι του. Όσο περισσότερες απαντήσεις φέρνει, τόσο απομακρύνεται με κάποιο τρόπο από αυτό που είναι, αφού ο λόγος ύπαρξης αυτής της τρύπας είναι το ίδιο το υποκείμενο.

Αυτό που λέει η ψυχανάλυση είναι ότι αυτή η τρύπα δεν είναι δυνατόν να γεμίσει. Το

υποκείμενο δεν πρέπει να περιμένει από την ψυχανάλυση μία απάντηση στο ερώτημα τού τι είναι, αφού και η ίδια η ψυχανάλυση θεμελιώνεται πάνω σε ένα αδύνατο να ειπωθεί. Η ψυχανάλυση προτείνει λοιπόν την ακόλουθη εμπειρία: να επιτρέψει σε ένα υποκείμενο που έρχεται να θέσει το ερώτημα τού ποιος είναι, να εξάγει τις συνέπειες του γεγονότος ότι είναι ένα ομιλούν ον.

1.3. Από το «υποφέρω» στο «ποιος είμαι;»

Ο καθένας μας υποφέρει από κάποια ένταση μεταξύ της ιδιαιτερότητάς⁴ του (αυτό που είμαστε ως αντικείμενα που αγνοούμε ότι είμαστε) και του κοινωνικού δεσμού (η ζωή με τους άλλους). Θέτοντας το ερώτημα της ιδιαιτερότητάς του το υποκείμενο έρχεται γρήγορα αντιμέτωπο με το εξής δίλημμα: για να μπει στη ζωή με τους άλλους, έχει την εντύπωση ότι εγκαταλείπει αυτό που είναι. Για να αρέσει στους άλλους, χάνει την «πραγματική του προσωπικότητα». Αντίστροφα, αν αρνηθεί να εγκαταλείψει την ενικότητά του, γύρω από εκείνον, ο κοινωνικός δεσμός λύνεται. Παράλληλα, το ερώτημα τού «ποιος είμαι;» συγκεντρώνει όλους τους τρόπους που θέτουν τον Άλλον υπό αμφισβήτηση: το αίσθημα ότι δεν είμαι στη θέση μου, ότι δεν με αγαπάνε, δεν με αναγνωρίζουν... Έτσι, στην καθημερινή του αναζήτηση, το υποκείμενο ενοχλείται, γιατί του λείπει μία θεμελιώδης γνώση. Το σημάδι αυτής της αποτυχίας είναι το σύμπτωμα⁵, δηλαδή ο τρόπος που, ακόμη και αν υποφέρει, το υποκείμενο στεγάζει το πλέον ιδιαίτερο αυτού που είναι μέσα στο κοινωνικό.

Ο πόνος και το ερώτημα τού «είμαι» συνδέονται στενά. Πράγματι, το υποκείμενο πιστεύει ότι αν υποφέρει είναι γιατί ο Άλλος δεν του δίνει αυτό που θα έκανε τον πόνο του ηπιότερο, ή ότι ο Άλλος είναι αιτία του πόνου του. Από την άλλη μεριά, και εν αγνοία του, οι οδυνηρές εμπειρίες δίνουν οντότητα στη σκέψη ότι το πράγμα η έλλειψη του οποίου μας κάνει να υποφέρουμε, πρέπει να υπάρχει. Στο εξής, το υποκείμενο επαναλαμβάνει τις καταστάσεις πόνου για να αισθανθεί ότι είναι, για να αποδείξει στον εαυτό του ότι είναι. Επαναλαμβάνει τις αποτυχημένες συναντήσεις με τον εαυτό του. Το ψυχαναγκαστικό αναμάσημα, π.χ. είναι ένας τρόπος για να παραμένει κανείς σε κάποια σχέση με τον άλλον. Το υποκείμενο μπορεί να αντιληφθεί μια μέρα ότι αυτό το σύμπτωμα το εμποδίζει να ζήσει, να έχει σχέσεις. Η λύση που βρήκε είναι ταυτόχρονα και ένα εμπόδιο, κάποια στιγμή, στη σχέση του με

⁴ Στην ψυχανάλυση, το ενικό είναι αυτό που από το υποκείμενο δεν συλλαμβάνεται μέσω της γλώσσας: το πραγματικό, η απόλαυση. Έτσι, το ενικό διαφεύγει ακόμη και από τη γνώση του υποκειμένου, ενώ το υποκείμενο μπορεί να έχει μια κάποια ιδέα για τις «εξαιρετικές» του ενικότητες.

⁵ ⁵ Από ιατρικής άποψης, το σύμπτωμα είναι σημάδι οργανικής δυσλειτουργίας, ενώ στην ψυχανάλυση, είναι ταυτόχρονα η έκφραση μίας ψυχικής σύγκρουσης και ένας τρόπος απόλαυσης και θεραπείας της απόλαυσης από το υποκείμενο.

τον άλλον.

Κάποιοι προσαρμόζονται πολύ εύκολα στα συμπτώματά τους και παραπονιούνται ελάχιστα. Σε κάποιους άλλους τα ίδια συμπτώματα προκαλούν μία ακυρωτική οδύνη: ενεργούν σαν πετραδάκι στο παπούτσι που εμποδίζει το περπάτημα. Μέσα σε αυτή την κατάσταση, το υποκείμενο μπορεί να έχει την αίσθηση ότι δεν επωφελείται από τη ζωή όσο θα έπρεπε. Αυτό το οδηγεί καμιά φορά στο να ερωτήσει τη σχέση του με τον κόσμο, τη σχέση του με τους άλλους. «Μα τι έχω κάνει;», « Τι μου συμβαίνει;», «Τι είμαι;», «Τι συμβαίνει και βάζω διαρκώς τον εαυτό μου σε παρόμοιες καταστάσεις οδύνης;». Το υποκείμενο ζητάει νόημα για να κλείσει την τρύπα της γνώσης.

Συμβαίνει το υποκείμενο να επισκέπτεται έναν ψυχαναλυτή όπως θα επισκεπτόταν έναν ακόμη ειδικό, τον οποίο επιλέγει από τη λίστα των γιατρών. Η ανάλυση δεν ξεκινά αν μείνει σε αυτό: ο ψυχαναλυτής δεν θα είναι παρά ένας ακόμη γιατρός, θεραπευτής. Από τη στιγμή, όμως, που το υποκείμενο έχει την αίσθηση ότι το σύμπτωμά του δεν είναι μόνο μία αναπηρία, αλλά και ένα αίνιγμα («Γιατί υιοθετώ αυτό το σύμπτωμα που τίποτα δεν δικαιολογεί κατά τα άλλα, τι συμβαίνει και μπαίνει στη ζωή μου;»), το υποκείμενο αλλάζει θέση απέναντι στον Άλλον (ο Άλλος δεν είναι πλέον η αιτία όλων των δεινών, δεσμεύεται πλέον η υπευθυνότητά του).

Μία νέα γυναίκα, π.χ. συναντά σε κάθε σχέση της άνδρες που την κτυπούν. Στην αρχή θεωρεί τους άνδρες αυτούς υπεύθυνους για τη βία που βιώνει. Σιγά-σιγά αρχίζει να αναρωτιέται μήπως είναι και δική της ευθύνη αυτή η συμπεριφορά, ή ακόμη και μήπως αποζητά αυτή την συμπεριφορά. Αυτό την οδηγεί στην ψυχανάλυση: να επιβεβαιώσει και να προσπαθήσει να βγει από αυτόν τον κύκλο.

Έτσι, το σύμπτωμα που επινοεί το υποκείμενο για να βρει έναν δικό του τόπο μέσα στον κόσμο μαρτυρεί την ένταση μεταξύ του ενικού (το υποκείμενο) και του κοινωνικού (ο δεσμός με τους άλλους). Η ανάλυση ξεκινά όταν το υποκείμενο ερωτάται για το μερίδιο που έχει ως προς αυτό για το οποίο παραπονιέται.

Αν το υποκείμενο ζητάει να κάνει ανάλυση είναι γιατί υποφέρει από τη δομή του και από τη δυσκολία του να συνδέσει το είναι του στη γλώσσα ως δομή μέσω του συμπτώματός του. Πράγματι, το σύμπτωμα που το ενοχλεί δείχνει ότι δεν βρήκε κάποιο ικανοποιητικό τρόπο να ενταχθεί στον κόσμο. Η ανάλυση θα του επιτρέψει να εξάρει τις συνέπειες από το ίδιο το γεγονός ότι μιλάει. Έως ότου να προσπαθήσει να βρει ένα νέο τρόπο να ενταχθεί στον κόσμο μεταξύ των ομοίων του.

1.4. Η επιλογή του αναλυτή

Ο κατάλογος των «ειδικών» που προτείνουν συμβουλευτική είναι μεγάλος: ψυχοθεραπευτής, ψυχίατρος, κλινικός ψυχολόγος ή ψυχαναλυτής. Σε ποιον να

στραφεί κανείς;

Το καθεστώς του ψυχοθεραπευτή δεν υπόκειται σε καμία ρύθμιση. Οποιοσδήποτε, ψυχίατρος, ψυχολόγος ή μη μπορεί να ορίσει τον εαυτό του ως ψυχοθεραπευτή και να προτείνει μία από τις 400 υπάρχουσες θεραπείες. Οι οποίες διαφοροποιούνται από τη μέθοδό τους: χαλάρωση, εργασία με το σώμα, σε ομάδα, στην οικογένεια ή μέσω διαφόρων δραστηριοτήτων. Οι περισσότερες ψυχοθεραπείες βασίζονται στην ιδέα ότι το σύμπτωμα είναι μία ασθένεια που πρέπει να εξαλειφθεί. Αυτή η διαδικασία όμως θέτει ένα μείζον ζήτημα. Πράγματι, αν το σύμπτωμα είναι η λύση που έχει επινοήσει το υποκείμενο για να ρυθμίσει τη σχέση του με τον κόσμο, να εξαλειφθεί κάνει το υποκείμενο πολύ πιο εύθραυστο, πολύ πιο ανυπεράσπιστο.

Ο ψυχίατρος είναι γιατρός εξειδικευμένος στη διάγνωση και τη φαρμακευτική θεραπεία και, κάποιες φορές στην ψυχοθεραπεία των ψυχικών διαταραχών.

Ο κλινικός ψυχολόγος εκπαιδεύεται στο Πανεπιστήμιο, αλλά δεν είναι γιατρός. Αναπτύσσει καμιά φορά μία κλινική προσέγγιση αφού ενδιαφέρεται για την ενικότητα του υποκειμένου και προσπαθεί να θέσει σε εφαρμογή μία σχέση που βασίζεται στο λόγο.

Μία εργασία με έναν από τους δύο αυτούς «ειδικούς» μπορεί να αποτελέσει ένα σημείο συνάντησης με την ψυχανάλυση αν, ασφαλώς, δεν υποκύψουν στον ψυχοθεραπευτικό πειρασμό.

Για να βοηθήσει, ένας φίλος ή κάποιος από το περιβάλλον μπορεί να σας συμβουλεύσει να δείτε κάποιον ψυχαναλυτή, γιατρό, κοινωνικό λειτουργό κ.λπ. Αφενός, είναι μάλλον δύσκολο να ξεκινήσει κανείς ψυχανάλυση εάν δεν ξέρει ότι η ψυχανάλυση υπάρχει, αφετέρου δεν μπορεί να ξεκινήσει κανείς ψυχανάλυση παρά μόνο με ψυχαναλυτή. Επίσης, υπάρχει μία αντίθεση μεταξύ του τρόπου με τον οποίον εγγυάται κανείς συνήθως μία ιατρική πράξη (με την οποία εξομοιώνεται η ψυχανάλυση και η ψυχοθεραπεία) – με τα διπλώματα, τον νόμο, τον κώδικα- και μίας ψυχανάλυσης. Ο ψυχαναλυτής έχει τη θέση του πρωτίστως από αυτό που έμαθε από τη δική του ανάλυση. Για να δει κανείς έναν ψυχαναλυτή μπορεί να πάρει πληροφορίες από τους αναγνωρισμένους συλλόγους, που «εγγυώνται» για τα μέλη τους. Δίνουν συνήθως έναν κατάλογο με αναλυτές που πληρούν κάποια κριτήρια: να έχουν κάνει ψυχανάλυση, να έχουν υιοθετήσει την ηθική που προκύπτει από αυτήν, να έχουν μία εκπαίδευση προσαρμοσμένη στη διδασκαλία του συλλόγου, να κάνουν εποπτεία και παρουσιάσεις περιπτώσεων μπροστά στους συναδέλφους του. Ας μην ξεχνάμε όμως ότι δεν έχουμε να κάνουμε με έναν θεσμό, αλλά με έναν άνδρα ή μία γυναίκα. Ο καθένας αποφασίζει μόνος του. Η συγκεκριμένη συνάντηση με τον αναλυτή που θα επισκεφθεί κανείς θα είναι λοιπόν καθοριστική. Και αν, εξ αρχής δεν περνάει το ρεύμα, δεν πρέπει να διστάσει κανείς να επισκεφθεί κάποιον άλλον, αντί να εγκαταλείψει.

Η ερμηνεία της ψυχαναλυτικής θεωρίας έγινε αφορμή να γεννηθούν διαφορετικοί προσανατολισμοί και διαφορετικοί τρόποι άσκησης της ψυχανάλυσης. Οι ψυχαναλυτές που υποστηρίζουν αποκλειστικά τον Freud εγείρουν τον τρόπο του να ασκεί σε πρότυπο (σταθερή διάρκεια και σταθερός αριθμός συνεδριών, εκπαίδευση που παίρνει ακαδημαϊκή μορφή και που απευθύνεται κυρίως σε γιατρούς). Κάποιοι εκ των οποίων περιόρισαν τους στόχους της ψυχανάλυσης σε προσαρμοστικούς (η ψυχανάλυση του εγώ: το υποκείμενο συγγέεται με το εγώ το οποίο πρέπει να επαναπροσαρμοστεί), ή ψυχοθεραπευτικούς (έχοντας ως στόχο την εξάλειψη του συμπτώματος).

Ο Jacques-Marie Lacan (1901-1981) προσπάθησε να εξάγει από τη θεωρία του Freud τις συνθήκες ανακάλυψης του ασυνειδήτου. Η λακανική πρακτική στοχεύει στο να συγκεντρώσει αυτές τις συνθήκες ώστε να επιτρέψει στον ψυχαναλυτή να επαναεπινοήσει την ψυχανάλυση σε κάθε περιστατικό (διαχωρισμός της ψυχανάλυσης από την ιατρική, κυμαινόμενη διάρκεια των συνεδριών, πρακτική των σύντομων συνεδριών, κ.λπ.).

1.5.Η πρώτη φορά

Η συνάντηση ξεκινά με μία πράξη: το τηλεφώνημα στο οποίο θα ζητήσει κανείς το πρώτο ραντεβού. Τι συμβαίνει όμως στη συνέχεια;

Κατά την πρώτη συνάντηση ο αναλυτής πρέπει να δημιουργήσει τις συνθήκες ώστε να υπάρξει ψυχανάλυση. Το έργο είναι λεπτό γιατί το ασυνείδητο δεν αφήνει να του πάρουν τον έλεγχο και ακόμη λιγότερο να το συλλάβουν με ραντεβού. Πρέπει λοιπόν ο αναλυτής να αφήσει τη μεταβίβαση να εγκατασταθεί και να αναπτυχθεί, να επιτρέψει στους ελεύθερους συνειρμούς να εκτυλιχθούν μέσα στον αναλυτικό λόγο, να κινητοποιήσει την ασυνείδητη γνώση θέτοντας σε λειτουργία το υποτιθέμενο υποκείμενο στην υποτιθέμενη γνώση, να κάνει τη σωστή ερμηνεία... Ο βασικός κανόνας τον οποίο θα εισάγει με κάποιο τρόπο ο αναλυτής είναι η πρόσκληση να τα πει κανείς όλα. Θα ρωτήσει το λόγο για τον οποίο ήρθε ο αναλυόμενος, το λόγο που επέλεξε την ψυχανάλυση, αυτό που τον έκανε να πιστεύει ότι αυτή η διαδικασία έχει κάποιο ενδιαφέρον για εκείνον, αυτό που τον έκανε να αποφασίσει να τηλεφωνήσει...

Η πρώτη συνάντηση ακολουθείται από μία σειρά συναντήσεων που στοχεύουν στο να επιτρέψουν στο υποκείμενο να πει κάτι για τη σχέση του με τον κόσμο. Αυτές οι ενδείξεις επιτρέπουν στον αναλυτή να αποκτήσει κάποια ιδέα για τη διάγνωση και να καθορίσει το πλαίσιο της ανάλυσης, κάτι που είναι απαραίτητο να γίνει για την αναλυτική εργασία (αριθμός συνεδριών, οδηγίες, κόστος). Επιπλέον, ο αναλυτής έχει τη δυνατότητα να επαληθεύσει αν ο αναλυόμενος έχει μπει στον αναλυτικό λόγο. Ο αναλυόμενος ενδέχεται να μην μπει ποτέ στον αναλυτικό λόγο: οι προκαταρκτικές συναντήσεις παίρνουν τότε τη μορφή μίας ψυχοθεραπείας, με τη μόνη διαφορά ότι ο

αναλυτής πρέπει να διασφαλίσει ότι η υποχώρηση μπροστά στο αναλυτικό έργο είναι πράγματι συμβάν του αναλυόμενου και όχι κάποιο τεχνικό λάθος, π.χ. Ο αναλυόμενος μπορεί να ρωτήσει οτιδήποτε θέλει τον αναλυτή: τους κανόνες του παιχνιδιού, τη μέθοδο που χρησιμοποιεί, το κόστος και τη διάρκεια των συνεδριών. Ωστόσο, δεν υπάρχουν απαραίτητα σταθερές απαντήσεις: οι απαντήσεις υπόκεινται σε αυτό που είναι απαραίτητο να καθορισθεί ώστε να γίνει ανάλυση με τον συγκεκριμένο αναλυόμενο.

Κατά τη διάρκεια των προκαταρκτικών συνεδριών, ο αναλυόμενος εκφράζει την οδύνη του χρησιμοποιώντας συχνά το παράπονο ή ρίχνοντας το λάθος στον Άλλον (απόντες γονείς, βιογραφικές δυσκολίες, απομακρυσμένος σύζυγος ...). Όταν συζητάει με τον αναλυτή, γίνεται ένα είδος μεταβίβασης, όπως με οποιονδήποτε γιατρό. Λίγο-λίγο, προσπαθώντας να εξηγηθεί ως προς τη σχέση του με τον κόσμο, συναντά το όριο της γνώσης που τον αφορά. Αντί να ερωτήσει τη γνώση, αρχίζει τότε να μιλάει για τον ίδιο. Συνειδητοποιεί ότι υποφέρει και ότι αυτός ο πόνος είναι σημάδι ενός τρόπου λειτουργίας, ότι δείχνει τον τρόπο με τον οποίο είναι «κατασκευασμένος». Απευθύνεται στον ψυχαναλυτή, η φυσική παρουσία του οποίου αναπαριστά αυτό που δεν θα μπορούσε ποτέ να πει. Ο ψυχαναλυτής τον παραπέμπει λοιπόν σε κάτι που είναι αποτυχία της γνώσης, αποτυχία που καλύπτεται από το γεγονός ότι ο αναλυόμενος υποθέτει ότι η γνώση που λείπει σε εκείνον υπάρχει πράγματι στον ψυχαναλυτή του.

Ο πόνος του συμπτώματος δείχνει ασυνείδητες συγκρούσεις μεταξύ δύο επιθυμιών που δεν μπορούν να ειπωθούν, εφόσον εμπλέκουν το ίδιο το αίνιγμα του υποκειμένου: «Ποιος είμαι;», «Τι μου συμβαίνει;». Η κινητοποίηση της έλλειψης της γνώσης, της τρύπας στη γνώση, δηλαδή του ασυνειδήτου και του υποκειμένου, πραγματοποιείται φέρνοντας αντιμέτωπο το υποκείμενο, χάρη στους ελεύθερους συνειρμούς, με τα όρια της γνώσης που διαθέτει. Τότε είναι που αναδύονται τα ίχνη μίας άλλης γνώσης, μη διαθέσιμης, με τη μορφή διαφορούμενων (λέω άλλο από αυτό που σκόπευα να πω), παραδρομών, ονείρων, αντιθέσεων, παραπραξιών, μορφωμάτων του ασυνειδήτου δηλαδή.

1.6. Δύο ιδιαίτεροι αναλυόμενοι

Μπροστά στο γεγονός ότι μιλάμε, όλα τα υποκείμενα είναι ισότιμα, γιατί το υποκείμενο του ασυνειδήτου δεν έχει ηλικία. Ωστόσο, ο αναλυτής οδηγείται στο να δει δύο ιδιαίτερους αναλυόμενους: το παιδί και τον υπερήλικα.

Είναι πολύ σπάνιο -αλλά όχι αδύνατο- ένα παιδί να ζητήσει μόνο του να συναντήσει έναν αναλυτή. Συνήθως παρουσιάζεται στον αναλυτή συνοδευόμενος από κάποιον τρίτο, και αυτός ο τρίτος είναι που θα εκφράσει ένα αίτημα. Για τον ψυχαναλυτή, όλο το κλινικό πρόβλημα εγγυάται στο να καταφέρει να αρνηθεί αυτό το αίτημα,

επιτρέποντας ταυτόχρονα στο παιδί να εκφράσει το δικό του. Το παιδί πρέπει να αισθανθεί ότι το δέχονται για εκείνο το ίδιο και όχι επειδή το ζητάει κάποιος άλλος. Για να αναλάβει το αίτημα, ο αναλυτής συζητάει με το παιδί με τη σκέψη να το κάνει να μιλήσει, να το συνοδεύσει στην εξερεύνηση της δομής. Έτσι, εισάγει κάποιες φορές παιχνίδια, ζωγραφική, πλαστελίνη, ως υποστήριγμα του λόγου.

Ας σημειώσουμε ότι έρχεται μία στιγμή στη ζωή του παιδιού, η στιγμή της εφηβείας, όπου το υποκείμενο αξιώνει να έχει την ευθύνη των πράξεών του και αυτών που λείει, καθώς και την ελευθερία να συναντήσει το σεξουαλικό που είναι το πεπρωμένο του: το αξιώνει τόσο περισσότερο όσο πιο πολύ του αμφισβητήθηκε αυτή η ευθύνη όταν ήταν παιδί.

Όταν συναντά ένα παιδί, ο ψυχαναλυτής πρέπει να εντοπίσει που βρίσκεται το υποκείμενο σε σχέση με το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, δηλαδή αν τα συμπτώματά του αποκαλύπτουν μια δυσκολία να μπει στην οιδιπόδεια κρίση ή περισσότερο μία δυσκολία να συλλάβει τις συνέπειες. Η οιδιπόδεια κρίση μπορεί να αποκαλύψει άγχη που συνδέονται με ένα πραγματικό δίλημμα: το παιδί δεν ξέρει γιατί ο άλλος το φροντίζει, ενώ η ίδια η ζωή του εξαρτάται απ' εκείνον. Είναι διχασμένο μεταξύ της απόγνωσης ότι θα το εγκαταλείψουν αν δεν τους κάνει και το άγχος ότι θα το χειριστούν όπως καθετί που είναι καλό αν τους κάνει (άγχος κατασπάραξης όπως μαρτυρεί ο εφιάλης π.χ.). Κατά τη διάρκεια της κρίσης, η πατρική λειτουργία παρεμβαίνει ως λειτουργία χωρισμού: δείχνει στο παιδί ότι είναι το παιδί της μητέρας του και ότι, ταυτόχρονα, δεν είναι το αντικείμενο της επιθυμίας⁶ της μητέρας του. Το παιδί αναρωτιέται τότε τι είναι αυτό που η μητέρα βρίσκει στον πατέρα και που δεν έχει εκείνο. Καταλαβαίνει τελικά ότι τίποτα δεν θα ικανοποιήσει την επιθυμία της μητέρας, η οποία είναι επίσης ελλιπής. Πρέπει λοιπόν να κατασκευάσει το δικό του δρόμο πραγματοποίησης της επιθυμίας: να τοποθετηθεί από την πλευρά του άνδρα ή της γυναίκας, να επενδύσει την επιθυμία του στα πεδία που θα του επιτρέψουν να κατοικήσει τον κόσμο ενώ ταυτόχρονα κατασκευάζει τη σχέση του με αυτόν. Η θεραπεία με ένα παιδί μπορεί να έχει έναν τέτοιο στόχο.

Αφετέρου, η ζωή του υποκειμένου που επιθυμεί και που κατοικεί τον κόσμο δεν είναι ίδια με τη βιολογική ζωή. Για τον ψυχαναλυτή, το υποκείμενο δεν έχει την ηλικία των αρτηριών του. Αυτό βάζει τους αναλυόμενους σε όμοια θέση μπροστά στην αναλυτική εργασία. Επιπλέον, ο ρυθμός της εξερεύνησης της δομής του από ένα υποκείμενο είναι ιδιαίτερος για τον καθένα. Να μπει στην ανάλυση μπορεί να επιτρέψει σε ένα υποκείμενο να ζήσει έως το τέλος της ζωής του. Αλλά, όταν ένας υπερήλικας, σοβαρά ασθενής ή θύμα ατυχήματος είναι σε ανάλυση, ανοίγεται μία

⁶Η συστατική έλλειψη του υποκειμένου απαγορεύει κάθε απόλυτη ικανοποίηση στον άνθρωπο και τον ωθεί να προσπαθήσει να ξαναβρεί αυτό που θα μπορούσε να τον γεμίσει. Αυτή η κίνηση της αδύνατης επανένωσης είναι που ονομάζεται επιθυμία.

νέα διάσταση: ο χρόνος. Πράγματι, η παρουσία του επικείμενου θανάτου εισάγει μία άκρως ιδιαίτερη σχέση με τον χρόνο.

Αφενός, ο ψυχαναλυτής αναρωτιέται αν αξίζει τον κόπο να αρρωστήσει από τη μεταβίβαση ένα υποκείμενο που πρόκειται να πεθάνει πριν προλάβει να θεραπευτεί από αυτήν. Αφετέρου, δεν μπορεί να αρνηθεί να ακούσει κάποιον που του το ζητάει. Η εμπειρία δείχνει ότι ο χρόνος δεν κυλά τότε με τον ίδιο ρυθμό: λίγο σαν ο θάνατος να κινητοποιούσε πιο έκδηλα μία λειτουργία βιασύνης. Αυτό φαίνεται από την ικανότητα κάποιων υπερηλίκων αναλυόμενων να «κλείσουν» την ανάλυση. Παράδειγμα ενός άνδρα με καρκίνο. Το περιβάλλον του τού το κρατούσε μυστικό και τον άφηνε να ελπίζει στη θεραπεία του. Άρχισε να παραληρεί γύρω από το μέλλον του. Συνειδητοποιώντας την κατάστασή του μέσα από τη μεταβιβαστική σχέση, επωφελήθηκε από τις τελευταίες μέρες της ζωής του για να τακτοποιήσει τα ζητήματά του και να εξασφαλίσει το μέλλον των παιδιών του.

1.7.Η μεταβίβαση

Η χρήση της μεταβίβασης είναι ουσιαστικό ερώτημα που διαφοροποιεί την ψυχανάλυση από οποιονδήποτε πειραματισμό και από οποιαδήποτε ψυχοθεραπεία.

“Ποτέ δεν θα μείνω δέκα χρόνια σε κάποιον που δεν μου μιλάει καν!” Πόσοι αναλυόμενοι δεν έχουν πει κάτι τέτοιο. Είναι αδύνατον να εξηγήσει κανείς τη φύση αυτής της σχέσης και τη διάρκειά της αν δεν λάβει υπόψη του το φαινόμενο της μεταβίβασης.

Η μεταβίβαση δεν υπάρχει μόνο στην ψυχανάλυση. Αν ρωτάμε τους επιστήμονες τη γνώμη τους για τη συμπεριφορά του κόσμου (κάτι για το οποίο δεν είναι πιο ειδικοί από εμάς), είναι λόγω της μεταβίβασης στη γνώση την οποία κατέχουν. Στην πολιτική, εκλέγουμε ανθρώπους που, πριν από τις εκλογές, έχουν τόση άγνοια όσο εμείς για τα κοινά: μετά την εκλογή τους πιστεύουμε ότι ήξεραν από πριν... και εκείνοι μας κάνουν να πιστεύουμε και φαίνεται να πιστεύουν ότι εξελέγησαν λόγω των ικανοτήτων τους. Η γνώση των διδασκόντων χρήζει συχνά τον θαυμασμό των μαθητών τους, που ξεπερνά το πλαίσιο της αρμοδιότητάς τους. Ο γιατρός και ο παπάς είναι ακόμη από τα επαγγέλματα που κινητοποιούν μία μεταβίβαση στη γνώση που υποτίθεται ότι κατέχουν. Αλλά δεν είναι η ίδια γνώση που κινητοποιείται από την επιστήμη και την τεχνική, τη θρησκεία και τον μύθο, ή από την ψυχανάλυση.

Μέσα στην ψυχανάλυση, ο αναλυόμενος βάζει τον αναλυτή στη θέση αυτού που γνωρίζει για το είναι του: το υποκείμενο υποθέτει ότι ο ψυχαναλυτής γνωρίζει ίσως την απάντηση και ότι, ακόμη και αν δεν την γνωρίζει, μπορεί να τον οδηγήσει προς αυτήν. Ο ψυχαναλυτής στεγάζει τη λειτουργία του υποτιθέμενου υποκειμένου στην υποτιθέμενη γνώση.

Κατά τη διάρκεια των προκαταρκτικών συνεδριών, ο ρόλος του ψυχαναλυτή είναι να βάλει στη θέση της αυτή τη λειτουργία. Έτσι, διατηρώντας την ιδέα ότι η γνώση μπορεί να κλονιστεί, οδηγεί το υποκείμενο να έρθει αντιμέτωπο με το αίνιγμα αυτού που είναι. Η μεταβίβαση είναι το κάλεσμα της γνώσης που απορρέει από αυτή την αναμέτρηση. Αυτό το φαινόμενο συνδέεται με την αγάπη της γνώσης: ο αναλυόμενος αγαπά τη γνώση που υποτίθεται ότι κατέχει ο αναλυτής και έχει την τάση να μεταφέρει αυτή την αγάπη στον ψυχαναλυτή. Ο Freud θεωρούσε αυτή την αγάπη της μεταβίβασης της ίδιας φύσης με την κοινή αγάπη: εκτός από το ότι ο ψυχαναλυτής δεν θα την κάνει ότι την κάνει ο ερωτικός σύντροφος.

Η τοποθέτηση του ψυχαναλυτή συνίσταται, πράγματι, στο να μην αφήνεται να τον παρασύρει το αίτημα της γνώσης. Στη δική του ανάλυση έμαθε αυτό που σε εκείνον δεν περιορίζεται στη γνώση. Το παράδοξο είναι ότι ο αναλυόμενος τοποθετεί την «υπόθεση» της γνώσης που τον αφορά στο συγκεκριμένο σημείο όπου ο ψυχαναλυτής εισάγεται ως «αντίρρηση» στη γνώση. Εν αγνοία του, ο αναλυόμενος στοχεύει το σημείο όπου ο αναλυτής στεγάζει την ενικότητά του. Η ανάλυση περνάει από αυτή την εμπειρία, μία εμπειρία όπου η παρουσία του ψυχαναλυτή είναι απαραίτητη.

Η μεταβίβαση παίζει σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια της ανάλυσης. Μπορούμε να πάρουμε το παράδειγμα του αναλυόμενου που προετοίμασε τη συνεδρία του. Ξαπλώνει, και ότι είχε στο μυαλό του τού φαίνεται εντελώς γελοίο, ή δεν το θυμάται καν. Ο λόγος του δεν έχει πια την ίδια αξία. Έτσι επιβεβαιώνει στην πράξη ότι δεν είναι το ίδιο να διηγείται ιστορίες στον εαυτό του ή στους φίλους του και να προσπαθεί να διηγηθεί τις ίδιες ιστορίες μέσα στη μεταβίβαση, παρουσία κάποιου που υποστηρίζει το υποτιθέμενο υποκείμενο στην υποτιθέμενη γνώση. Ειδικά από τη στιγμή που ο αναλυτής είναι συχνά ο μόνος που «ακούει» αυτά τα κατάλοιπα της γλώσσας ως δομή που είναι οι παραδρομές, οι παραπραξίες, τα όνειρα, να υποδέχεται αυτό που κάποιες φορές είναι άχρηστο στο λόγο και που το υποκείμενο δεν θα μπορούσε να ομολογήσει αλλιώς. Βάζοντας το άχρηστο στο κέντρο της ανάλυσης, ο ψυχαναλυτής συνεχίζει την κινέζικη ποιητική παράδοση που έλεγε: *«Όλοι ξέρουν σε τι χρησιμεύει το χρήσιμο. Ποιός θα μας πει σε τι χρησιμεύει το άχρηστο;»*

2. Η κλινική διάγνωση

Λίσσυ Κανελλοπούλου

Πριν ξεκινήσει την ανάλυση αυτή καθεαυτή, ο ψυχαναλυτής κάνει μία διάγνωση που είναι καθοριστική για την κατεύθυνση της συνέχειας της εργασίας. Πρόκειται για μία «δομική διάγνωση», όπως, επίσης, και για μία κλινική που αναφέρεται πρωτίστως στην έννοια του «υποκειμένου».

Ας υπενθυμίσουμε ότι η κλινική –δηλαδή η παρατήρηση και η θεραπεία *ανά περίπτωση*, λαμβάνοντας υπόψη την ενικότητα του κάθε υποκειμένου- καθορίζεται τόσο από την ηθική, όσο και από τη χρήση που κάνουμε. Ως προς την ηθική, η κλινική βασίζεται σε διπλή απαίτηση. Αφενός, στην απαίτηση να μην υποχωρήσουμε σε αυτό που συνεπάγεται το να λαμβάνει κανείς υπόψη του το ενικό. Αφετέρου, να μην υποχωρήσουμε, επίσης, στο γεγονός ότι το «κλινικό φαινόμενο» δεν περιορίζεται απόλυτα στην θεωρητικοποίηση που προσπαθούμε να παράγουμε, στο γεγονός ότι περιέχει κάτι το *αδύνατον* να συλλάβουμε, να σκεφτούμε, να αντέξουμε. Ότι υπάρχει, τελικά, στην κλινική, μια διάσταση του πραγματικού, που είναι αμείωτη.

Ως προς τη χρήση που κάνουμε της κλινικής: η χρήση αυτή συμπεραίνεται από τα παραπάνω. Δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι αυτή η χρήση είναι αποδεικτική (δηλαδή, μία ή περισσότερες παρατηρήσεις, ακόμη και αν συμπίπτουν, δεν θεωρούμε ότι θεμελιώνουν τη γενική αρχή ενός φαινομένου) και δεν κερδίζει τίποτε να θεωρείται επεξηγηματική (η γρήγορη αντίληψη που κερδίζουμε με την απεικόνιση έχει συχνά ως συνέπεια, να κρύβει την ουσιαστική ερώτηση που πρέπει να θέσουμε). Η χρήση της κλινικής που προτείνει η ψυχανάλυση είναι μία δοκιμασία. Δηλαδή, αυτό στο οποίο πρέπει να χρησιμεύει η κλινική είναι στο να θέτει ερωτήματα, να τα θέτει εκ νέου, να θέτει υπό αμφισβήτηση τη θεωρία που κτίστηκε με τα δεδομένα που της είχε προσφέρει προηγουμένως. Η χρήση της κλινικής που πρέπει να κάνει η θεωρία, είναι να αντιτίθεται στη θεωρία και να της επιτρέπει έτσι να συνεχίζει να είναι αντικείμενο επεξεργασίας μέσω αυτής της διαλεκτικής έντασης.

Αν λοιπόν η διάγνωση χρησιμεύει στο να κατευθύνουμε τη θεραπεία, η κλινική χρησιμεύει στο να κατευθύνει και να προωθήσει τη θεωρητικοποίηση, να διεγείρει τη σκέψη, να καθοδηγήσει τη διάρθρωση των ερωτημάτων. Τί, όμως, δικαιολογεί να έχουμε αυτή την εκ των προτέρων αναφορά στη δομή και στο υποκείμενο;

Ας υπενθυμίσουμε ότι δεν μπορούμε, σύμφωνα με τη διδασκαλία του Lacan, να διαχωρίσουμε τις δύο έννοιες, δομή και υποκείμενο. Τι είναι ένα υποκείμενο, αν δεν είναι αυτό που, για να «είναι» υποκείμενο, για να συμβεί, δεν είχε άλλη επιλογή από το να πρέπει να συγκροτηθεί, να *δομηθεί*; Πράγματι, όταν ο Lacan μιλάει για το διακενόμενο υποκείμενο το οποίο υπόκειται στο νόμο της γλώσσας, μετατρέπεται το υποκείμενο σε αυτό που είναι επειδή έρχεται να πάρει θέση, ακριβώς χάρη στον λόγο

(parole), σε αυτόν τον τόπο της γλώσσας (langage) (πράγμα που το συγκροτεί εφεξής ως «ομιλ-ον»). Σε αυτό που είναι, επειδή συγκροτείται (με την έννοια του φροϋδικού *werden*) μέσα στη δομή. Και που είναι, αντίστροφα, επειδή η δομή (της γλώσσας – η οποία προηγείται του υποκειμένου) του δίνει τη δυνατότητα αυτής της συγκρότησης.

Σύμφωνα με τον Lacan, θα πρέπει λοιπόν να αντιληφθούμε τη δομή ταυτόχρονα ως δομή του υποκειμένου (ο τρόπος με τον οποίο το υποκείμενο έχει οργανωθεί ψυχικά) και ως πράξη που επιτρέπει σε αυτήν την «υποκειμενική δομή» να αναδυθεί (δηλαδή οι «προϋποθέσεις» - η γλώσσα (langage), ο Άλλος- που καθιστούν δυνατή την πρόσβαση σε αυτήν την οργάνωση και της δίνουν την δική της διάσταση). Πιο συγκεκριμένα, η δομή, για τον Lacan είναι τελικά και η δομή του υποκειμένου, αλλά και η δομή της γλώσσας, εφόσον αυτή η τελευταία δομή είναι εκείνη που επιτρέπει στην πρώτη να πάρει σώμα. Ακριβώς επειδή το υποκείμενο έρχεται –μιλώντας- να κατοικήσει τη γλώσσα, γίνεται υποκείμενο, παίρνει θέση μέσα στη δομή και, μόνον έτσι, αποκτά μία δομή. Η γλώσσα (langage) προϋπάρχει στο νεογέννητο, το οποίο πραγματοποιείται ως υποκείμενο χρησιμοποιώντας τις λέξεις για να πει τον εαυτό του.

Γιατί να σκεφτούμε την κλινική πρωτίστως ως «κλινική του υποκειμένου»; Γιατί, αν, με το κλινικό συμβάν, λαμβάνουμε υπόψη το ενικό, πρέπει να κάνουμε ένα βήμα παραπάνω και να αναδείξουμε αυτό που υποστηρίζει αυτή την ενικότητα: μία λογική, στην οποία ο Lacan έδωσε το όνομα δομή. Πράγματι, το υποκείμενο πραγματοποιείται απαραίτητως σύμφωνα με τρεις πιθανούς τρόπους που ονομάζουμε δομή: τη νεύρωση, την ψύχωση ή τη διαστροφή. Πρόκειται για τρόπους ψυχικής λειτουργίας που δεν λένε αυτό που «είναι» το κάθε υποκείμενο. Εξερευνώντας λοιπόν τις διαφορετικές μορφές που μπορεί να πάρει αυτή η λογική, τις διαφορετικές μορφές που μπορεί λοιπόν να πάρει η δομή, μπορούμε να προχωρήσουμε στην κλινική. Μπορούμε, δηλαδή, να πάμε από το πιο ενικό στο πιο γενικό, και πάλι πίσω, βεβαίως. Και η κατεύθυνση της θεραπείας εξαρτάται από τον τρόπο λειτουργίας που υιοθετεί το υποκείμενο, και από το τι τον κάνει αυτόν τον τρόπο λειτουργίας.

2.1. Η πορεία του Freud

Στο έργο του, ο Freud διαφοροποίησε, όχι τρεις ομάδες «ψυχικών παθολογιών», όπως θα μπορούσαμε να πούμε λίγο βιαστικά, αλλά τρεις τύπους κλινικών οντότητων, που βασίζονται η καθεμία, ή περίπου –και όσο του ήταν δυνατόν να το καθορίσει-, σε συγκεκριμένους και αναγνωρίσιμους ψυχικούς μηχανισμούς. Όταν υιοθετούμε μία λακανική οπτική, μιλάμε ως προς αυτές για κλινικές δομές και συνηθίζουμε να τις αναγνωρίζουμε ως την ομάδα των νευρώσεων, την ομάδα των ψυχώσεων και την ομάδα των διαστροφών.

Η πορεία του Freud για να απομονώσει και να αντιληφθεί αυτούς τους ψυχικούς

μηχανισμούς είναι επίσης γνωστή. Μεταξύ άλλων, μαθαίνοντας να ακούει αυτό που είχαν να (του) πουν οι υστερικοί, αναγνώρισε την ύπαρξη του ασυνειδήτου και έφερε στο φως την αρχή της απώθησης (*Verdrängung*). Πολύ γρήγορα, θεώρησε την απώθηση ως αυτό που αποτελεί, μεγάλο μέρος του ίδιου του ασυνειδήτου και ταυτόχρονα ως την σημαντικότερη αιτία των «επιτελεσμάτων» του, των «μορφωμάτων» του, στα οποία για πολύ καιρό σκεφτόταν ότι θα μπορούσε να αφομοιώσει τα συμπτώματα. Κατασκευάζοντας την έννοια του ασυνειδήτου, δηλαδή, επισημοποιώντας αυτή την ψυχική «λύση» που συνίσταται για ένα υποκείμενο, σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ, π.χ., δύο ανταγωνιστικών επιθυμιών, να προσπαθήσει να εξαλείψει την μία από το πεδίο του συνειδητού, να το «απωθήσει», ο Freud πίστευε ότι είχε βρει το κλειδί της συγκρότησης των υστερικών συμπτωμάτων. Τα συμπτώματα ήταν λοιπόν, όπως και τα άλλα μορφώματα του ασυνειδήτου (όνειρο, παραπραξία, λογοπαίγνιο) τρόποι επιστροφής αυτού που είχε προηγουμένως απωθηθεί. Ωστόσο, η απώθηση κατέληγε πάντα να υποχωρεί και το απωθημένο επανεμφανιζόταν, τροποποιημένο, αλλά συχνά πιο ενεργό.

Αυτή η κατανόηση του υστερικού συμπτώματος, όσο περιοριστική και να φάνηκε αργότερα, ήταν ωστόσο ουσιαστική και απόλυτα εφαρμόσιμη στα συμπτώματα των άλλων νευρώσεων, τις οποίες ο Freud διάβασε πάνω στο μοντέλο της υστερίας: ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση, βεβαίως, και κατά ένα μέρος αγχώδης υστερία (φοβία). Έτσι λοιπόν, έφτασε στη σκέψη ότι η απώθηση ήταν ο μηχανισμός της αρχής των νευρώσεων, ή πιο συγκεκριμένα, της ίδιας της αρχής της νευρωτικής οργάνωσης γενικά, της «νευρωτικής δομής».

Ωστόσο, ο Freud συνέχισε να χρησιμοποιεί την έννοια της απώθησης σε άλλες ευκαιρίες. Όταν, π.χ. αναλύοντας την περίπτωση του ανθρώπου με τους λύκους, θεώρησε στην αρχή ότι η προβληματική του είχε να κάνει με μία μορφή απώθησης, για να καταλήξει τελικά ότι ο μηχανισμός στην περίπτωση αυτή οριζόταν σαφώς καλύτερα με την έννοια του «αποκλεισμού» (*Verwerfung*), την οποία πήρε στη συνέχεια ο Lacan, την έκανε «διάκλειση» και την έβαλε, όταν εφαρμόζεται στο «Όνομα-του-Πατρός», στα θεμέλια της ψύχωσης.

Επίσης, όταν, μιλώντας για τον φетиχισμό, ο Freud συμφώνησε ότι ο μηχανισμός που έψαχνε για να εξηγήσει ότι κάποια υποκείμενα διατηρούσαν την πίστη τους στον μητρικό φαλλό, ενώ δέχονται ότι η αντίληψη της πραγματικότητας τους διαψεύδει, ότι αυτός ο μηχανισμός λοιπόν δεν είναι απώθηση, αλλά «διάψευση» (*Verleugnung*). Και σκεφτόταν για κάποιο διάστημα ότι μπορούσε να χαρακτηρίσει την διαστροφή με αυτόν τον μηχανισμό.

Ακόμη, όταν, διαφοροποίησε την πράξη της απάρνησης (*Verneinung*) από την απώθηση. Η απάρνηση συνίσταται στο γεγονός ότι το υποκείμενο αρνείται μία αναπαράσταση η οποία εντούτοις του επιβάλλεται, ενώ βρίσκει σε αυτήν την άρνηση μία μορφή διανοητικής απελευθέρωσης, μπροστά στο εμπόδιο της αναπαράστασης.

Επίσης, στο κείμενο για το ανοίκιο (Das Unheimliche), όταν, για άλλη μια φορά χώρισε την απώθηση από τη διαδικασία της *υπέρβασης* (*Überwindung*), η οποία προϋποθέτει ότι το υποκείμενο «ξεπερνάει» απλώς την συγκρουσιακή αναπαράσταση και το Affekt με το οποίο συνδέεται, τα οποία δεν γίνονται ασυνείδητα παρόλα αυτά.

Για τον Freud, η απώθηση ήταν, κατά κάποιον τρόπο, η «μήτρα» από την οποία κατασκεύασε τις άλλες έννοιες που χαρακτηρίζουν τις ψυχικές διαδικασίες που του δίδασκε η κλινική του εμπειρία. Αρκεί όμως το γεγονός ότι απομόνωσε, ονόμασε, χαρακτήρισε αυτές τις διαδικασίες και συνέδεσε την καθεμία με έναν τύπο προβληματικής, για να ορίσουμε αυτό που πιο πάνω ονομάσαμε ψυχικές δομές;

Ήταν μία από τις φιλοδοξίες του Freud, ακόμη και αν χρειάστηκε τελικά να παραδεχτεί ότι κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να λειτουργήσει, τουλάχιστον όχι για όλες τις δομές και ιδιαίτερα για την διαστροφή. Θα προσπαθήσουμε να δούμε το ερώτημα αυτό εκκινώντας από τα σημεία αναφοράς που μας έδωσε ο Lacan, τα οποία βεβαίως είναι πιο κατάλληλα για αυτό, αφού τα συνέλαβε μέσα στην ίδια εννοιολογική κίνηση που τον οδήγησε να προωθήσει την έννοια της δομής.

Όπως είπαμε πιο πάνω, υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι για το υποκείμενο να έρθει να πάρει θέση μέσα στη δομή, να κατοικήσει τη γλώσσα. Καθένας από αυτούς τους τρόπους αποτελεί, πολύ απλά, *μία* κλινική δομή. Αν υποθέσουμε ότι ένα υποκείμενο είναι *υποχρεωμένο* να δομηθεί, έχει τουλάχιστον τη δυνατότητα να μπορεί να το κάνει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, τον νευρωτικό, τον ψυχωτικό ή τον διαστροφικό τρόπο. Αυτό που προτείνει ο Lacan είναι να προσδιορίσουμε τον τρόπο εισόδου και εγκατάστασης στη δομή μέσω κάποιων εννοιών: υποκείμενο, επιθυμία, έλλειψη, αντικείμενο, απόλαυση, Άλλος και άλλος.

2.2. Η δομή της νεύρωσης στη λακανική διδασκαλία

Ας ξεκινήσουμε από τη νευρωτική δομή. Η «διαίρεση» του υποκειμένου που ο Lacan γράφει με το μαθήμιο S , εκφράζεται κατεξοχήν στη δομή αυτή, αφού το «εγώ» / je δεν είναι το μοί. Με άλλα λόγια, το πρώτο χαρακτηριστικό της νευρωτικής δομής είναι ότι το υποκείμενο συγκροτείται ως «άλλο από τον εαυτό του», ως ξένος από τον εαυτό του.

Κάτι που έχει βαριά επίπτωση σε αυτό που ονομάζουμε «επιθυμία» του (η οποία εγγυάται τόσο την βιωσιμότητα του υποκειμένου, όσο και αυτό που δίνει μία μορφή συνέχειας στη ζωή του). Πράγματι, στη νεύρωση, η επιθυμία του υποκειμένου είναι πάντα ταυτόχρονα *επιθυμία άλλου (πράγματος)* και *επιθυμία του Άλλου*.

Συγκεκριμένα: τι είναι εκείνο που κάνει το νευρωτικό υποκείμενο να επιθυμεί; Η

απάντηση είναι: ότι κάτι λείπει. Η έλλειψη κάνει τους νευρωτικούς να επιθυμούν. Αλλά, βεβαίως, στο μέτρο που αγνοούμε ριζικά αυτό που μας λείπει. (Αγνοούμε, συνεπώς, επίσης, αυτό που επιθυμούμε, με τη διαφορά ότι καταφέρνουμε να αναγνωρίσουμε ότι αυτό που παίρνει τη θέση του αντικειμένου που επιθυμούμε – όταν ως εκ θαύματος καταφέρνουμε να το αποκτήσουμε- δεν είναι αυτό, δεν είναι αυτό που «θέλαμε».)

Για να επισημοποιήσει αυτή την πράξη (η έλλειψη που ωθεί στην επιθυμία), ο Lacan έφτιαξε μία έννοια (για την οποία έλεγε συχνά ότι, αν έχει φτιάξει μία έννοια στη ζωή του, είναι αυτή): την έννοια του «αντικειμένου α», που ορίζει, όχι το αντικείμενο της επιθυμίας, αλλά το αντικείμενο της έλλειψης, το αντικείμενο του οποίου η έλλειψη ωθεί στην επιθυμία, το «αντικείμενο-αίτιο της επιθυμίας». Έτσι, το αντικείμενο αυτό είναι η συνέπεια, το υπόλοιπο, ο μάρτυρας, του γεγονότος ότι μία ουσιαστική απώλεια, μέρος της υποκειμενικής διαίρεσης, είναι εκείνη που θεμελιώνει το υποκείμενο. Και αυτή η απώλεια, που μετατρέπεται σε μία δομική απώλεια, παράγει την επιθυμία του υποκειμένου, και την επανενεργοποιεί μετά συνεχώς –ή περίπου. Και έτσι, κάνει επίσης τον «Άλλον» -τον οποίο ορίζει ως «τόπο του κώδικα», τρίτη βαθμίδα, που κατέχει τη συμβολική λειτουργία- τόσο το υποστήριγμα αυτής της έλλειψης, όσο και τον εγγυητή της. Ακριβώς επειδή, λέει ο Lacan, ο Άλλος λείπει (επειδή το υποκείμενο ανακαλύπτει, μέσα από τη διαδικασία της συγκρότησής του, ότι είναι τρομακτικά ελλιπές), το υποκείμενο συγκροτείται με τη σειρά του ως ελλιπές. Και ο Άλλος γίνεται εφεξής αυτό που εγγυάται αυτήν την έλλειψη και αυτό που μετατρέπει την έλλειψη αυτή σε βασικό άξονα όλης της υποκειμενικής αρχιτεκτονικής.

Εν κατακλείδι: Η νεύρωση ορίζεται από το γεγονός ότι το υποκείμενο έχει έλλειψη (ενός αντικειμένου που ο Lacan βάφτισε «αντικείμενο α», αντικείμενο για το οποίο αγνοεί τα πάντα). Αυτή η έλλειψη δημιουργεί την επιθυμία (η οποία υποστηρίζει το υποκείμενο στη ζωή του). Αυτή η επιθυμία στρέφεται, στην πραγματικότητα (και εφόσον δεν υπάρχει το αντικείμενο που λείπει), σε οποιοδήποτε σχεδόν Ersatz, οποιοδήποτε υποκατάστατο του αντικειμένου α. Το οποίο, αποκαλύπτεται να μην είναι παρά ένα δέλεαρ, και όχι αυτό που πραγματικά επιθυμούμε. Κάτι που οδηγεί το υποκείμενο στο να εκφράσει, με διάφορους τρόπους, το ανικανοποίητο. Κάτι που το οδηγεί, δηλαδή, στο να παραπονιέται, να μιλάει. Και όλα αυτά επειδή ο Άλλος μέσα από τον οποίο το υποκείμενο συγκροτήθηκε, αποκαλύφθηκε ως ελλιπής. Και αυτό σφράγισε την έλλειψη στη δομή και έκανε τον Άλλον φύλακά του και ασφάλειά του.

Η νεύρωση πραγματοποιεί, με άλλα λόγια, τον τέλειο φαύλο κύκλο της δομής: η έλλειψη δημιουργεί την επιθυμία, η οποία διατηρεί τον λόγο, ο οποίος οδηγεί πάλι στην έλλειψη. Αυτή είναι η ζωή του νευρωτικού, με την ουσιαστική υποστήριξη της «έλλειψης του Άλλου» και με την βοήθεια κάποιων στρατηγικών επιπλέον, κάποιων τρόπων διαχείρισης του ανικανοποίητου, που αντιστοιχούν στις διαφορετικές νευρωτικές θέσεις: υστερία, ιδεοψυχαναγκαστική και, κατά ένα μέρος, φοβική.

Τέλος, μέσα στην ανάλυση, ο νευρωτικός είναι εκείνος που συναντά την έλλειψη της γνώσης που αφορά το είναι του, αλλά που έχει τον τρόπο να την συμβολοποιήσει χάρη στο λόγο: για τον ψυχαναλυτή, το να καθορίσει τη λειτουργία του υποτιθέμενου υποκειμένου στην υποτιθέμενη γνώση είναι να επιτρέπει αυτή τη διαδικασία. Ο νευρωτικός ζητά από τον αναλυτή να καταλάβει τη θέση αυτού που γνωρίζει. Καμιά φορά ο θεραπευτής υποκύπτει στην υποβολή του νευρωτικού και επωφελείται για να «χειριστεί» τον «ασθενή». Αυτή η θέση του αναλυτή τείνει προς την «απάτη» όπως το διαγιγνώσκει ο Lacan.

Ιστορικά, η ψυχανάλυση επινοήθηκε κυρίως για τον νευρωτικό. Πράγματι ακούγοντας τις πρώτες ασθενείς του ο Freud αντελήφθη ότι ήταν ικανές να επανασυστήσουν τη φαντασίωση με την οποία ρύθμιζαν τη σχέση τους με τον κόσμο και από την οποία υπέφεραν με τη μορφή ενός συμπτώματος. Αργότερα, ο Freud κατάλαβε ότι η ψυχανάλυση, όπως την ανακάλυψε, ταιριάζει στο υποκείμενο των ελεύθερων συνειρμών, στο υποκείμενο η δομή του οποίου ρυθμίζεται από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και το σύμπλεγμα του ευνουχισμού: εκείνος που μπορεί να εξασφαλίσει τη συμβολική του γενεαλογική συνέχεια επικαλούμενος τον πατέρα και που μπορεί να αναλάβει το γεγονός ότι είναι επιθυμών επειδή συμβολίζει την έλλειψη ως συστατική. Για τον νευρωτικό ο στόχος της ψυχανάλυσης είναι να τον κάνουμε να ανακαλύψει ότι η απάντηση στο ερώτημα τού τι είναι δεν έρχεται από τον Άλλον. Επίσης, να τον κάνουμε να βρει, μέσα σε αυτή την ανακάλυψη, τον τρόπο να «τα βγάλει πέρα» μόνος του για να κατασκευάσει δεσμό με τους άλλους.

2.3. Η δομή της ψύχωσης στη λακανική διδασκαλία

Τι συμβαίνει στην ψύχωση; Τι συμβαίνει, δηλαδή, με αυτόν τον τρόπο εισόδου και «εγκατάστασης» στη δομή που ονομάζουμε «ψύχωση»; Αν η νεύρωση χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι το υποκείμενο και ο Άλλος έχουν έλλειψη –και αφού η έλλειψη του ενός είναι συνάρτηση της έλλειψης του άλλου-, ας πούμε ότι η ψύχωση χαρακτηρίζεται από το εξής: ότι ο Άλλος δεν έχει έλλειψη, δεν έχει και τόση έλλειψη ή δεν έχει έλλειψη τόση όση «θα έπρεπε να έχει», ή, ακόμη πιο συγκεκριμένα, δεν αποτελεί εγγύηση ότι η έλλειψη θα λειτουργήσει με τρόπο αποτελεσματικό και μόνιμο στο ίδιο το υποκείμενο.

Αυτό που ο Lacan ονομάζει «Όνομα-του-Πατρός» έχει ακριβώς αυτή τη λειτουργία: να είναι εγγυητής της «έλλειψης του Άλλου». Η δάκλεισή του συνεπάγεται επομένως, ότι, αφού δεν λειτουργεί, αυτή η έλλειψη δεν μπορεί να εξασφαλιστεί. Κάτι που φαίνεται στον ψυχωτικό από το γεγονός ότι ενίοτε κατακλύζεται από τον Άλλον και δεν έχει άμυνες απέναντι σε αυτή την εισβολή, εκτός από παραληρηματικές ή το πέρασμα στην πράξη. Κάτι που φαίνεται επίσης από το γεγονός ότι παγιδεύεται στα δίκτυα της βεβαιότητας και εμφανίζεται τότε να μην είναι διαιρεμένος από τη

φαντασίωση και να μην είναι μοιρασμένος μεταξύ ανταγωνιστικών και κακώς διασφαλισμένων επιθυμιών. Με άλλα λόγια, ο ψυχωτικός *ξέρει*, και ξέρει μεταξύ άλλων ότι ο Άλλος δεν θέλει μόνο το καλό του, αλλά ότι κινδυνεύει να τον χρησιμοποιήσει ως αντικείμενο της απόλαυσής του. Κάτι που οδηγεί τον ψυχωτικό να κινδυνεύει να καταλήξει αντικείμενο του Άλλου, εξαρτημένος ολόκληρος από την καλή, ή μάλλον, την κακή θέληση του Άλλου.

Όλο αυτό έχει τελικά ως συνέπεια ότι το αντικείμενο *a* δεν είναι για εκείνον χαμένο αντικείμενο, αντικείμενο της έλλειψης. Για τον ψυχωτικό, αυτό το αντικείμενο πραγματοποιείται, «το έχει στην τσέπη του⁷». Αυτό σημαίνει ότι ο ψυχωτικός δεν επιθυμεί λόγω έλλειψης. Επιθυμεί, παρά το γεγονός ότι δεν εξασφαλίζεται η έλλειψη. Και αυτό δίνει σε αυτή την επιθυμία αρκετά περίεργους τρόπους λειτουργίας και συνεπάγεται ότι το υποκείμενο περνάει από αρκετά περίεργες στρατηγικές για να διατηρήσει τη ροή του, π.χ. εγχύνοντας πότε πότε έλλειψη κάπου –βέβαια όχι στη σωστή θέση- όπως μας το δείχνει αρκετά η λογική των περασμάτων στην πράξη, μεταξύ άλλων με τη μορφή αυτοτραυματισμών.

Πως να αντιληφθούμε και να ορίσουμε λοιπόν εν συντομία την ψύχωση; Θα έλεγα ότι συνίσταται τελικά στο ότι ένα υποκείμενο καταφέρνει να γίνει υποκείμενο, ενώ η βασική συνθήκη για να συμβεί αυτό δεν πληρούται. Αυτό το υποκείμενο δεν συγκροτείται πραγματικά ως ελλιπές, δεν συγκροτήθηκε πραγματικά περνώντας από την έλλειψη του Άλλου, και κυρίως, δεν μπορεί να βασιστεί στον Άλλον για να εγγυηθεί αυτή την έλλειψη. Ωστόσο, συγκροτήθηκε, παρόλα αυτά, έγινε υποκείμενο, εισήχθει σε μία μορφή δομής.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να θεωρήσουμε ότι δεν μπόρεσε να βασιστεί παρά στον εαυτό του: να βασιστεί σε παραπληρωματικά μορφώματα για να τα βγάλει πέρα. Αυτές οι παραπληρώσεις, και καμιά φορά, πολύ απλά, αυτοί οι τρόποι σταθεροποίησης, αποτελούν βεβαίως μία από τις πιο ενδιαφέρουσες πλευρές της κλινικής των ψυχώσεων.

Τέλος, μέσα στην ανάλυση, ο ψυχωτικός απορρίπτει τη γλωσσική λύση ως απάτη: θα προσπαθήσει να συγκροτήσει πάλι τον κόσμο με το παραλήρημα, και, αν είναι παρανοϊκός, να ταυτοποιήσει τον υπεύθυνο της έλλειψης της απόλαυσης που τον αφορά λόγω του ότι μιλάει. Σε αυτήν την περίπτωση, αν ο ψυχαναλυτής ενσαρκώνει το υποτιθέμενο υποκείμενο στην υποτιθέμενη γνώση διατρέχει τον κίνδυνο να εμφανιστεί ως καταδιώκτης.

Επομένως, η διάταξη που εφαρμόζεται με τον νευρωτικό δεν ταιριάζει σε κάποια

⁷ Lacan, J. (1967). Petit discours aux psychiatres (*La psychanalyse et la formation du psychiatre*), διάλεξη στο Sainte-Anne στις 10 Νοεμβρίου 1967, ανέκδοτο.

υποκείμενα. Πράγματι, τα υποκείμενα που ονομάζουμε ψυχωτικά δεν συμβολίζουν τη σχέση τους με τον κόσμο περνώντας από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, θεωρούν ότι αυτό που δυσκολεύει τη ζωή τους είναι ευθύνη ενός Άλλου. Και αυτόν τον Άλλον τον κατασκευάζουν με το παραλήρημά τους ή τον συναντούν ως κάποιον τον οποίο ταυτίζουν με το μαύρο τους πρόβατο. Για τον ψυχαναλυτή, η δυσκολία της θεραπείας με αυτά τα υποκείμενα βρίσκεται στον κίνδυνο να τοποθετηθεί ως ο άλλος της μεταβίβασης, δηλαδή είτε να γίνει μέρος του παραληρήματος, είτε να γίνει ο καταδιώκτης. Ο ψυχαναλυτής δεν κατευθύνει λοιπόν τη θεραπεία με ένα ψυχωτικό υποκείμενο όπως θα έκανε με ένα νευρωτικό. Ο στόχος της θεραπείας είναι κυρίως να επιτρέψει στο υποκείμενο να κατασκευάσει μία λύση, μία παραπλήρωση που θα του επιτρέψει να διατηρήσει το δεσμό του με τον άλλον μέσω του λόγου και, ταυτόχρονα, να μην υποκύψει στις απαιτήσεις αυτού του άλλου για τον οποίο εκτιμά ότι θα τον χρησιμοποιήσει.

Ωστόσο, πολλοί ψυχωτικοί δείχνουν να έχουν καταφέρει να φτιάξουν έναν κατοικήσιμο κόσμο χάρη στις επιστημονικές (Cantor, Turing), φιλολογικές (Rousseau, James Joyce), ποιητικές (Artaud, Nerval, Pessoa) ή εικαστικές (Van Gogh) τους δημιουργίες.

2.4. Η δομή της διαστροφής στη λακανική διδασκαλία

Οι κλασσικοί συγγραφείς που μελέτησαν την διαστροφή αναφέρονται όλοι στην σκέψη ότι, επειδή κάτι στο πεδίο της σεξουαλικότητας έχει υποστεί «διαστροφή», με την έννοια της «εκτροπής από τη λειτουργία του», ονομάζουμε διαστροφή την πράξη και τον «τόπο» αυτής της διαστροφής. Ως προς αυτό που έχει παρεκτραπεί, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για αυτούς τους συγγραφείς ότι πρόκειται για τον *φυσιολογικό* σκοπό της σεξουαλικότητας, δηλαδή για την αναπαραγωγή. Η ταξινόμηση που κάνουν αυτοί οι συγγραφείς στρέφεται γύρω από οτιδήποτε παρεκτρέπει την σεξουαλική δραστηριότητα από τον αναπαραγωγικό της στόχο: είτε το γεγονός ότι στρέφεται προς ένα μη κατάλληλο *αντικείμενο* (για την αναπαραγωγή), παρτεναίρ του ίδιου φύλου, παιδί, ζώο, πτώμα, κ.λπ. Είτε το γεγονός ότι στρέφεται προς έναν μη κατάλληλο στόχο (για την αναπαραγωγή), αυνανισμός, αποκλειστική χρήση του στόματος, του πρωκτού, ή άλλων σημείων του σώματος, φетиχισμός, ηδονοβλεψία, επιδειξιομανία, σαδισμός, μαζοχισμός, κ.λπ. Εν ολίγοις, για τους κλασσικούς συγγραφείς θεωρείται διαστροφικό οτιδήποτε εμποδίζει να κάνει κανείς παιδιά ή κινδυνεύει να παρεκτραπεί από αυτό.

Πολλοί συγγραφείς, επίσης, επέμειναν έκτοτε, στον ιδεολογικό, ηθικό (κατά την ιουδαϊκό-χριστιανική ηθική) χαρακτήρα μίας τέτοιας θεώρησης. Πράγματι, αρκεί να θεωρήσουμε ότι το νόημα της ζωής είναι η αναπαραγωγή, «να πληθαίνουμε και να πολλαπλασιαζόμαστε» (το οποίο εξάλλου θεωρείται θεϊκή προσταγή ή νόμος της φύσης), ώστε ό,τι παρεκτρέπεται από αυτόν τον στόχο να γίνεται *ανωμαλία, κακό*, και

η «διαστροφή» το απόλυτο κακό.

Από το 1915 (*Ενορμήσεις και τα πεπρωμένα τους*), ο Freud διακόπτει με τις αντιλήψεις των συγχρόνων του, υποστηρίζοντας ότι ο σκοπός της σεξουαλικότητας δεν είναι η αναπαραγωγή, η οποία δεν είναι παρά μια λειτουργία που πραγματοποιείται *de facto* και μόνο κάποιες φορές, αλλά η ικανοποίηση του υποκειμένου. Η διαστροφή, με την έννοια της παρεκτροπής από την σεξουαλική ενόρμηση, δεν έχει λοιπόν πλέον κανένα λόγο να ορίζεται όπως οριζόταν. Θα μπορούσαμε μάλιστα να αναρωτηθούμε αν αυτή η έννοια διατηρεί ακόμη κάποιο νόημα, αφού ένα μεγάλο μέρος αυτού που θεωρούσαμε διαστροφικό (ομοφυλοφιλία, αυνανισμός, κ.λπ.) δεν χρειάζεται πια να είναι. Ακόμη καλύτερα: ή τίποτε από όλα αυτά δεν είναι διαστροφικό, ή όλα είναι (με την έννοια του Freud όταν μιλάει για το «πολύμορφο διαστροφικό παιδί»). Η τελικά, η ίδια η ανθρώπινη σεξουαλικότητα έχει διαστροφική φύση, εφόσον στοχεύει μόνο στην ικανοποίησή της.

Ωστόσο, ο Freud δεν θα είναι τόσο γρήγορα τόσο απόλυτος. Έχει την αίσθηση ότι υπάρχει κάτι στον τρόπο που λειτουργούν εκείνοι που κοινώς ονομάζουμε «διαστροφικούς», που είναι ταυτόχρονα επαρκώς διακριτό από αυτό που παρατηρούμε στους νευρωτικούς (ή στους ψυχωτικούς) και επαρκώς ιδιαίτερο, ώστε να αξίζει τον κόπο να διατηρήσουμε αυτήν την έννοια. Με την προϋπόθεση να την ορίσουμε αλλιώς και να της αποδώσουμε μία αντίληψη που ανήκει σε άλλο πεδίο. Και θα το προσπαθήσει προοδευτικά, χωρίς όμως να το επιτύχει τόσο όσο θα ήθελε.

Πράγματι, καθώς προχωρούσε στη μελέτη του ο Freud, παρατηρούμε τη διαστροφή να *εξατμίζεται* εκεί όπου πίστευε ότι την είχε συλλάβει. Έβλεπε ότι, αυτό που νόμιζε ότι είναι διαστροφή, δεν ήταν παρά «διαστροφικά χαρακτηριστικά» τα οποία θα μπορούσαν να ανήκουν στην κλινική των νευρώσεων, ακόμη και των ψυχώσεων, όσο και των διαστροφών. Η διαστροφή, ως κλινική και δομική οντότητα, δεν απορρέει τελικά παρά ελάχιστα από αυτό που μπορούμε να εντοπίσουμε ως διαστροφικό στα υποκείμενα που χαρακτηρίζουμε παρόλα αυτά ως τέτοια. Και επιπλέον, η διαστροφή φαίνεται να ξέρει καλά να ξεφεύγει από εκεί που την περιμένουμε, ή τουλάχιστον από εκεί που ο Freud πιστεύει ότι θα την βρει.

Μάρτυρας είναι αυτό που μας λέει ο Freud στο άρθρο του για τον φетиχισμό. Ο Freud κατασκευάζει την έννοια της διάψευσης (*Verleugnung*), διαδικασία σε τρεις χρόνους. Πρώτος χρόνος: το υποκείμενο πιστεύει ότι όλοι έχουν τον φαλλό και ότι οι γυναίκες, η μητέρα κυρίως, τον έχει ανάλογο με τη σημασία που τους (της) δίνει. Δεύτερος χρόνος: η πραγματικότητα έρχεται να διαψεύσει αυτή την πίστη. Τα πράγματα θα μπορούσαν να μείνουν εκεί. Το υποκείμενο θα μπορούσε να δεχτεί αυτήν την διάψευση, να εγκαταλείψει την πίστη του και να *ξεπεράσει* την απογοήτευσή του (στην ανάγκη να *απωθήσει* την επιθυμία με την οποία συνδεόταν αυτή η απογοήτευση). Ο Freud εντοπίζει όμως μία άλλη δυνατότητα, έναν τρίτο ενδεχόμενο χρόνο. Το υποκείμενο μπορεί να αποδεχτεί την πραγματικότητα που του επιβλήθηκε,

χωρίς να εγκαταλείψει πραγματικά την προηγούμενη πίστη του. Πραγματοποιεί έτσι, (με κόστος μία σχάση) μία *διάψευση της διάψευσης της πρώτης πίστης*. Αυτόν τον μηχανισμό τον ονομάζει *Verleugnung*.

Στην αρχή, ο Freud πιστεύει ότι αυτό ο μηχανισμός είναι ιδιαίτερος της διαστροφής και της γένεσής της. Μετά βλέπει ότι τον συναντάμε και σε άλλες συνθήκες. (Μπορούμε να προσθέσουμε ότι διαποτίζει τον λόγο του νευρωτικού: είναι το περίφημο *το ξέρω, αλλά παρόλα αυτά...*). Ή μήπως η άρνηση είναι ένας μηχανισμός που μοιράζονται και άλλες δομές όταν αφορά οποιοδήποτε τύπο αναπαραστάσεων και είναι ιδιαίτερος στην διαστροφή μόνον όταν αφορά στην άρνηση του γυναικείου φαλλού, δηλαδή αποκλειστικά *άρνηση του μητρικού ενουχισμού*; Και πάλι ο Freud διστάζει, για να καταλήξει ότι όλα αυτά μπορούμε να τα συναντήσουμε και στη νεύρωση.

Εκείνο που ανακαλύπτεται, κοντολογίς, είναι ότι υπάρχει «διαστροφή» σε κάθε υποκείμενο (από τη στιγμή που έχει σχέση με τη σεξουαλικότητα; -Όλο το ερώτημα είναι εκεί), αλλά τελικά αυτό δεν αρκεί για να καθορίσει αν, πως και γιατί ορισμένα υποκείμενα δομούνται διαφορετικά από ότι με τρόπο νευρωτικό ή ψυχωτικό, δομούνται δηλαδή με τρόπο διαστροφικό.

Ο Freud καταλήγει εδώ σε αδιέξοδο. Υπάρχει όμως πραγματικά εναλλακτική; Πρέπει ίσως να δούμε το ερώτημα διαφορετικά.

Με τις ενδείξεις και πάλι που μας παρέιχε ο Lacan. Αν ο νευρωτικός χαρακτηρίζεται από την έλλειψη που έχει, επειδή ο Άλλος (χάρη στον οποίο συγκροτήθηκε) χαρακτηρίζεται επίσης από την έλλειψη και έτσι εγγυάται για αυτήν, αν ο ψυχωτικός χαρακτηρίζεται από το ότι ο Άλλος δεν του παρέχει αυτή την εγγύηση (και φαίνεται μάλιστα κάποιες φορές να επιβάλλει την πληρότητά του εκεί όπου θα έπρεπε να έχει έλλειψη), τι συμβαίνει με τον διαστροφικό; Ή, πιο συγκεκριμένα, τι θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι συμβαίνει βασιζόμενοι στην κλινική του;

Ας δεχτούμε το εξής: Ο διαστροφικός χαρακτηρίζεται από μία ενδιαμέση θέση, όπου ο Άλλος αποδεικνύεται να έχει έλλειψη (όπως στη νεύρωση), αλλά πιστωμένος με την ικανότητα να είναι πλήρης, γεμάτος (όπως στην ψύχωση) –από το ίδιο το υποκείμενο. Πιο συγκεκριμένα, τί μας μαθαίνουν αυτές οι περιπτώσεις διαστροφής που αναγνωρίζονται περίπου παγκοσμίως ως τέτοιες, τόσο πια αγγίζουν την καρικατούρα, που είναι οι μεγάλοι επιδειξίες, ηδονοβλεψίες, σαδιστές, μαζοχιστές και φετιχιστές, βεβαίως; Ότι ο λόγος της συμπεριφοράς τους αυτής δεν είναι, ασφαλώς, ότι παίρνουν μία «απλή απόλαυση»⁸. Αλλά ότι, αυτές οι πράξεις έχουν ένα

⁸ «Γιατί τόση ψυχρότητα; [ρωτούσε ένας άντρας τη γυναίκα του που το έκανε ψυχρά μαζί του.] – Ε! Πραγματικά, του απάντησε αυτό το παράξενο πλάσμα, είναι ότι αυτό που μου κάνετε είναι πολύ απλό.» (Marquis de Sade, *La philosophie dans le boudoir*, Paris, Gallimard, 1976, «Τρίτος διάλογος».)

κοινό σημείο που δηλώνει το εξής: όλοι στοχεύουν κάτι στον άλλον, σε αυτόν που θεσπίζουν ως παρτεναίρ. Τί; Θεωρήσαμε ότι είναι το άγχος, το όριο, η ρωγμή, η απόγνωση. Ας πούμε απλά ότι *στοχεύουν στην διαίρεση του άλλου*. Προσπαθούν να φέρουν αντιμέτωπο εκείνον που θεωρούν παρτεναίρ τους (συχνά παρά την θέλησή του) με την ίδια του την έλλειψη. Αυτό κάνει και ο επιδειξίας που παραμονεύει τον τρόπο της περαστικής, ο ηδονοβλεψίας που αποκαλύπτει την παρουσία του την κατάλληλη στιγμή, ο μαζοχιστής που ωθεί τον υποτιθέμενο δήμιο του να του επιβάλλει αυτό μπροστά στο οποίο ο άλλος δεν μπορεί να κάνει πίσω, και ούτω καθεξής.

Ο διαστροφικός προσπαθεί να φέρει τον άλλον αντιμέτωπο με την έλλειψή του, γιατί έτσι μπορεί, καταρχήν, να *προτείνει τον εαυτό του ως αντικείμενο που θα πληρώσει την έλλειψη*. Και επίσης, γιατί έτσι μπορεί να προσποιηθεί ότι, σίγουρα, το αντικείμενο που μπορεί να πληρώσει την έλλειψη, να πληρώσει τον Άλλον, είναι προσιτό. Και μάλιστα το έχει στα χέρια του, είναι ο ίδιος. Και, γιατί, έτσι, τέλος, μπορεί να πιστέψει ότι ο Άλλος είναι ελλειπής, ασφαλώς, αλλά και πιθανώς ολοκληρωμένος, πληρωμένος, γεμάτος αν το αποφασίσει ο ίδιος.

Αν δεχτούμε τα προηγούμενα, αντιλαμβανόμαστε ότι ο διαστροφικός είναι ευτυχισμένος. Ίσως είναι και ο μόνος που είναι ευτυχισμένος, σε σχέση με το άγχος του νευρωτικού ή τον πανικό του ψυχωτικού. Ένας ευτυχισμένος άνθρωπος, σε σημείο που να μην έχει κανένα αίτημα, παρά μόνο να μπορεί να ασχολείται χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία με τις αγαπημένες του ασχολίες. Γιατί εκείνος *ξέρει* – όχι όπως ο ψυχωτικός, ότι ο άλλος τον θέλει κάτι– αλλά αυτό που θέλει, αυτό που πραγματικά επιθυμεί ο ίδιος. (Ξέρει, εξάλλου, και αυτό που θέλει ο άλλος, ακόμη και αν ο άλλος το αγνοεί. Κάτι που τον κάνει ειδήμονα στην «μαιευτική», γίνεται παιδαγωγός, ακόμη και νεοφώτιστος: να κάνει τον άλλον να γεννήσει την επιθυμία του, να του την διδάξει, και να φτάσει ακόμη να κάνει τον κόσμο ολόκληρο να επωφεληθεί από αυτό, γιαί όχι. Αφού, όλο αυτό δεν είναι παρά ακόμη ένας τρόπος να φέρει τον άλλον αντιμέτωπο με την έλλειψή του.)

Έτσι, ο διαστροφικός εγκαθιστά έναν παρτεναίρ, τον οποίο καθορίζει αυτεπαγγέλτως, στη σκηνή αυτής της αναπαράστασης που στοχεύει να τους πείσει όλους ότι «η πληρότητα πλησιάζει». Ότι το απωλεσθέν αντικείμενο ξαναβρέθηκε εδώ και καιρό, αρκεί να το αναζητήσουμε στον σωστό τόπο. Ότι το αντικείμενο της επιθυμίας είναι γνωστό, πολύ γνωστό, και ότι είναι δυνατόν να το προμηθευτούμε σε καλή τιμή. Ότι ο Άλλος δεν θα αργήσει να είναι πλήρης –και ότι, εκ των πραγμάτων, οι ευτυχισμένες μέρες έχουν ήδη έρθει.

Αλλά το πιστεύει στα αλήθεια; Πιστεύει σε αυτό το θέατρο, πιστεύει ότι αυτό το μοντάζ θα πείσει και τον ίδιο και πιστεύει ότι το έργο θα καταχράται για καιρό τους θεατές; Δύσκολο να απαντήσει κανείς. Εδώ, όλα εξαρτώνται από την *δύναμη της πεποίθησης* (εκεί που η νεύρωση θεσπίζει τον *δισταγμό* και η ψύχωση την

βεβαιότητα). Με την διαφορά ότι, παρόλα αυτά, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι ο παρτεναίρ που έχει επιλεγεί για να απαντήσει, συχνά δεν είναι στο ύψος του ρόλου του και δεν είναι, ούτως ή άλλως, παρά ένας πολύ χλωμός εκπρόσωπος αυτού του μεγάλου Άλλου τον οποίο υποτίθεται ότι πραγματοποιεί. Με τη διαφορά, επίσης, ότι εύκολα παρατηρούμε ότι το ντεκόρ του έργου είναι συχνά ψεύτικο και ότι το έργο χρειάζεται διαρκώς να ξαναπαίζεται. Αλλά βέβαια, *the show goes on!*

Ο Lacan χρειάστηκε δύο-τρεις τύπους για να διαμορφώσει αυτά που είπαμε προηγουμένως.

Στο σεμινάριο *D'un Autre à l'autre* (Από τον Άλλον στον άλλον), μας λέει ότι η διαστροφή αντιστοιχεί στην απόδοση (αποκατάσταση, επιστροφή) του αντικειμένου a στον μεγάλο Άλλον A^9 , δείχνοντας έτσι ότι ο διαστροφικός αναζητά, πράγματι, να γεμίσει, να πληρώσει τον Άλλον δίνοντάς του –πιο συγκεκριμένα, αποκαθιστώντας για εκείνον – το αντικείμενο που του λείπει (που λείπει στον καθένα) και με το οποίο θα μπορεί να απολαύσει.

Στο *Τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης*, σημειώνει ότι η δομή της διαστροφής προϋποθέτει «την αντιστροφή του τύπου της φαντασίωσης¹⁰». Τι σημαίνει αυτό; Η φαντασίωση είναι πρωτίστως αυτό που για τον Lacan υποστηρίζει την επιθυμία. Το μαθήμιο που δημιουργεί για να αναπαραστήσει τη λειτουργία της φαντασίωσης γράφεται ως εξής: $S \circ a$. Το οποίο διαβάζεται ως εξής: Το διαιρεμένο υποκείμενο (S), αν συνδέεται με το αντικείμενο-αίτιο της επιθυμίας (a), δεν έχει, παρόλα αυτά, άμεση επαφή μαζί του, δεν μπορεί ούτε να έχει πρόσβαση σε αυτό, ούτε να το αποκτήσει, πράγμα που δηλώνει η σφραγίδα (\circ). Η ιδέα του Lacan είναι ότι η διαστροφή αποτελεί δομή στο μέτρο που μαρτυρεί μία ιδιαίτερη υποκειμενική δομή, που καθορίζεται από έναν επίσης ιδιαίτερο τρόπο φαντασίωσης: $a \circ S$, που αντιστρέφει επομένως την συνήθη τύπο. Πρέπει να αντιληφθούμε εδώ ότι το διαστροφικό υποκείμενο παίρνει τη θέση του αντικειμένου a (που φέρνει τον Άλλον ενώπιον της μη-πληρότητάς του, αλλά προσφέρεται, ταυτόχρονα, να τον πληρώσει), ενώ ο υποχρεωτικός παρτεναίρ του είναι εκείνος που κατέχει τη θέση του διαιρεμένου υποκειμένου (και που πρέπει να πληρώνεται με τη χειρονομία που ο διαστροφικός υπόσχεται ότι θα πραγματοποιήσει). Επομένως, ο διαστροφικός έχει την ιδιαιτερότητα να προσποιείται ότι είναι το αντικείμενο που διαιρεί τον άλλον και που υπόσχεται να τον γεμίσει, να τον πληρώσει.

Τέλος, στο *Το Σύνθωμα*, ο Lacan δείχνει ότι η διαστροφή είναι «στροφή προς τον

⁹ Lacan, J. (1968-1969). *Le Séminaire, livre XVI, D'un Autre à l'autre*. Paris : Seuil, 2006, μάθημα της 30^{ης} Απριλίου 1969.

¹⁰ Lacan, J. (1964). *Le Séminaire, livre XVI, Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, Paris : Seuil, 2014, σ. 168.

πατέρα», «πατρο-στροφή»¹¹. Δηλαδή, ο διαστροφικός είναι εκείνος που απευθύνεται πρωτίστως στον πατέρα, δηλαδή τα έχει με την «πατρική λειτουργία». Τι είναι όμως η πατρική λειτουργία; Με δυο λόγια, ας πούμε ότι έγγυται στο γεγονός ότι εγγυάται την έλλειψη, θέτει και υποστηρίζει την απαγόρευση (δηλαδή θεμελιώνει τον ευνουχισμό), και τέλος, εγγυάται ότι η απόλαυση εγγράφεται στην κατηγορία του φαλλού. Με άλλα λόγια, έγγυται στο να κινητοποιήσει την «φαλλική λειτουργία». (Συγκεκριμένα, αυτή η φαλλική λειτουργία συγγενεύει με την πράξη του ευνουχισμού, βρίσκεται στο κέντρο της λογικής της εμφυλοποίησης, συμμετέχει σε αυτό που καθορίζει την επιθυμία του υποκειμένου και κάνει υποφερτή την έλλειψη στον Άλλον, το κενό στον Άλλον.)

Ο διαστροφικός, που όπως είπαμε «στρέφεται προς τον πατέρα», απευθυνόμενος στον πατέρα, του ζητάει να εκπληρώσει τη λειτουργία του, την «πατρική του λειτουργία», με το να εγγυάται ότι ο φαλλός έρχεται να κλείσει, να καλύψει την ίδια την έλλειψη στον Άλλον και της δίνει έτσι τη σημασία της. Ο Freud έλεγε ήδη ότι ο φαλλός, για τον διαστροφικό, πρέπει να καλύψει το αντικείμενο που λείπει¹². Ίσως πρέπει μόνο να προσθέσουμε εδώ ότι σε αυτήν την πράξη της «κάλυψης», ο διαστροφικός δεν μπορεί να κάνει αλλιώς από το να καλέσει τον πατέρα, αφού αυτή είναι η λειτουργία του πατέρα, και ο διαστροφικός το γνωρίζει καλά.

Ο διαστροφικός έχει την εξής απαίτηση και αφιερώνεται σε αυτήν: πρέπει ο φαλλός να σκεπάζει το αντικείμενο της έλλειψης (αρνείται πραγματικά να υπάρχει ένα χάσμα μεταξύ τους). Αυτό μας οδηγεί στο να προσθέσουμε το εξής σε αυτά που είπαμε έως τώρα: ο διαστροφικός είναι βέβαια εκείνος που κάνει τα πάντα για να αποκαταστήσει (να επιστρέψει, να αποδώσει) το *a* στο *A*. Αλλά, επιπλέον, με τον εξής όρο, που λειτουργεί σαν δίχτυ ασφάλειας: ότι μέσω αυτής της αποκατάστασης το αντικείμενο *a* αποκτά εφεξής φαλλική σημασία, και ότι ο κόσμος πρέπει να προειδοποιείται για αυτό, κυρίως.

Τελικά, τί είναι η διαστροφή; Ερώτημα που δεν πάσαμε να θέτουμε. Με τον Freud που, καθώς συνάντησε το ερώτημα αυτό κάπως ακούσια, σκέφτεται ότι οι απαντήσεις που βρίσκει αφορούν στην ανθρώπινη επιθυμία, στην στήριξή του στην πίστη και στη

¹¹ Lacan, J. (1975-1976). *Le Séminaire, livre XXIII, Le sinthome*. Paris : Seuil, 2005.

¹² Δεν είναι τυχαίο που, στο άρθρο του για τον «φετιχισμό», ο Freud αναφέρει εξ αρχής την περίπτωση αυτού του ασθενούς που επέλεξε ως φετίχ μία κάποια «γυαλάδα στη μύτη» («*ein Glanz auf die Nase*»). Την εκλογή αυτή, πρέπει να την αναζητήσουμε στην πρώιμη παιδική ηλικία του υποκειμένου, μας εξηγεί ο Freud, η οποία εκτυλίχθηκε στην αγγλική γλώσσα και σφραγίστηκε μυστηριωδώς από μία «ματιά στη μύτη» («*a glance on the nose*»). Αυτό το επεισόδιο, αν το διαβάσουμε με τις λακανικές έννοιες, δεν μας δείχνει φανερά τους τρόπους περάσματος από την κατηγορία του αντικείμενου *a* (το βλέμμα) στην κατηγορία του φαλλού (η γυαλάδα); Και δεν πρέπει να κατανοήσουμε καταρχάς έτσι τον ρόλο που αποδίδουμε στον φαλλό: να δοθεί μία μορφή απεικόνισης και εντοπισμού σε αυτό που δεν την έχει αλλιώς –το αντικείμενο *a*;

φαντασίωση, στη σχέση του ανθρώπου με την σεξουαλικότητα, αλλά όχι σε αυτό που κάνει τους διαστροφικούς διαφορετικούς, όπως και να το κάνουμε, από τους νευρωτικούς και τους ψυχωτικούς. Στη συνέχεια, με τον Lacan που αντιλαμβάνεται τις συντεταγμένες αυτού που επιτρέπει να θεμελιώσουμε μία διαστροφική δομή και να καθορίσουμε τις ιδιαιτερότητές της μέσα από μία ιδιαίτερη σχέση του υποκειμένου με τον Άλλον και με το αντικείμενο, με την επιθυμία και την απόλαυση, με την έλλειψη και τον φαλλό.

3. Υστερία και Ιδεοψυχαναγκαστική Νεύρωση

Θένια Αβραμίδου¹³

3.1.Εισαγωγή: Τι είναι η νεύρωση

Η ψυχαναλυτική νοσογραφία διαφοροποιεί νευρώσεις, ψυχώσεις, διαστροφές. Σύμφωνα με το Λεξικό της Ψυχανάλυσης, των Laplanche & Pontalis, «η νεύρωση είναι μια Ψυχογενής πάθηση όπου τα συμπτώματα αποτελούν συμβολική έκφραση μιας ψυχικής σύγκρουσης, η οποία έλκει την καταγωγή της στην παιδική ιστορία του ατόμου και οδηγεί σε συμβιβασμούς ανάμεσα στην επιθυμία και την άμυνα».

Ο όρος νεύρωση δηλώνει κυρίως τις κλινικές μορφές της ιδεοψυχαναγκαστικής νεύρωσης, της υστερίας αλλά και την φοβική νεύρωση.

Ο όρος νεύρωση πρωτοακούστηκε από τον Σκωτσέζο γιατρό William Cullen σε μια ιατρική πραγματεία που δημοσιεύτηκε το 1777. Δεν είναι τυχαίο ότι στο έργο αυτό ο γιατρός Cullen αναφέρεται όχι μόνο στις ψυχικές αρρώστιες ή «φρενοβλάβειες» αλλά επίσης και στη δυσπεψία, τους προκάρδιους παλμούς, τον κολικό, την υποχονδρία και την υστερία. Συνδέοντας έτσι, τα συμπτώματα που εμφανίζονται στο σώμα με την νεύρωση (Laplanche & Pontalis,)

Το 19^ο αιώνα υπό τον όρο νεύρωση ταξινομείται μια σειρά παθήσεων που έχουν τα εξής χαρακτηριστικά:

- συγκεκριμένη οργανική έδρα (πεπτική νεύρωση, καρδιακή νεύρωση κ.α.) ή εικάζεται πως έχουν συγκεκριμένη οργανική έδρα (όπως στην περίπτωση της υστερίας (μήτρα, τροφοφόρος σωλήνας) και της υποχονδρίας
- πρόκειται για λειτουργικές παθήσεις, βλάβη στη λειτουργία κι όχι στη δομή του οργάνου
- θεωρούνται αρρώστιες του νευρικού συστήματος

Θεμελιακός μηχανισμός με βάση τον οποίο δημιουργείται η νεύρωση είναι η απόθεση . Σε αντίθεση, για τον ψυχωτικό ο Λακάν αναφέρει «ότι το ασυνείδητο του έχει εκτεθεί σε κοινή θέα, ακάλυπτο». Πράγματι, με μια έννοια δεν υπάρχει ασυνείδητο στην ψύχωση, αφού το ασυνείδητο είναι το αποτέλεσμα της απόθεσης.

Η απόθεση σύμφωνα με τον Φρόντ οδηγεί σε μια ξεχωριστή επιγραφή ή εγγραφή μιας αντίληψης ή μιας σκέψης που είχε περάσει φευγαλέα κάποτε από το μυαλό κάποιου, και απωθείται στο ασυνείδητο. Σε αντίθεση με τη διάκλειση (βασικός

¹³ Κλινική Ψυχολόγος

μηχανισμός στην ψύχωση) : όπου, επικρατεί η απόλυτη απαλοιφή αυτής της σκέψης

Ο Φρόντ στο δοκίμιό του «Negation» αναφέρει ότι η απώθηση μπορεί να συμβεί μόνο αν αυτή η πραγματικότητα έχει γίνει ήδη δεκτή, ή αποδεκτή σε κάποιο επίπεδο από την ψυχή. Στη νεύρωση βασικά η πραγματικότητα καταφάσκεται αλλά ωθείται έξω από τη συνείδηση, απωθείται.

3.2. Το ασυνείδητο κι η επιστροφή του απωθημένου

Το ασυνείδητο είναι μια γλώσσα, ένα είδος ξένης γλώσσας, την οποία δεν είμαστε άμεσα ικανοί να διαβάσουμε. Ο Λακάν διατείνεται ότι αυτό που απωθείται δεν είναι ούτε μια αντίληψη ούτε ένα πάθημα/συναίσθημα, αλλά οι σκέψεις σχετικά με τις αντιλήψεις, οι σκέψεις στις οποίες έχει προσδεθεί το συναίσθημα.. με άλλα λόγια

το ασυνείδητο αποτελείται από σκέψεις και οι σκέψεις δεν μπορούν παρά να εκφράζονται ή να διατυπώνονται με λέξεις-δηλαδή, με σημαίνοντα. Το πάθημα και η σκέψη μπορεί όταν επέρχεται η απώθηση να αποσυνδεθούν και η σκέψη να απωθηθεί, να τεθεί εκτός συνείδησης.

Συχνά, οι άνθρωποι που απευθύνονται σε έναν κλινικό κατακλύζονται από ενοχές, θλίψη, άγχος αλλά δεν ξέρουν γιατί. Οι λόγοι που συνήθως προβάλλουν δεν φαίνονται καθόλου συμμετρικοί με τη δύναμη του συναισθήματος που τους έχει πλημμυρίσει.. Πιθανότατα το συναίσθημα αυτό αναφέρεται σε άλλες σκέψεις, ή γεγονότα που έχουν απωθηθεί. Η λησμονιά της σκέψης, που συνοδεύεται από επιμονή του συναισθήματος, είναι ιδιαίτερα συνηθισμένη στην *υστερία* (Fink, 2006.) Αντίθετα, στην ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση είναι αρκετά συνηθισμένο μια σκέψη να είναι αρκετά προσιτή στη συνείδηση αλλά να μην εγείρει οποιοδήποτε συναίσθημα.. Ο ιδεοψυχαναγκαστικός ανακαλεί το περιστατικό αλλά όχι την αντίδρασή του ή το συναίσθημα που είχε (έχει μονώσει το συναίσθημα)

Σε τέτοιες περιπτώσεις η απώθηση έχει ευνοήσει τη μόνωση της σκέψης από το συναίσθημα, το οποίο έχει απωθηθεί. Εδώ, λοιπόν, ο αναλυτής περιμένει από τον ασθενή να μεταβιβάσει το απωθημένο συναίσθημα στο «εδώ και τώρα» της αναλυτικής σχέσης.

Σύμφωνα με το Λακάν, «τα απωθημένα (συναισθήματα, σκέψεις) και η επιστροφή του απωθημένου είναι ένα και το αυτό». Πράγματι, η μοναδική απόδειξη του απωθημένου που έχουμε είναι η επιστροφή του, οι εκδηλώσεις του με τη μορφή ονείρων, παραδρομών, παραπραξιών και συμπτωμάτων.

Συχνά, ένα σύμπτωμα συνδέεται με μια σκέψη ή μια ευχή που έχει κατασταλεί ή παραμεριστεί λόγω του ότι θεωρήθηκε απαράδεκτη. «Το νευρωτικό σύμπτωμα παίζει το ρόλο της γλώσσας που επιτρέπει να εκφραστεί η απώθηση (δηλ το υλικό που

απωθήθηκε: σκέψεις-αναμνήσεις-συναισθήματα)». Είναι ένα μήνυμα για τον Άλλο. Απευθύνεται στον Άλλο με έναν τρόπο..

Στην περίπτωση συμπτωμάτων που εκφράζονται στο σώμα το μέσο που υιοθετούν τα συμπτώματα είναι ένα σώμα γραμμένο με γλώσσα, ένα σώμα παλιγγεγραμμένο με σημαίνοντα.

Ένα από τα κλασσικά παραδείγματα υστερίας μετατροπής, είναι η Άννα Ο. (βλέπε *Μελέτες για την υστερία*). Η Άννα Ο. είχε τα εξής συμπτώματα:

- ένα σφίξιμο στο δεξί της χέρι: επειδή ήταν το χέρι εκείνο με το οποίο αρνήθηκε να προστατέψει τον πατέρα της όταν νόμισε ότι τον απειλούσε ένα φίδι—αυτό το σύμπτωμα «μιλούσε» για τη σχέση με τον πατέρα της και μια ενδεχόμενη ευχή θανάτου που τον αφορούσε.
- ένας οξύς πόνος σε μια μικρή περιοχή του μηρού της-στην ίδια περιοχή ο πατέρας της ακουμπούσε το πόδι του πάνω στο δικό της, όταν εκείνη φρόντιζε τα ποδιατρικά του προβλήματα.

Ενώ οι υστερικές χαρακτηρίζονται από σωματικές αδιαθεσίες -επιστροφή του απωθημένου στο σώμα -οι ιδεοψυχαναγκαστικοί χαρακτηρίζονται από συμπτώματα που υποδηλώνουν επιστροφή του απωθημένου στο μυαλό, με τη μορφή βασανιστικών σκέψεων (σκέψεις που φαινομενικά είναι ανόητες, καταναγκαστικές ή ακόμη και καταδιωκτικές). Ωστόσο, η παραπάνω διαπίστωση δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι μπορεί να γενικευτεί σε όλα τα υστερικά και όλα τα ιδεοψυχαναγκαστικά υποκείμενα, γι' αυτό τα συμπτώματα με τα οποία εκδηλώνεται η νεύρωση της κάθε περίπτωσης, αν και είναι σημαντικά (γιατί κάτι θέλουν να πουν) δεν αποτελούν ασφαλή τρόπο διάκρισης (διάγνωσης) της ιδεοψυχαναγκαστικής νεύρωσης και υστερίας. Γι' αυτό συχνά θα συναντήσουμε και ιδεοψυχαναγκαστικούς με σωματικές αδιαθεσίες, και βέβαια δεν είναι τυχαίο που συχνά συνδέονται με τις πεπτικές ή αφοδευτικές οδούς (Fink, 2006).

Έτσι, θα λέγαμε ότι τόσο τα συμπτώματα που αφορούν τη σκέψη (πχ ιδεοληψίες, εμμονική σκέψη) όσο και τα συμπτώματα που αφορούν στο σώμα (πχ κρίση πανικού, έμετοι, πονοκέφαλος, πόνος στο χέρι, μουδιάσματα χωρίς οργανική αιτιολογία) αποτελούν και τα δύο τον «τόπο του Άλλου», τον τόπο (των σημαίνοντων), του συμβολικού.

3.3. Ψυχαναλυτική διάγνωση (Διάγνωση της δομής) σε αντίθεση με την ψυχιατρική διάγνωση

Οι θέσεις του υποκειμένου, σύμφωνα με το Λακάν:

Οι διαφορετικές κλινικές δομές μέσα στην ευρύτερη κατηγορία της νεύρωσης- που

χαρακτηρίζονται στο σύνολό τους απ' το μηχανισμό της απόθησης-αντιστοιχούν σύμφωνα με το Λακάν, όχι σε διαφορετικά συμπτώματα, αλλά σε διαφορετικές θέσεις του υποκειμένου.

Οι *Αμερικανοί* ψυχίατροι, ψυχαναλυτές και ψυχολόγοι, χρησιμοποιούν πολλές διαγνωστικές κατηγορίες: καταθλιπτική διαταραχή, διαταραχή πανικού, δυσθυμία, εξάρτηση από πολλαπλές ουσίες, κ.α.π. Αλλά όλες αυτές οι διαγνωστικές κατηγορίες απλά βάζουν μια ετικέτα σε ένα συγκεκριμένο σύμπτωμα, ή σε μια ομάδα συμπτωμάτων που εκδηλώνονται από ένα άτομο σε μια δεδομένη χρονική στιγμή (βλέπε τα διάφορα διαγνωστικά εγχειρίδια της ψυχιατρικής: ICD-10, DSM IV, DSM V, κ.ά.π.)

Σύμφωνα με την *ψυχαναλυτική διάγνωση* υπάρχουν πολύ πιο θεμελιακές δομές από τις διαταραχές προσωπικότητας, για παράδειγμα. Αλλά, η αμερικανική ψυχολογία και ψυχιατρική ερίζεται στο κύριο ρεύμα της αμερικανικής επιστημονικής σκέψης, το οποίο αντανακλά το «διαίρει και βασίλευε».

Μια γυναίκα που είναι ανορεξική, για παράδειγμα, είναι θεμιτό να κατηγοριοποιηθεί ως πάσχουσα από διατροφική διαταραχή, αλλά αυτό θα είναι κάτι που το ξέρουμε ήδη μόλις μας πει ότι είναι ανορεξική (!). Αν ωστόσο διαγνωστεί ως υστερική, μπορούμε να αρχίσουμε να εντάσσουμε το ρόλο της διατροφικής διαταραχής της στο ευρύτερο συγκείμενο της ψυχικής της δομής.

Για τους κλινικούς που εξακολουθούν να θεωρούν τη *σεξουαλικότητα* ως εξαιρετικά σημαντική σύμφωνα με τη φροϋδική διδασκαλία, η δυνατότητα να διακρίνουν τους ασθενείς στη βάση μιας θεμελιακής διαφοράς στις σεξουαλικές τους στάσεις είναι μια διαγνωστική συμβολή μείζονος σημασίας. Οι πιο επιφανειακές ενδείξεις ιδεοψυχαναγκασμού ή υστερίας (όπως: τα καταναγκαστικά τελετουργικά ή σωματικά συμπτώματα από την άλλη κλπ) δεν είναι πάντοτε καθοριστικές. Διαπιστώνουμε και υστερικά χαρακτηριστικά σε κατά τα λοιπά ιδεοψυχαναγκαστικά υποκείμενα, αλλά και ιδεοψυχαναγκαστικά συμπτώματα σε όσους φαίνονται κατά τα λοιπά υστερικοί.

Για τις διαγνωστικές κατηγορίες που προσφέρει η ψυχανάλυση: θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι πιο χρήσιμες από ό,τι οι άλλες κατηγορίες καθώς α. δίνουν μια καλή ιδέα για το πώς θα πρέπει να προσανατολιστεί ο αναλυτής στη μεταβίβαση και τι πρέπει να διερευνήσει, β. δίνουν και μια καλή ιδέα για το φάσμα των χαρακτηριστικών εκείνων που είναι πιθανό να εμφανιστούν κατά την πορεία της θεραπείας ακόμη κι αν είναι λανθάνοντα ή αδιόρατα, συμβάλλουν και στον προσανατολισμό των παρεμβάσεων του αναλυτή.

3.4.Διάκριση/ Διάγνωση ιδεοψυχαναγκαστικής νεύρωσης και υστερίας

□ Ως προς τη θεμελιώδη φαντασίωση

Στη διάκριση ιδεοψυχαναγκαστικής και υστερικής δομής, βασική είναι η έννοια της θεμελιώδους φαντασίωσης¹⁴, η οποία είναι ριζικά διαφορετική στη μία και στην άλλη.

Η δομή της φαντασίωσης στην υστερία είναι ριζικά διαφορετική από ό,τι στην ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση. Η υστερική επιδιώκει να μαντέψει την επιθυμία του Άλλου και να γίνει εκείνο το συγκεκριμένο αντικείμενο που όταν απουσιάζει κάνει τον Άλλο να επιθυμεί. Συγκροτείται ως αντικείμενο α, θέλει η ίδια να είναι το αίτιο της επιθυμίας του Άλλου (βλέπε σχήμα 8.3, Από το βιβλίο του B. Fink)

Έτσι το αντικείμενο, αυτός τον οποίο επιθυμεί, ή ο «έτερος της υστερικής δεν είναι ένας φαντασιακός άλλος, ένα πρόσωπο το οποίο η ίδια θεωρεί ότι της μοιάζει, ούτε ένα πραγματικό αντικείμενο (όπως το βλέμμα ή η φωνή). Έτσι, το αντικείμενο της υστερικής είναι ένας συμβολικός Άλλος ή κύριος, κάποιος γεμάτος γνώση ή και εξουσία, άντρας, ή γυναίκα.

Η υστερία και ο ιδεοψυχαναγκασμός μπορούν να οριστούν ως τελείως διαφορετικές θέσεις του υποκειμένου, υποδηλώνοντας αντιθετικές σχέσεις με τον Άλλο και το αντικείμενο- αίτιο της επιθυμίας.

Βέβαια, χρειάζεται να έχουμε στο νου μας εργαζόμενοι ως κλινικοί ότι οι κλινικές δομές δεν είναι επιφανειακά «μοτίβα» τα οποία μπορούμε να τα παρατηρήσουμε εύκολα στις πρώτες συνεδρίες, συχνά θα απαιτηθούν πολλές συνεδρίες για να φτάσουμε σε μια αξιόπιστη διάγνωση.

¹⁴ Από την ιστοσελίδα: <http://stodivanimetolacan.blogspot.gr/2012/05/blog-post.html>

Σύμφωνα με το Λακάν η φαντασίωση η οποία είναι αυτό που επιτρέπει στο υποκείμενο να διατηρεί, να στηρίζει την επιθυμία του (Σεμινάριο 11,127). Στη θεμελιώδη φαντασίωση η επιθυμία συγκροτείται αλλά δεν ικανοποιείται ή εκπληρώνεται. Μέσω της φαντασίωσης μαθαίνουμε πώς να επιθυμούμε (Ζίζεκ, 2006, σελ. 200). Αποτελεί απάντηση στο ερώτημα Τι θέλει (Che vuoi?) ο Άλλος, καλύπτει σαν μια οθόνη την έλλειψη στον Άλλο και την αινιγματική του επιθυμία. Η επιθυμία δεν είναι του υποκειμένου αλλά του Άλλου. Έτσι η φαντασίωση είναι η απάντηση στην πρωταρχική ερώτηση τι θέλουν οι άλλοι από μένα, πώς με βλέπουν, τι είμαι για τους άλλους και όχι τι θέλω εγώ (Zizek, 2005,σελ 304).

Η φαντασίωση αποτελεί τον συνεκτικό ιστό και το στήριγμα της πραγματικότητας. Βέβαια αυτό δεν σημαίνει ότι η πραγματικότητα είναι όνειρο ή αυταπάτη. Ο όρος φαντασίωση δεν πρέπει να συγχέεται σε καμιά περίπτωση με την φαντασία ούτε προϋποθέτει κάποια ενεργητική συμμετοχή του υποκειμένου στην συγκρότησή της (Pluth,2007:81). Η φαντασίωση είναι ασυνείδητη και δεν υφίσταται αφ' εαυτού πριν την ανάλυση αλλά κατασκευάζεται και ανακατασκευάζεται κατά την διάρκεια της. Ποτέ δεν υπήρξε στην συνείδηση και μετά απωθήθηκε. Ουσιαστικά συγκροτείται μέσα από το συνολικό δίκτυο φαντασιώσεων που αναδύονται κατά την πορεία της ανάλυσης (Fink,2006:102) μέσα από την αφήγηση του αναλυόμενου, τις πράξεις του, τα όνειρα και τις ονειροπολήσεις του. Όταν το υποκείμενο βιώνει πολλούς φαντασιωσικούς σχηματισμούς που αλληλοσχετίζονται, ποτέ αυτή η σειρά δεν είναι πλήρης- η σειρά αυτή παρουσιάζει τόσες πολλές παραλλαγές μιας υποβόσκουσας θεμελιώδους φαντασίωσης που αυτή δεν βιώνεται ποτέ από το υποκείμενο (Ζίζεκ,1998, σελ. 483).

□ *Ως προς το θεμελιακό ερώτημα του νευρωτικού:*

Σύμφωνα με το Λακάν, το θεμελιακό ερώτημα του νευρωτικού είναι το ερώτημα «Ποιός είμαι;». Το ερώτημα αυτό έχει να κάνει και με το κεντρικό ερώτημα του παιδιού που απευθύνεται στους γονείς του. «Γιατί με έκαναν; Τι θέλουν από μένα;». Η θέση που κατέχει το παιδί στην επιθυμία των γονιών του.

Το παιδί αφήνεται να αναζητήσει το πόθεν και το γιατί της ύπαρξής του στις ασυνέπειες των λόγων και των πράξεων των γονιών του. Η απάντηση θα δοθεί στη θεμελιακή φαντασίωση (η οποία κατασκευάζεται μέσα στην ανάλυση).

Το κύριο ερώτημα της ύπαρξης στην υστερία είναι το ερώτημα του φύλου: «*Είμαι άνδρας ή γυναίκα;*» ενώ στην ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση: «*Είμαι ζωντανός ή νεκρός;*». Ο ιδεοψυχαναγκαστικός είναι πεπεισμένος ότι υπάρχει μόνο όταν σκέφτεται συνειδητά. Γι' αυτό δεν αφήνεται εύκολα στη μη-σκέψη, δεν αφήνει εύκολα τον έλεγχο. Πιστεύει ότι είναι ο κύριος του πεπρωμένου του.

Ο ιδεοψυχαναγκαστικός όντας διαρκώς μέσα στις σκέψεις, σε ένα συνειδητό επίπεδο, αγνοεί επίτηδες το ασυνείδητο και τα μορφώματα του – αυτή την ξένη γλώσσα μέσα μας, αυτό το λόγο στον οποίο δεν έχουμε και δεν μπορούμε να έχουμε έλεγχο. Ο ιδεοψυχαναγκαστικός κάνει ό,τι καλύτερο μπορεί για να καθυποτάξει ή να φιμώσει αυτή την ανοίκεια φωνή, τη φωνή του ασυνειδήτου.

Παράλληλα, θεωρεί τον εαυτό του ως ένα ακέραιο υποκείμενο, ότι είναι πλήρης, όχι ως κάποιον που δεν είναι βέβαιος για αυτά που λέει και θέλει, όχι ως κάποιον που τελεί σε έλλειψη. Προσπαθεί, λοιπόν, να διατηρήσει την ανεξαρτησία του από τον Άλλο (να είναι πλήρης, να μην έχει ανάγκη τον Άλλο).

Συχνά βλέπουμε ιδεοψυχαναγκαστικούς άνδρες, οι οποίοι δημιουργούν δύο τάξεις γυναικών, την Παναγία και την πόρνη, τη μητρική φιγούρα που μπορεί να αγαπηθεί και να λατρευτεί έναντι της γυναίκας-αίτιο της επιθυμίας που δεν μπορεί να μεταμορφωθεί σε μητρικό αντικείμενο αγάπης.

□ *Ως προς την επιθυμία:*

Η ΥΣΤΕΡΙΚΗ, καθιστά τον εαυτό της ως αίτιο της επιθυμίας του Άλλου, ώστε να την εξουσιάζει. Στο μυαλό της υστερικής, ο Άλλος είναι που επιθυμεί (καθώς εκείνη είναι το αντικείμενο της επιθυμίας του Άλλου). Η υστερική ενορχηστρώνει τα πράγματα με τρόπο που διασφαλίζει ότι η επιθυμία του Άλλου παραμένει ανικανοποίητη, αφήνοντας την ίδια στο μόνιμο ρόλο του αντικειμένου, να διασφαλίζει ότι η ίδια είναι το επιθυμητό αντικείμενο. Η υστερική χαρακτηρίζεται από την «επιθυμία για μια ανικανοποίητη επιθυμία».

Από την άλλη πλευρά, οι ΙΔΨ χαρακτηρίζονται από μια «επιθυμία για μια αδύνατη επιθυμία». Σε ένα κλινικό παράδειγμα που φέρνει η Κολέτ Σολέρ, αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές. Πρόκειται για έναν ιδεοψυχαναγκαστικό άνδρα, ο οποίος ενώ είναι ερωτευμένος με μια γυναίκα, την ώρα που κάνουν έρωτα βάζει μια άλλη γυναίκα να τον παίρνει τηλέφωνο και να της μιλά. Έτσι, η σύντροφός του εκμηδενίζεται. Διότι ο ιδεοψυχαναγκαστικός θα πρέπει να διασφαλίσει ότι δεν είναι εξαρτημένος από τον Άλλο ή από το αν τον επιθυμεί ο Άλλος. Επίσης, ο ιδεοψυχαναγκαστικός φοβάται την ικανοποίηση της επιθυμίας του διότι στο εξής εξαρτάται από το πρόσωπο που ικανοποιεί την επιθυμία του.

Η εκμηδένιση ή άρνηση του Άλλου είναι πάντα παρούσα στον ιδεοψυχαναγκασμό. Για παράδειγμα ενώ κάνει έρωτα με μια γυναίκα, φαντασιώνει ότι είναι με μια άλλη γυναίκα, αρνούμενος τη σημασία του προσώπου με το οποίο κάνει έρωτα. Στον ιδεοψυχαναγκασμό η επιθυμία είναι αδύνατη, διότι όσο πιο κοντά φτάνει ο ιδψ στην επιθυμία του, τόσο περισσότερο ο Άλλος αποκτά προτεραιότητα σε σχέση με τον ίδιο, εξαλείφοντάς τον ως υποκείμενο. Η παρουσία του Άλλου απειλεί τον ιδεοψυχαναγκαστικό με αυτό που ο Λακάν ονομάζει «αφάνιση», την εξαφάνισή του ως υποκείμενο. Για να αποφύγει αυτή την εξάρτηση από τον Άλλο, μια κλασσική στρατηγική είναι να ερωτεύεται κάποιον ή κάποια που του είναι απολύτως απρόσιτος/η. Επιδιώκοντας μια αδύνατη επιθυμία ο ιδεοψυχαναγκαστικός όπως και η υστερική, επιθυμεί να συνεχίσει να επιθυμεί: να κρατήσει την επιθυμία του ζωντανή.

Στην ΥΣΤΕΡΙΑ η θεμελιακή φαντασίωση δεν δίνει έμφαση στο υποκείμενο ως συνειδητό, σκεπτόμενο αλλά στο να είναι το αντικείμενο της επιθυμίας του Άλλου, κι έτσι τα συμπτώματα συχνά εμφανίζονται στο σώμα όχι στο μυαλό. Τον ιδψ τον απασχολεί η τάση του να ατονεί/ να αφανίσει (το υποκείμενο του ασυνειδήτου;) ενώ την υστερική την απασχολεί το να είναι το αντικείμενο της επιθυμίας του Άλλου.

Στη φαντασίωση της υστερικής, αυτός που επιθυμεί είναι ο Άλλος (ο διεγραμμένος Άλλος). Έτσι, εκ πρώτης όψεως, φαίνεται σαν η υστερική να μην καταλαμβάνει θέση υποκειμένου που επιθυμεί αλλά ως αντικείμενο κάποιου άλλου που επιθυμεί.

Ο Λακάν μας λέει ότι η κλινική μας διδάσκει ότι οι υστερικές υιοθετούν μια στάση ως αντικείμενα.

Η υστερική ως αντικείμενο είναι η μία όψη του νομίσματος. Από την άλλη η υστερική ταυτίζεται με τον σύντροφό της και επιθυμεί σα να ήταν αυτός, επιθυμεί σα να ήταν στη θέση του, σα να ήταν άντρας.

Το όνειρο της γυναίκας του κρεοπώλη που αναφέρει ο Φρόυντ στην Ερμηνεία των Ονείρων, αποτελεί παράδειγμα της προβληματικής ενός υστερικού υποκειμένου.

Η ασθενής του Φρόντ, την οποία εύγλωττα προσδιορίζει ως η γυναίκα του κρεοπώλη, παρατηρεί ότι ο σύζυγός της αν και πολύ ερωτευμένος μαζί της και πολύ ικανοποιημένος από τη σχέση τους, δείχνει κάποιο ενδιαφέρον για μια γυναίκα που δεν είναι καθόλου ο τύπος του (είναι κοκαλιάρρα ενώ γενικά τον ελκύουν οι «γεμάτες» όπως είναι η γυναίκα του).

Στο όνειρο που αναφέρει στον Φρόντ αυτή η γυναίκα ταυτίζεται με την κοκαλιάρρα-δηλαδή κυριολεκτικά βάζει τον εαυτό της στη θέση της-την οποία επιθυμεί ο σύζυγός της. Με άλλα λόγια, στο σύζυγό της εντοπίζει μια επιθυμία, και προσπαθεί να γίνει το αντικείμενό της (μέσω ταύτισης). Αυτό της δίνει μια αίσθηση ότι υπάρχει-πως είναι κάτι-δηλαδή το αντικείμενο που λείπει από τον Άλλο, το αντικείμενο που χρειάζεται ο Άλλος για να γίνει πλήρης.

Ωστόσο, μέσω της ταύτισης με τον άνδρα της, η ίδια επιθυμεί τη φίλη της. Η επιθυμία της γίνεται ταυτόσημη με τη δική του και επιθυμεί ό,τι ακριβώς εκείνος επιθυμεί, επιθυμεί την άλλη γυναίκα.

Η άλλη γυναίκα, είναι η γυναίκα που επιθυμεί ο Άλλος. Όλα τα πολύπλοκα τρίγωνα που δημιουργεί η υστερική περιστρέφονται γύρω από έναν άνδρα. Η επιθυμία της υστερικής, εξαρτάται από την επιθυμία ενός άνδρα. Εκείνη επιθυμεί σαν άνδρας.

Ο Λακάν χαρακτηρίζει την υστερία με τη διατύπωση «L'isteroque fait l'home» (Σεμινάριο XX, σελ. 79), η οποία μπορεί να κατανοηθεί με δύο τρόπους, που κι οι δύο είναι ηθελημένοι: 1. Η υστερική φτιάχνει τον άνδρα, 2. Η υστερική παίζει το ρόλο του άνδρα. Τον κάνει αυτό που είναι αναδεικνύοντας την έλλειψή του, την επιθυμία του.

Στην περίπτωση της γυναίκας του κρεοπώλη, βλέπουμε ότι ταυτίζεται και με τη φίλη της, όσο και με το σύζυγό της, στο επίπεδο της επιθυμίας του για τη φίλη της. Βλέπουμε εδώ πόσο εύστοχο είναι το ερώτημα της υστερικής: είμαι άνδρας ή γυναίκα; Καθώς ταυτίζεται και με τις δύο θέσεις: με το αιγισματικό αντικείμενο της επιθυμίας, και με το επιθυμείν που μοιάζει αιγισματικό, πώς μπορεί να διατυπώσει τη δική της σεξουαλική ταυτότητα;

Αυτό όμως αυτό δε σημαίνει ότι και ο ιδεοψυχαναγκαστικός δεν αναρωτιέται για τη σεξουαλική του ταυτότητα. Όπως μας λέει ο Φρόντ, στο κείμενό του «Εισαγωγή για την ψυχανάλυση», κάθε νευρωτικός έχει ομοφυλόφιλες τάσεις, ενώ στο κείμενό του «Το εγώ και το Αυτό», αναφέρει ότι τα παιδιά ταυτίζονται τόσο με το αρσενικό όσο και με το θηλυκό τους γονέα. Με άλλα λόγια το ερώτημα του φύλου, είμαι άνδρας ή γυναίκα απαντάται τόσο στους ιδεοψυχαναγκαστικούς όσο και στις υστερικές, αλλά είναι πιο συγκλονιστικό στην υστερία.

Το παράδειγμα της ανορεξίας : Η ηδονή από τη στέρηση που επιβάλλει κανείς στον εαυτό του είναι σημαντική στην υστερία, και παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην

ανορεξία.

Την ίδια στιγμή η υστερική προσπαθεί να διατηρήσει την επιθυμία του συντρόφου της ζωντανή, χωρίς να του αποσπάσει μεγάλη ικανοποίηση, αφού η ικανοποίηση σκοτώνει την επιθυμία.

Η γυναίκα του κρεοπώλη ανιχνεύει στον κατά τα άλλα ικανοποιημένο σύζυγό της μια επιθυμία για μια άλλη γυναίκα, μια δική της φίλη. Με αφορμή αυτό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η υστερική φαίνεται πως εκούσια αναζητά μια άλλη γυναίκα χάρη στην οποία θα μπορεί να εμπλέξει ή να παγιδεύσει το σύντροφό της σε ένα τριγωνικό κύκλωμα επιθυμίας.

3.5. Η στάση του νευρωτικού έναντι της απόλαυσης του Άλλου

Ενορχηστρώνοντας το κύκλωμα της επιθυμίας, η υστερική γίνεται κυρία (master) της επιθυμίας του Άλλου- η αιτία της επιθυμίας του-ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να αποφύγει το να είναι το πρόσωπο με το οποίο θα ικανοποιήσει την επιθυμία του (το αντικείμενο με το οποίο θα απολαύσει ο Άλλος). Διατηρεί την επιθυμία του Άλλου ανικανοποίητη προκειμένου να μη γίνει το αντικείμενο της απόλαυσής του.

Θέλει να είναι η αιτία της επιθυμίας, όχι όμως και της απόλαυσης (να μην είναι το αντικείμενο με το οποίο «τη βρίσκει» ο άλλος. Γι' αυτό συχνά η υστερική είναι ψυχρή στο κρεβάτι, νιώθει σιχαμάρα ή αηδία ως προς την απόλαυση του Άλλου. Γι' αυτό την ώρα της σεξουαλικής πράξης φαντασιώνεται ότι είναι κάποια άλλη ή ότι είναι κάπου αλλού και ότι εκείνος είναι κάποιος άλλος άνδρας.

Ας φανταστούμε τον ιδεοψυχαναγκαστικό άνδρα στο κρεβάτι με την υστερική γυναίκα, είναι η ενσάρκωση της αρχής του Λακάν: «δεν υπάρχει σεξουαλική σχέση»: Ο ιδεοψυχαναγκαστικός σχετίζεται με το δικό του αντικείμενο α, εξουδετερώνοντας τη γυναίκα που είναι παρούσα, ενώ η υστερική διατηρεί την επιθυμία της ζωντανή με το να βρίσκεται νοερά κάπου αλλού κατά τη συνουσία.

Η υστερική χρειάζεται μια τριγωνική σχέση με κάποιον άντρα για να διατηρήσει ζωντανή την επιθυμία της, και προτιμά να αποκλείει την ικανοποίηση από αυτό το κύκλωμα. Ενδέχεται να βρίσκει πολύ περισσότερη ικανοποίηση στην παρέα με άλλες γυναίκες, με τον αυνανισμό, το φαγητό, τη χρήση ναρκωτικών, το αλκοόλ ή άλλες δραστηριότητες.

3.6. Η στάση του αναλυτή

Ο Λακάν επέκρινε συχνά τους Αμερικάνους ψυχαναλυτές ότι πιστεύουν πως η ανάλυση

θα πρέπει να κατευθύνει τους ασθενείς σε «φυσιολογικές» ετεροφυλοφιλικές γενετήσιες ικανοποιήσεις, και ότι επιχειρούν να επιφέρουν μια συγχώνευση του αντικειμένου της αγάπης με το σεξουαλικό αντικείμενο του ασθενή. Το ερώτημα που μπορούμε να θέσουμε εδώ είναι: *τι είναι φυσιολογικό; Υπάρχει κάτι τέτοιο;*

Οι νευρωτικοί νοιάζονται πολύ για το τι θεωρεί ο περίγυρός τους, το περιβάλλον τους ως λεγόμενο «φυσιολογικό». Έτσι, ο ιδεοψ μπορεί να προσπαθήσει να βγάλει από το νου του κάθε φαντασίωση που δεν έχει να κάνει με τη γυναίκα του ή η υστερική κάθε ικανοποίηση που λαμβάνει από γυναίκες, ως μη φυσιολογικές και έπειτα να νιώθουν τη ζωή τους κενή κι ασφυκτική. Ο αναλυτής δε θα πρέπει να υιοθετήσει μια προκατάληψη για το τι είναι καλό ή κακό για τον αναλυόμενο τους αλλά να ενθαρρύνει απλώς τη διαλεκτικοποίηση της επιθυμίας του αναλυόμενου και να υποθάψει το χωρισμό από την επιθυμία του Άλλου.

3.7. Η λειτουργία των απαγορεύσεων στη διατήρηση της επιθυμίας

Επιθυμούμε σύμφωνα με το Νόμο, τις απαγορεύσεις : η απαγόρευση είναι αυτή που ερωτικοποιεί και καταλήγει στην κατασκευή της φαντασίωσης. Η αυστηρότητα του Υπερεγώ, συχνά είναι ένα όχημα για την επιθυμία. Το Υπερεγώ, όπως μας διδάσκει ο Λακάν, διατυπώνει την επιταγή του που είναι: «Απόλαυσε!»-μια εντολή που κατευθύνει το υποκείμενο στην άντληση ευχαρίστησης. Το υποκείμενο αντλεί ευχαρίστηση όταν συντάσσεται στα αιτήματα του Άλλου (του σημαντικού Άλλου, του γονεϊκού άλλου) , στην απόλαυση του Άλλου.

3.8. Ιδεοψυχαναγκασμός και υστερία στην ανάλυση

Όσο πιο ιδεοψυχαναγκαστικός είναι κανείς, τόσο πιο δύσκολο είναι να ξεκινήσει να κάνει ψυχανάλυση. Κι αυτό γιατί το να κάνει ψυχανάλυση, σημαίνει να ζητήσει τη βοήθεια κάποιου άλλου, κάποιου συμβολικού Άλλου, στον οποίο υποθέτει κάποια γνώση. Συχνά ο ιδεοψυχαναγκαστικός συνειδητοποιεί ότι έχει προβλήματα, αλλά έχει την πεποίθηση ότι μπορεί να τα λύσει *μόνος του*, ότι δεν χρειάζεται τον Άλλο.

Κατά κανόνα ο ιδεοψυχαναγκαστικός ζει τη ζωή του εξεγειρόμενος εναντίον μιας συγκεκριμένης ευχής ή και όλων των ευχών των γονιών του. Αλλά αρνείται οποιαδήποτε σχέση ανάμεσα σε ό,τι ο ίδιος κάνει και σε ό,τι οι γονείς του ήθελαν να κάνει ή να γίνει.

Όσοι μένουν για ανάλυση, συνήθως έχουν μια απροσδόκητη συνάντηση με την επιθυμία του Άλλου, και εδώ με την επιθυμία του αναλυτή. Με την έλλειψη στον Άλλο που προκαλεί άγχος και συγκλονίζει τον κόσμο του ιδεοψυχαναγκαστικού. «τι θέλει ο αναλυτής μου;»

Μια τέτοια συνάντηση με την επιθυμία του Άλλου, κάνει τον ιδεοψυχαναγκαστικό να μοιάζει λίγο περισσότερο με την υστερική, που την απασχολεί διαρκώς τι θέλει ο άλλος. Ο ιδεοψυχαναγκαστικός έχει υστερικοποιηθεί, έχει ανοιχτεί προς τον Άλλο.

Ο αναλυτής θα πρέπει να υποθάλπει την υστερικοποίηση, καθώς ο αναλυόμενος έχει τοποθετήσει στον ρόλο του Άλλου, ο αναλυτής θα πρέπει συνεχώς να εφαρμόζει την επιθυμία του (την επιθυμία του αναλυτή) ώστε να αποτρέψει την αναπόφευκτη ιδεοψυχαναγκαστικοποίηση του ιδεοψυχαναγκαστικού- όταν δηλαδή εκείνος κλείνεται και πάλι.

Έτσι, ο πρώτος και συνεχής ελιγμός του αναλυτή είναι να διασφαλίζει ότι ο ιδεοψυχαναγκαστικός έρχεται διαρκώς αντιμέτωπος με την επιθυμία του αναλυτή. Ο ιδψ μπορεί, αν τον αφήσει κανείς, να μιλά διαρκώς, και να αναλύει με λεπτομέρειες μόνος του μια κατάσταση. Θα προτιμούσε ο αναλυτής να παραμείνει σιωπηλός, να κάνει το «νεκρό». Κάθε ήχος που κάνει ο αναλυτής του υπενθυμίζει την παρουσία του Άλλου που πολύ θα προτιμούσε να είχε ξεχάσει. Μόνο όμως, με μια τέτοια εισβολή του αναλυτή και της υπόμνησης της παρουσίας της επιθυμίας του Άλλου, μπορεί να διατηρηθεί η υστερικοποίηση.

Η ΥΣΤΕΡΙΚΗ, από την άλλη πλευρά, δίνει τεράστια προσοχή στην επιθυμία του Άλλου, εφόσον συνάγει την ύπαρξή της από αυτήν. *Προσδοκά ο Άλλος να της πει τι είναι για κείνον αλλά και τι γνωρίζει για κείνη, τη γνώση από τον Άλλο να συμπληρώσει την έλλειψη της ύπαρξής της και το γεγονός ότι εκείνη δεν γνωρίζει.* Αυτό τη διευκολύνει να ζητήσει βοήθεια, αλλά τη δυσκολεύει να δουλέψει όταν βρεθεί σε μια ανάλυση.

Απευθύνει το ερώτημα στον αναλυτή: «Τι έχω γιατρέ; Τι τρέχει με εμένα;». Περιμένει από τον Άλλο τη γνώση. Αν ο αναλυτής υποκύψει- και πολλοί το κάνουν- και της προσφέρει γνώσεις, απαντήσεις στις ερωτήσεις της, τότε εκείνη μόνο στιγμιαία ευχαριστείται. Το ψάχνει και αναζητά την έλλειψη στη γνώση του αναλυτή. Αυτό άλλωστε είναι που της δίνει και το ρόλο της εξαίρεσης, την απόδειξη ότι εκείνη μπορεί να συμπληρώσει τη γνώση του αναλυτή.

Η υστερική γίνεται κύρια της γνώσης του αναλυτή κάνοντάς τον να παράγει αυτή τη γνώση όσο πιο γρήγορα μπορεί. Γίνεται αυτή που είναι πάντα ένα βήμα μπροστά από τη θεωρία ή τεχνική, γίνεται αυτή που καταδεικνύει την έλλειψη του αναλυτή. Εκεί που ρωτάει η υστερική «πείτε μου για μένα γιατρέ, τι έχω;» ο αναλυτής θα πρέπει να το γυρίσει σε εκείνη: «εσείς τι θέλετε;». Αυτή η μετακίνηση διατυπώνεται από το Λακάν: Από το λόγο της υστερικής- □ στον αναλυτικό λόγο.

Στον αναλυτικό λόγο, η υστερική ή ο υστερικοποιημένος αναλυόμενος μπαίνει στη θέση του εργαζόμενου και η επιθυμία του αναλυτή είναι ο παράγοντας που κινητοποιεί το λόγο. Η υστερική θα πρέπει με λίγα λόγια να πάψει να προσδοκά τις

γνώσεις από τον Άλλο.

3.9. Διαφορετικοί τύποι νευρώσεων απαιτούν διαφορετικές στάσεις από τον αναλυτή

Η υστερική προσπαθεί να διακρίνει την επιθυμία του Άλλου, για να μπορέσει να τοποθετηθεί με τρόπο ώστε να γίνει η έλλειψη ή η αιτία της. Γι' αυτό έχει ανάγκη να εκφράσει ο αναλυτής την επιθυμία του (για κείνη;).

Για την υστερική το ντιβάνι είναι πιο δύσκολο από ό,τι για τον ιδεοψυχαναγκαστικό. Δεν της είναι εύκολο να μιλά σε μια κενή οθόνη, να μην μπορεί να διακρίνει το βλέμμα του Άλλου πάνω της, να νιώσει ότι με κάποιο τρόπο την υποστηρίζει.

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι αν και αναφερθήκαμε στην υστερική γυναίκα και στον ιδεοψυχαναγκαστικό άνδρα, υπάρχουν γυναίκες ιδεοψυχαναγκαστικές και άντρες υστερικοί.

3.10. Όσον αφορά τις παρεμβάσεις του αναλυτή σε περιπτώσεις νευρώσεων

1. Στοχεύουν στο πραγματικό, αυτό που δεν έχει ακόμη σημαθεί συμβολικά από τον αναλυόμενο.
2. Η ερμηνεία δημιουργεί την αλήθεια.. αλλά απαραίτητες προϋποθέσεις είναι:
 - Να έχει κατανοηθεί σαφώς το υλικό
 - Το έδαφος πρέπει να έχει προετοιμαστεί γι' αυτή.
 - Η σχέση με το θεραπευτή πρέπει να είναι στέρεα.
3. Πρέπει να επιφυλάσσεται για τα πιο προχωρημένα στάδια μιας θεραπείας. «Η ερμηνεία είναι αποφαντική». ελεγε ο Λακάν.
4. Μέχρι τότε πρέπει ο θεραπευτής να κάνει ερμηνείες-μαντείες: Παρεμβάσεις με ερωτηματικό.

3.11. Σημειώσεις πάνω σε μια περίπτωση υστερίας που αναφέρεται από τον Φινκ

- Η Ζαν, 35 ετών Είναι μητέρα δύο μικρών παιδιών και εργαζόμενη με πλήρες ωράριο
- Αίτημα με το οποίο έρχεται: σοβαρά προβλήματα στο γάμο της , εξωσυζυγική σχέση της ίδιας με έναν συνάδελφό της.
- Για την πρώτη της θεραπεία, φαίνεται ότι τη χρησιμοποίησε σαν δεκανίκι για να σώσει το γάμο της. Και το ίδιο έκανε και στη θεραπεία με τον Φινκ.

Οικογενειακό ιστορικό: η 2^η από τέσσερις αδελφές. Όταν ήταν 7 ετών ο πατέρας της χρεοκόπησε και έφυγε ξαφνικά από τη χώρα χωρίς να ενημερώσει τη γυναίκα του και τις κόρες του για τη νέα του διαμονή (εξαφάνιση του πατέρα). Έζησαν σε συνθήκες φτώχειας και μόνιμης αβεβαιότητας.

Οι αναμνήσεις της Ζαν από τη Νότια Αμερική: σκηνές παρενόχλησης από άνδρες. Πατέρας της ένας δεσποτικός εκρηκτικός άνθρωπος.

Η Ζαν θεωρούσε ότι ήταν η αδυναμία του πατέρα. Ταύτιση με τον πατέρα ως προς τη μόρφωση.

Ο πατέρας της είπε ότι ήθελε γιο.. συχνά η Ζαν χρησιμοποιεί το αρσενικό επίθετο μιλώντας για τον εαυτό της. Κατά μία έννοια ήταν ο γιος που ποτέ δεν είχε ο πατέρας της.

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι διαμαρτυρίες/τα παράπονα της μητέρας για τον πατέρα της στη δόμηση της Ζαν.

Συμπτώματα τα οποία φέρνει κατά τη διάρκεια της αναλυτικής θεραπείας:

1. *κρυάδες* εμφανίστηκαν όταν έλλειπε ο άνδρας της, περιστασιακές κρυάδες σε όλο το σώμα.

Οι συνειρμοί που έκανε ανακάλεσαν ένα είδος πρωταρχικής σκηνής. Αναμνημόνευση μιας σκηνής που ήταν όπως λέει 7-8 ετών. Ανέφερε τους καυγάδες των γονέων της. Εκείνη έπρεπε να μείνει ακίνητη για πολύ ώρα μέχρι που αυτό να τελειώσει. Ωστε να το ακούσει.

Ερμηνεία- Κατασκευή από την πλευρά του αναλυτή: ότι άκουγε τους γονείς της προφανώς να κάνουν έρωτα, όχι να καυγαδίζουν.

Προέκυψε ανάμνηση κι άλλων τέτοιων σκηνών-σχετικών με τον έρωτα των γονιών της. Αφότου διηγήθηκε τη σκηνή με το πέος του πατέρα σε στύση, οι κρυάδες στο σώμα έφυγαν.

2. *Πόνοι στην πλάτη..* από τη γωνιά που είχε παρατηρήσει τη σκηνή φαινόταν λες και ο πατέρας είχε το γόνατό του στον κορμό της μητέρας της.

Μετά άρχισε να περιγράφει και τη μητέρα της, ως παθητική και μαλθακή, η ίδια πίστευε ότι ο πατέρας είχε θυματοποιηθεί από τη μητέρα

- Πιστή στα λόγια του πατέρα (ότι η ίδια ποτέ τίποτα δεν θα κατάφερνε). Η ζωή της θα ήταν μια αποτυχία.
- Αρχικά θεωρούσε τον πατέρα ως αίτιο όλων των προβλημάτων της.. αλλαγή προοπτικής στην πορεία της ανάλυσης.

- Από όνειρα και υλικό φάνηκε ότι η Ζαν παρέμενε πιστή στον πατέρα της.

Παρατηρήσεις που αφορούν σε χαρακτηριστικά που απαντώνται σε υστερικά υποκείμενα:

1. Ο λόγος της Ζαν αφορά σημαντικούς άλλους, η ίδια όριζε τον εαυτό της σε σχέση με ανθρώπους.
2. Τα χαρακτηριστικά της Ζαν ήταν η συμπλήρωση του Άλλου. Έγινε ο γιός που ο πατέρας της ποτέ δεν είχε. Και ήταν ένα είδος υποκατάστατου συζύγου για τη μητέρα της. Η Ζαν επεδίωξε να εντοπίσει τι το σημαντικό ήθελε ο Άλλος στη ζωή της για να γίνει ακριβώς αυτό.
3. Η σεξουαλική της θέση: ταυτιζόταν με τον πατέρα και τη μητέρα της. Στο γάμο της ήταν μια εγκαταλελειμμένη και παρεξηγημένη όπως η μητέρα. Έπαιρνε και αρσενικούς ρόλους. [πχ παραδρομή διάφοροι άντρες ήταν ερωτευμένες.. μαζί της..] Στη σεξουαλικότητά της κυριαρχούσε η αηδία.
4. Η άλλη γυναίκα, το τρίγωνο παρόν: Φοβόταν/ευχόταν να είχε σεξουαλική σχέση με μια άλλη γυναίκα ο σύζυγός της.
5. Η ανικανοποίητη επιθυμία και από την υστερική και από την πλευρά του συζύγου της. Σα να το έκανε για αλληλεγγύη προς τη μητέρα της, να μην ικανοποιηθεί κι η ίδια από έναν άνδρα, όπως και η μητέρα της. Η Ζαν έμοιαζε να ταυτίζεται με τη μητέρα της ως προς τη μη ευτυχία και μη ικανοποίηση.
6. Η σεξουαλική ηδονή μοιάζει να είναι δυνατή μόνο όταν είναι υποχρεωτική ή προϊόν εξαναγκασμού, φαντασιώσεις βιασμού και πορνείας. Ο ρόλος των αναστολών στην υστερία εξαιρετικά σημαντικός. Το να χαρεί το σεξ θα σήμαινε ότι θα προδώσει τη μητέρα της. Η αποστροφή είναι δομική στην υστερία, κατά Φρόυντ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. J. Laplanche & J.-B. Pontalis, *Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης*, Μετφ. Β. Καψαμπέλης, Λ. Χαλκούση, Α. Σκούλικα, Π. Αλούπης, Έκδοση, ΚΕΔΡΟΣ.
2. Dylan Evans, *Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής Ψυχανάλυσης*, Μτφ Γιάννης Σταυρακάκης, Εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
3. J. -D. Nasio, *Πέντε Παραδόσεις πάνω στη θεωρία του Jacques Lacan*, Επιστ. Επιμ. Βασιλική Λίσσυ Κανελλοπούλου, Μτφ. Κανελλοπούλου Β.-Λ., Μαλίχιν Κ. , Τριανταφυλλίδου Μ. , Χριστέλη Γ. , Εκδ. ΠΑΤΑΚΗ
4. Bruce Fink, *Κλινική Εισαγωγή στη Λακανική Ψυχανάλυση*, Θεωρία και Τεχνική, Μτφ. Νίκος Ηλιάδης Εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ
5. Michel Silvestre, *Η Λακανική Δομή της Ιδεοψυχαναγκαστικής Νεύρωσης*, Μτφ Κουκουλάκη Κ., Επιστ. Επιμ. Κομματά Ε. Εκδ, ΙΝΔΙΚΤΟΣ

4. Η ψύχωση στον Φρόυντ και στον Λακάν

Νίκος Σχορετσανίτης¹⁵

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο όρος ψύχωση εμφανίζεται στην ψυχιατρική τον 19^ο αιώνα ως ένας τρόπος γενικής περιγραφής της ψυχικής ασθένειας. Διαδίδεται κυρίως στην γερμανόφωνη ψυχιατρική βιβλιογραφία και δηλώνει γενικά τις ψυχονοητικές αρρώστιες, την τρέλα, την φρενοπάθεια, χωρίς παράλληλα να θέτει τις βάσεις για κάποια ψυχογενετική θεωρία. Με τον Φρόυντ αρχίζει να γίνεται αποδεκτή μια γενική διαγνωστική διάκριση μεταξύ νεύρωσης, που συνίσταται σε γενικά ελαφρότερης μορφής ψυχοπαθολογίας, και ψύχωσης, που συνίσταται σε πιο βαριές μορφές ψυχοπαθολογίας. Σε γενικές γραμμές οι ασθενείς με νεύρωση συμβουλευόνταν μεν τους γιατρούς αλλά δεν κατέληγαν σε άσυλα και ο όρος νεύρωση παρέπεμπε σε μια αιτιολογικού τύπου ταξινόμηση. Ο όρος ψύχωση από την άλλη, δήλωνε τις παθήσεις που ανήκουν στη δικαιοδοσία του φρενολόγου και εκδηλώνονταν με βασικά ψυχική συμπτωματολογία. Η διάκριση αυτή αναλύθηκε από τον Φρόυντ σε μια σειρά από μελέτες (Laplanche & Pontalis, 1981. Evans, 1996).

ΦΡΟΥΝΤ

ΨΥΧΩΣΗ - ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΚΑΤΑ ΦΡΟΥΝΤ

Το βασικό ερώτημα του Φρόυντ δεν είναι αυτό της ταξινόμησης. Ο Φρόυντ προσπαθεί σε όλο του το έργο να αναδείξει τον ψυχογενή μηχανισμό μιας σειράς παθήσεων. Αρχικά (1915) κάνει λόγο για ενεστώτες νευρώσεις, όπου η αιτιολογία ανάγεται σε κάποια δυσλειτουργία της σεξουαλικότητας και σε ψυχονευρώσεις, όπου σημασία έχει η ενδοψυχική σύγκρουση. Η ομάδα των ψυχονευρώσεων περιλαμβάνει νευρώσεις, όπως η υστερία, και ψυχώσεις, όπως η παράνοια. Αργότερα (1924), ο Φρόυντ θα εισάγει τον όρο ναρκισσιστική ψυχονεύρωση για να δηλώσει αυτό που στην ψυχιατρική την ίδια εποχή θα ορίζονταν ως ψύχωση. Τελικά θα διατηρήσει τον όρο ναρκισσιστική νεύρωση μόνο για την μανιοκατάθλιψη (Laplanche & Pontalis, 1981).

¹⁵ Κλινικός Ψυχολόγος, Υποψήφιος Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΣΡΕΜΠΕΡ (1911)

Το βασικό έργο του Φρόντ στο οποίο κάνει εκτενή λόγο για τις ψυχώσεις είναι «Η ανάλυση για μια αυτοβιογραφικά κατεγραμμένη περίπτωση παράνοιας – ο πρόεδρος Σρέμπερ», το οποίο δημοσιεύτηκε το 1911. Η ανάλυση των γραπτών του Σρέμπερ από τον Φρόντ αποτελεί την πιο σημαντική συνεισφορά του Φρόντ στη μελέτη της ψύχωσης. Μέσα από την λεπτομερή καταγραφή των ψυχικών κινήσεων από τον ίδιο τον ασθενή Σρέμπερ, ο Φρόντ με προσεκτική μελέτη επικεντρώνεται στην ερμηνευτική κατανόηση των παραληρητικών καταστάσεων: στο παραλήρημα καταδίωξης, που μετασηματίζεται αργότερα σε παραλήρημα μεγαλείου. Επιγραμματικά μιλώντας, ο Φρόντ καταλήγει στη σύνδεση της παράνοιας (η οποία έρχεται ως λύση) με μια σεξουαλική παρόρμηση, που αναδύεται προς τον μεγαλειώδη πατέρα της παιδικής ηλικίας, καθώς και στη σύνδεση της ομοφυλόφιλης συνιστώσας με το ναρκισσισμό (Τζαβάρας & Στυλιανίδης, 2002). Πιο συγκεκριμένα:

Ο Σρέμπερ πετυχημένος δικαστικός υπάλληλος νοσηλεύεται για πρώτη φορά με το αίτιο της υποχονδρίας. Στη διάρκεια της πρώτης νοσηλείας γνωρίζει το γιατρό του Φλέχσιγκ. Ο Φλέχσιγκ, για τον οποίο ο Σρέμπερ έτρεφε μεγάλη συμπάθεια και εκτίμηση, θα αποτελέσει μετά από καιρό από την έξοδο από την κλινική το πρόσωπο-διώκτη του παραληρήματος του. Το περιεχόμενο του παραληρήματος του έχει πολύ συνοπτικά ως εξής: Ο γιατρός Φλέχσιγκ που ενσαρκώνει το κακό καταδιώκει τον Σρέμπερ (παραλήρημα καταδίωξης). Ο ίδιος ο Σρέμπερ αποκτά μια θεϊκή αποστολή να σώσει τον κόσμο από τον κακό Σρέμπερ (παραλήρημα μεγαλείου) εφόσον και αφού πρώτα θα πρέπει, σύμφωνα με θεϊκή επιταγή, να μεταμορφωθεί σε γυναίκα.

Η ερμηνεία του παραληρήματος από τον Φρόντ έχει ως εξής: μια έντονη ομοφυλοφιλική ενόρμηση προς το γιατρό Φλέχσιγκ αναδύεται. Ο Σρέμπερ αμύνεται και αντιστέκεται σθεναρά. Αποτέλεσμα της σύγκρουσης είναι το παραλήρημα καταδίωξης. Ο Σρέμπερ αρνείται το γεγονός ότι αγαπά έναν άλλο άντρα. Πρέπει όμως να παράσχει στον ψυχισμό του μια εξήγηση στο ερώτημα που προκύπτει: «γιατί δεν τον αγαπώ;» Και αυτή βρίσκεται στο «επειδή με καταδιώκει». Αλλά και πάλι μένει ένα κενό: «γιατί άραγε να με καταδιώκει;». Και η απάντηση δίνεται με το παραλήρημα μεγαλείου: «επειδή έχω αποστολή να σώσω τον κόσμο από τον κακό Φλέχσιγκ». Και για να το κάνει αυτό, βάσει της θεϊκής επιταγής που του απευθύνεται, πρέπει να μεταμορφωθεί σε γυναίκα¹⁶. Η απώλεια του ανδρισμού, που συνιστά το «τον αγαπώ» συμβιβάζεται, ανάγεται σε μια πανανθρώπινη αποστολή, εξυπηρετεί τη σωτηρία της οικουμένης (Φρόντ, 1911).

Επίσης, ο Φρόντ διακρίνει ότι στην περίπτωση Σρέμπερ ο ρόλος του διώκτη υποκαθιστά τον πατέρα. Η ρίζα της ομοφυλόφιλης ενόρμησης βρίσκεται σε μια

¹⁶ Σημείωση του συγγραφέα: επομένως, ίσως υπάρχει σε αυτό το σημείο και μια μερική ικανοποίηση;

έντονη επενδεδυμένη ερωτική έλξη για τον πατέρα η οποία δεν μπόρεσε να μετουσιωθεί κάπως αλλιώς και η οποία μεταβιβάζεται στο γιατρό. Σε αυτό το σημείο πρέπει να δώσουμε έμφαση καθώς ο Φρόντ κάνει λόγο για μεταβίβαση στην παράνοια. Ο ασθενής μετατοπίζει μια συναισθηματική επένδυση από ένα σημαντικό γι' αυτόν άνθρωπο (τον αδερφό του ή τον πατέρα του) στο κατά τα άλλα ουδέτερο πρόσωπο του γιατρού ως υποκατάστατο (βλ.σελ. 8).

Έμφαση επίσης πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι οι σχέσεις μέσα στο παραλήρημα είναι διχοτομημένες: ανώτερος Φλέχσιγκ – κατώτερος Φλέχσιγκ, ανώτερος θεός – κατώτερος θεός. Η στάση της κριτικής και της μετά βδελυγμίας ύβρις εναλλάσσεται με την λατρευτική αφοσίωση, το οποίο όπως μας λέει ο Φρόντ αποτελεί ένα ακριβές αντίγραφο της σχέσης του Σρέμπερ με τον πατέρα του σε όλη του τη ζωή (Φρόντ, 1911).

ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΨΥΧΩΣΗ

Ο Φρόντ στην «περίπτωση Σρέμπερ» κάνει λόγο για δύο μηχανισμούς στην παράνοια. Το μηχανισμό σχηματισμού συμπτωμάτων και τον μηχανισμό της απώθησης.

Ο μηχανισμός της προβολής ευθύνεται για τον σχηματισμό των συμπτωμάτων στην παράνοια. Προβολή έχουμε όταν μια εσωτερική αίσθηση την προβάλλουμε σε κάποιον άλλο, ενώ είναι δική μας. π.χ. *«με καταδιώκει»*, ενώ στην πραγματικότητα εγώ είμαι αυτός που νιώθει ότι με καταδιώκει. Ο Φρόντ αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Αυτό που εσωτερικά θα έπρεπε να είχε γίνει αισθητό ως αγάπη γίνεται αντιληπτό ως μίσος προερχόμενο από έξω». Αναφορικά επίσης με τον μηχανισμό της προβολής ο Φρόντ τονίζει ότι η προβολή εμφανίζεται και σε άλλες μορφές ψυχοπαθολογίας, αλλά σαφώς και σε πολλές εκφάνσεις της καθημερινής ζωής.

Ο δεύτερος μηχανισμός που σχετίζεται με την παράνοια είναι η πλέον γνωστή απώθηση. Κατά τον Φρόντ η απώθηση συνίσταται στην προσπάθεια του ατόμου να απωθήσει προς το ασυνείδητο αναπαραστάσεις, η ενόρμηση των οποίων μπορεί να προκαλέσει δυσαρέσκεια προς άλλες ψυχικές απαιτήσεις (Laplanche & Pontalis, 1981). Στις ψυχονευρώσεις άμυνας η λίμπιντο που είχε απωθηθεί και κινδυνεύει να έρθει πάλι στο προσκήνιο μετατρέπεται σε σωματικές ενοχλήσεις στην υστερία και σε άγχος στον ιδεοψυχαναγκασμό. Απ την άλλη στην παράνοια *«η αποσπασμένη από τα αντικείμενα λίμπιντο προστίθεται στο Εγώ και το μεγεθύνει»*. Μιλάμε λοιπόν εδώ για το παραλήρημα μεγαλείου. Άρα έχουμε να κάνουμε με μια αναβίωση του σταδίου του ναρκισσισμού. Το Εγώ γίνεται πάλι το μοναδικό σεξουαλικό

αντικείμενο. **Σχηματικά λοιπόν: καθήλωση στο ναρκισσισμό □ ομοφυλοφιλικές παρορμήσεις που δεν μετουσιώνονται □ επαναστροφή στο ναρκισσισμό □ παράνοια**

(Φρόντ, 1981).

Ο Φρόντ στο άρθρο του 1914 *Εισαγωγή στο ναρκισσισμό* του κάνει περαιτέρω λόγο για τη σχέση του ναρκισσισμού με την παράνοια (βλ.σελ. 6)

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΣΡΕΜΠΕΡ

Συνοψίζοντας μέσα από την περίπτωση του Σρέμπερ και σε θεωρητικό πρίσμα, ο Φρόντ εξάγει τα εξής συμπεράσματα σχετικά με την παράνοια. Είναι πασιφανές ότι στο καταδιωκτικό παραλήρημα το άτομο στο οποίο η παράνοια δίνει τόσο μεγάλη δύναμη, είχε ανάλογη συναισθηματική αξία και πριν την εκδήλωση της νόσου. Με τη διαφορά βέβαια, ότι η συναισθηματική χροιά αντιστρέφεται και ότι το συναίσθημα προβάλλεται ως εξωτερική δύναμη. Η καταδίωξη χρησιμεύει για να δικαιολογηθεί η συναισθηματική αλλαγή που παρουσιάζει ο ασθενής. Και ακολουθεί το παραλήρημα μεγαλείου που έρχεται για να δώσει μια δεύτερη δικαιολογία, για να εξηγήσει δηλαδή το λόγο για τον οποίο κάποιος καταδιώκεται.

Κατά τον Φρόντ πάντα, αυτά όλα συμβαίνουν καθώς οι παρανοϊκοί έχουν αποτύχει να υπερνικήσουν την ασυνείδητα ενισχυμένη ομοφυλοφιλία τους. Σύμφωνα με τη θεωρία του Φρόντ η εξελικτική πορεία της λίμπιντο ξεκινά από τον αυτοερωτισμό με τελικό σταθμό την αγάπη του αντικειμένου. Το ενδιαμέσο στάδιο κατά τον Φρόντ είναι το στάδιο του ναρκισσισμού και είναι απόλυτα απαραίτητο στον καθένα μας. Με το πέρας της φάσης αυτής οι ναρκισσιστικές – ομοφυλοφιλικές τάσεις του ατόμου μετουσιώνονται πχ. στην φιλία με άντρες, την κοινωνικότητα. Οι παρανοϊκοί λοιπόν, κάπου σε αυτό το στάδιο και για κάποιο λόγο κωλυσιεργούν, αντιστέκονται στην μετουσίωση αυτών των ορμών με αποτέλεσμα την εμφάνιση της παράνοιας.

Ο ισχυρισμός που περικλείει όλο τον συγκρουσιακό πυρήνα της ασθένειας – όλη την ομοφυλόφιλη συνιστώσα, συνοψίζεται στην άρνηση της φράσης: «Εγώ (ο άντρας) αγαπώ αυτόν (έναν άντρα)». Όλες οι μορφές παράνοιας μπορούν ειπωθούν μέσα από την αντίρρηση απέναντι σε αυτό τον ισχυρισμό:

A. Άρνηση στο ρήμα: *«δεν τον αγαπώ – τον μισώ μάλιστα»*, *«επειδή με καταδιώκει»*: παραλήρημα καταδίωξης. Η άρνηση στο ρήμα έρχεται να λύσει την ομοφυλοφιλική ενόρμηση που αναδύεται. Χρειάζεται έπειτα μια αντικατάσταση της εσωτερικής αίσθησης του συναισθήματος (τον μισώ) η οποία βρίσκεται με μια εντύπωση από τα έξω. Το *«τον μισώ»* μετατρέπεται μέσα από την προβολή σε *«αυτός με μισεί, με καταδιώκει»*, πράγμα που μου δίνει το δικαίωμα να τον μισήσω. Το ασυνείδητο συναίσθημα λοιπόν εμφανίζεται ως το επακόλουθο μιας εξωτερικής εντύπωσης.

B. Άρνηση στο αντικείμενο: *«δεν αγαπώ αυτόν – αγαπώ αυτήν»*, *«διότι αυτή*

με αγαπά»: Ερωτομανία. Η λύση του αντικειμένου «*αγαπώ αυτήν*» χρειάζεται επίσης μια εσωτερική αντικατάσταση της αίσθησης αυτής. Η αντικατάσταση έρχεται από έξω – μέσω της προβολής – «*αυτή με αγαπά*».

Γ. Άρνηση στο υποκείμενο: «*δεν αγαπώ αυτόν – αυτή τον αγαπά*».

παραλήρημα ζηλοτυπίας: **α)** Στους άντρες: το παραλήρημα ζηλοτυπίας του αλκοολικού. Το αλκοόλ, μας λέει ο Φρόντ, άρει τις αναστολές και ακυρώνει τις μετουσιώσεις. Φέρνει ως παράδειγμα τον άντρα που συνηθίζει να φεύγει από το σπίτι και να περνάει το χρόνο του περισσότερο με άντρες φίλους του πίνοντας, καθώς δεν βρίσκει ικανοποίηση από τη συντροφιά της γυναίκας του. Οι άντρες γίνονται μεγαλύτερη πηγή ηδονής από τη γυναίκα, γίνονται αντικείμενα μιας ισχυρότερης λιμπιντικής επένδυσης, στην οποία για να εναντιωθεί λέει: «*δεν αγαπώ εγώ τον άντρα- αυτή είναι που τον αγαπά*». **β)** Στις γυναίκες: ο Φρόντ μας λέει πως πρόκειται για την κατεξοχήν ζηλότυπη γυναίκα, η οποία υποπτεύεται ότι ο άντρας πηγαίνει με όλες τις γυναίκες που αρέσουν στην ίδια και που είναι συχνά μιας ορισμένης ηλικίας, επανεκδόσεις νταντάδων, υπηρετριών και φιλενάδων κτλ.

Δ. Ολική άρνηση: «*δεν αγαπώ διόλου κανέναν – αγαπώ μονάχα εμένα*»: παραλήρημα μεγαλείου. Σεξουαλική υπερτίμηση του προσωπικού Εγώ. Σε όλες τις περιπτώσεις παράνοιας εμφανίζεται μια δόση μεγαλείου, καθώς το προσωπικό μεγαλείο χρειάζεται για να δώσει εξήγηση στα τόσα αρνητικά συναισθήματα των άλλων προς το πρόσωπο του, που μέσω της προβολής ο παρανοϊκός αποδίδει στους άλλους (Φρόντ, 1911).

ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ – ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

Ο Φρόντ θεωρούσε ότι μια από τις καλύτερες οδούς για να μελετηθεί το φαινόμενο του ναρκισσισμού είναι αυτή της παράνοιας. Στο άρθρο του για το ναρκισσισμό (1914) προσεγγίζει το φαινόμενο του ναρκισσισμού μέσα από τη σύγκριση μεταβιβαστικών νευρώσεων και παράνοιας. Αναφέρει ότι οι ασθενείς που ο ίδιος ονομάζει παραφρενικούς έχουν τα εξής δύο θεμελιώδη χαρακτηριστικά: τη μεγαλομανία και την αποστροφή του ενδιαφέροντος από τον εξωτερικό κόσμο (πρόσωπα και πράγματα). Σύμφωνα και πάλι με τον Φρόντ η διαφορά τους με τον υστερικό και τον ψυχαναγκαστικό ασθενή (νευρώσεις μεταβίβασης) έγκειται στο εξής: παρόλο που και γι' αυτούς θα μπορούσε να ειπωθεί ότι έχουν διακόψει κατά μέρος την επαφή τους με την πραγματικότητα, οι ασθενείς αυτοί συνεχίζουν να επενδύουν λιβιδινικά στα πράγματα και τους ανθρώπους στις φαντασιώσεις τους. Με άλλα λόγια, οι υστερικοί και οι ψυχαναγκαστικοί έχουν αναμίξει ή έχουν υποκαταστήσει τα πραγματικά αντικείμενα με φανταστικά που προέρχονται από τις αναμνήσεις τους, ενώ συνάμα έχουν, προσωρινά τουλάχιστον, παραιτηθεί από την αναζήτηση αυτών των αντικειμένων στην πραγματικότητα. Ο παραφρενικός, από

την άλλη έχει και αυτός αποσύρει την λίμπιντο του από τα πρόσωπα και τα πράγματα του εξωτερικού κόσμου, χωρίς ωστόσο να τα έχει υποκαταστήσει στις φαντασιώσεις του με άλλα. Επομένως και η αποδεσμευμένη λίμπιντο χωρίς πραγματικά αντικείμενα αλλά και χωρίς φαντασιωσικά, διοχετεύεται στο Εγώ. Αποτέλεσμα αυτού, σε ψυχικό επίπεδο είναι η μεγαλομανία και σε συμπεριφορικό ο ναρκισσισμός (χωρίς να σημαίνει ότι ο ναρκισσισμός είναι μια νεοπλασία που εμφανίζεται μονάχα στην παράνοια). Η μεγαλομανία κατά τον Φρόντ αποτελεί την ψυχική αντιμετώπιση αυτής της αποσυρμένης στο Εγώ λίμπιντο. Στις νευρώσεις μεταβίβασης αντίστοιχη λειτουργία επιτελεί και η εσωστρέφεια (Φρόντ, 1914).

Το παραπάνω θα μπορούσε να αποδοθεί σχηματικά κάπως έτσι:

Μεταβιβασκές νευρώσεις	Λίμπιντο: <u>σε φαντασιωσικά αντικείμενα</u>	Ψυχική λύση: <u>η εσωστρέφεια</u>	Αποτυχία της λύσης: <u>το άγχος</u>	Προσπάθεια αυτοϊασης: <u>φοβία</u>
Παραφρένεια	Λίμπιντο: <u>αποσύρεται στο Εγώ</u>	Ψυχική λύση: <u>η μεγαλομανία</u>	Αποτυχία της λύσης: <u>η υποχονδρία</u>	Προσπάθεια αυτοϊασης: <u>παραλήρημα, παντοδυναμία</u>

Ο Φρόντ στο ίδιο κείμενο κάνει λόγο για μια ιδιαίτερη ψυχική αρχή καθήκον της οποίας είναι να επιτηρεί - να παρακολουθεί αδιάκοπα το Εγώ και αν αυτό δρασύμφωνα με τις επιταγές του ιδεώδους του Εγώ, το οποίο θα εξασφαλίσει τη ναρκισσιστική ικανοποίηση. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε λέει ο Φρόντ να είναι η ηθική συνείδηση. Η ηθική συνείδηση αποτελεί ουσιαστικά την ενσάρκωση όλης της γονεϊκής κριτικής και, εν συνέχεια, όλης της κριτικής της κοινωνίας. Η αρχή αυτή μας βοηθά να κατανοήσουμε την μανία παρακολούθησης των παρανοϊκών ασθενών. Οι παρανοϊκοί παραπονιούνται ότι παρακολουθούνται ή ότι κάποιος ελέγχει τις πράξεις τους. Ουσιαστικά ξαναβιώνουν το ιστορικό της ανάπτυξης της ηθικής συνείδησης με μια επαναστροφή σε παλιότερα στάδια. Ο ψυχωτικός όμως θέλει να απαλλαγεί από αυτή την λογοκριτική αρχή, αρχίζοντας από τις γονεϊκές απαγορεύσεις. Η ηθική συνείδηση εμφανίζεται τότε εχθρικά προσκείμενη και ως μια εξωτερική επενέργεια και μετατρέπεται σε μανία παρακολούθησης. Τέλος, η ηθική συνείδηση και η αυτοκριτική που ασκεί στο Εγώ αποτελεί επίσης ένδειξη της αυτοπαρατήρησης και της εσωτερικής διερεύνησης. Και εδώ εντοπίζει ο Φρόντ την τάση των παρανοϊκών προς τη φιλοσοφία και τη διάνοηση (Φρόντ 1914).

ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΨΥΧΩΣΗ

Ο Φρόντ αρχικά είχε προκαλέσει την εσφαλμένη εντύπωση ότι οι ψυχωτικοί ασθενείς δεν εμφανίζουν μεταβιβαστικά φαινόμενα. Ωστόσο, ο Φρόντ στην περίπτωση Σρέμπερ χρησιμοποιεί τον όρο παραλήρημα μεταβίβασης. Ο ασθενής, όπως είπαμε και προηγουμένως, μεταβιβάζει μια συναισθηματική επένδυση από ένα σημαντικό γι' αυτόν άνθρωπο (τον αδερφό του ή τον πατέρα του) στο κατά τα άλλα ουδέτερο πρόσωπο του γιατρού ως υποκατάστατο. Ο Φρόντ αναφέρει ότι με αυτούς τους ασθενείς, καθώς η μεταβίβαση είναι πολύ διαφορετική από ό,τι με τους νευρωτικούς, χρειάζεται τροποποίηση της μεθόδου στο μέλλον. Στο άρθρο του *Επί της Εισαγωγής στο Нарκисσισμό* (1914) ο Φρόντ λέει ότι το βασικό εμπόδιο είναι η από-επένδυση του εξωτερικού κόσμου και η αναδίπλωση στο Εγώ. Ωστόσο, λέει ότι αυτή η απομάκρυνση από την πραγματικότητα είναι σπάνια τόσο καθολική και ότι μπορεί κάτω από καλές συνθήκες να σχηματιστεί μια ιδιόζουσα σχέση με κάποιον θεραπευτή (Φρόντ, 1911. Τζαβάρας, 2005).

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΨΥΧΩΤΙΚΩΝ

Στη διάρκεια των σχιζοφρενικών εκδηλώσεων υπερισχύει η σχέση προς τη λέξη αντί της σχέσης προς το πράγμα. Τα παράξενα δημιουργήματα της γλώσσας υπάρχουν καθώς υποχωρούν οι ενσυνείδητες αναπαραστάσεις των πραγμάτων σε σχέση με τις λεκτικές παραστάσεις. Μεταψυχολογικά, ο Φρόντ μας λέει ότι η αναπαράσταση του αντικειμένου στο συνειδητό διαμερίζεται σε δύο μέρη: στην παράσταση της λέξης και στην παράσταση του πράγματος. Από την άλλη μεριά στο ασυνείδητο υπάρχει μονάχα η αναπαράσταση του πράγματος. Στο σύστημα του προ-συνειδητού επιτυγχάνεται η σύνδεση των λεκτικών αναπαραστάσεων με τις εμπράγματα αναπαραστάσεις, επιτυγχάνεται με άλλα λόγια η «μετάφραση» των παραστάσεων σε λέξεις.

Όταν ένα άτομο έχει δυσκολία σε αυτό το σημείο τότε η παράσταση μένει απωθημένη στο ασυνείδητο. Και αυτό αποτελεί την προβληματική των νευρώσεων μεταβίβασης. Στη σχιζοφρένεια η επένδυση της παράστασης μιας λέξης δεν ανήκει στη διαδικασία απώθησης. Αποτελεί μια προσπάθεια αυτοίιασης-αποκατάστασης. Οι ασθενείς μπορεί να διαθέτουν ένα συνονθύλευμα λέξεων και συμβολισμών που εκσφενδονίζουν χωρίς αναστολή. Μοιάζει σαν να ψάχνουν ίχνη απολεσθέντων αντικειμένων. Παρόλα αυτά ίσως εδώ να διαφαίνεται και η επιθυμία των ασθενών αυτών να επικοινωνήσουν με τις αναπαραστάσεις που έχουν χάσει, με τα αντικείμενα, με τους θεραπευτές κατ' επέκταση (Τζαβάρας, 2002).

ΜΕΤΑΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ – ΤΟΤΕΜ ΚΑΙ ΤΑΜΠΟΥ (1913)

Στο συμπλήρωμα του 1912 ο Φρόντ κάνει ένα συσχετισμό της παράνοιας με την μυθολογία. Στοιχεία από το παραλήρημα του Σρέμπερ αναφορικά με το ότι μπορεί να

κοιτάζει τον ήλιο χωρίς να θαμπωθεί κτλ θυμίζουν, μας λέει, συνήθειες αρχαίων λαών, όπου τα παιδιά πέρναγαν μια δοκιμασία ελέγχου καταγωγής για να ενταχθούν στην κοινότητα. Παραπέμπει στον τοτεμιστικό τρόπο σκέψης των πρωτόγονων λαών. Το τοτέμ – πατέρας προστατεύει τα παιδιά του όμως αυτά πρέπει να του το αποδείξουν πρώτα ότι δεν θα τον σκοτώσουν. Όλη η οργάνωση της κοινωνίας σχετίζεται σε αυτή την αρχή. Ξεκινά από ένα λάθος που έγινε από κοινού. Και αυτό αφορά τον πρωτόγονο πρόγονο μας. Είναι τα αδέρφια που έφαγαν τον πατέρα τους για να κερδίσουν τη δύναμη του. Ωστόσο, κανένας δεν μπόρεσε να φτάσει την παντοδυναμία του πατέρα. Η μνησικακία προς τον πατέρα παραχώρησε τη θέση της στην αγάπη και δημιούργησε το ιδεώδες της απόλυτης υποταγής προς τον πατέρα. Η μεταστροφή της συμπεριφοράς προς τον πατέρα είναι αισθητή σε ολόκληρη την κοινωνική οργάνωση. Η καταστροφή και η βαθύτατη ταπείνωση του πατέρα έγιναν τα υλικά για την εκδήλωση του υπέρτατου θριάμβου του. Το πατρικό στοιχείο παίζει ένα ρόλο τεράστιας σημασίας στη γενική διαμόρφωση της ιδέας για τον θεό. Ο θεός δεν αποτελεί ουσιαστικά τίποτα άλλο από παρά έναν πατέρα ανώτερης αξιολογική τάξης. Άρα ο πατέρας στην πρώτη θυσία μετασχηματίζεται σε θεός και έπειτα σε σύμβολο-τοτέμ για την ιδέα του θεού (Φρόντ, 1912).

ΛΑΚΑΝ

Ενώ στον Φρόντ η πρώτη προσέγγιση του ασυνειδήτου γίνεται μέσα από τη νεύρωση και την υστερική του ασθενή Άννα Ο., στον Λακάν το ενδιαφέρον του για την ψυχανάλυση ξεκινάει από την ψύχωση και συγκεκριμένα με τη διδακτορική του έρευνα για μια ασθενή του με ψύχωση, την Aimee (1932) (Evans, 1996). Προτού όμως αρχίσουμε να κάνουμε λόγο για τα όσα έχει να μας πει ο Λακάν για την ψύχωση είναι απαραίτητο να κάνουμε λόγο για μερικές από τις θεμελιώδεις έννοιες που εισήγαγε.

ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ – ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΟ – ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ

Η λέξη υποκείμενο ετυμολογικά παραπέμπει σε κάποιο ον που βρίσκεται «κάτω από», υπόκειται δηλαδή στη δικαιοδοσία κάποιου άλλου. Το μικρό παιδί όταν γεννιέται είναι εξαρτημένο σχεδόν απόλυτα από τους άλλους. Και επομένως είναι έτοιμο να ταυτιστεί, να κάνει δική του την επιθυμία του Άλλου. Υπόκειται κατά το Λακάν σε αυτό που υπάρχει γύρω του ως λόγος, ως επιθυμία των γονέων. Στην επιθυμία μάλιστα, και στον λόγο των οποίων, υπόκειται ακόμα και πριν γεννηθεί, στα όνειρα που κάνουν γι' αυτό, στις προβολές τους, στις προσδοκίες τους: «*θα ήθελα να μοιάσει σε εμένα*», «*θα ήθελα να γίνει επιστήμονας*» κ.α. Σε φυσιολογικές συνθήκες το παιδί μεγαλώνοντας έχει την ικανότητα να μιλάει για όλα αυτά και με όλα αυτά. Στην περίπτωση που δεν έχει τη δυνατότητα αυτή, το παιδί «μιλιέται» από αυτά, και έχουμε να κάνουμε με ψύχωση (Ρουμελιώτου-Καλεώδη, 2004).

Σύμφωνα με τον Λακάν υπάρχουν δύο πεδία εγγραφής το συμβολικό και το φαντασιωσικό και ένα πεδίο που είναι εκτός εγγραφής, το πραγματικό. Ο Λακάν υιοθετεί τον όρο συμβολικό από τον ανθρωπολόγο Claude Levi-Strauss. Το συμβολικό – η συμβολική τάξη, αναφέρεται στη συμβολική διάσταση του λόγου. Μέσω του συμβολικού ο άνθρωπος εισάγεται και υποτάσσεται στη γλώσσα καθώς επίσης και αλλοτριώνεται από αυτή, εφόσον προσδιορίζεται πλέον από το σημαίνον. Το συμβολικό είναι το πεδίο της ριζικής ετερότητας, την οποία ο Λακάν ονομάζει «ο Άλλος» και χαρακτηρίζεται από τριαδικές δομές. Απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξει το συμβολικό είναι η έλλειψη. Με την ψυχαναλυτική έννοια είναι συμβολικό αυτό που μπορεί να λείπει από τη θέση του, που μπορεί να είναι και να μην είναι εκεί (Ρουμελιώτου-Καλεώδη, 2004. Evans, 1996).

Το φαντασιακό ως όρος στον Λακάν ενέχει εξαρχής συνδηλώσεις αυταπάτης, σαγήνευσης και αποπλάνησης. Αναφέρεται στη δυική, κατοπτρική σχέση του υποκειμένου με τον άλλο. Αναπτύσσονται εδώ σχέσεις υπέρμετρης αγάπης και υπέρμετρου μίσους: μητέρας-παιδιού, κυρίου-υπηρέτη κ.α. Θεμέλιο της τάξης του φαντασιακού είναι η συγκρότηση του εγώ κατά το στάδιο του καθρέφτη, δηλαδή το στάδιο στο οποίο συγκροτείται το εγώ μέσα από την ταύτιση με τον άλλο. Εξ' ου και το φαντασιακό το προσεγγίζουμε καλύτερα μέσω της εικόνας: αυτής που προέρχεται από την ταύτιση με την εικόνα του άλλου, αυτής που προβάλλουμε στον άλλο (Ρουμελιώτου-Καλεώδη, 2004. Evans, 1996).

Αναφερόμενος στο πραγματικό ο Λακάν ακολουθεί μια πεπατημένη πρακτική που διαπερνά ένα ρεύμα της φιλοσοφίας των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Το πραγματικό είναι και το πιο δύσκολο να ορισθεί, αφού δεν μπορούμε ποτέ να το πλησιάσουμε απευθείας παρά μόνο μέσω του φαντασιακού και του συμβολικού. Είναι αυτό που βρίσκεται έξω από τη γλώσσα, αυτό που δεν φθάνουμε ποτέ, διότι αν τύχει και το πλησιάσουμε με το λόγο, τότε παύει να είναι πραγματικό – εισάγεται στο συμβολικό. Κλινικά, το πραγματικό το συναντούμε περίτρανα στις ψυχώσεις, με τη μορφή του παραληρήματος και των ψευδαισθήσεων. Διότι σε αυτές το πραγματικό καταλαμβάνει μεγάλη έκταση λόγω του αποκλεισμού του Ονόματος-του-Πατέρα (Ρουμελιώτου-Καλεώδη, 2004).

ΣΗΜΑΙΝΟΝ – ΣΗΜΑΙΝΟΜΕΝΟ

Τους όρους σημαίνον και σημαινόμενο ο Λακάν τους υιοθετεί από το έργο του Ελβετού γλωσσολόγου Ferdinand de Saussure. Το σημαίνον είναι το φωνολογικό στοιχείο του σημείου: όχι ο ίδιος ο ήχος αλλά η ψυχοηχητική εικόνα αυτού του ήχου. Ο Λακάν υποστηρίζει ότι το σημαίνον είναι πρωταρχικό και ότι παράγει το σημαινόμενο. Η γλώσσα είναι ένα σύστημα σημαινόντων, όχι σημείων. Τα σημαινόμενα είναι οι βασικές μονάδες της γλώσσας, αλλά και ευρύτερα αποτελούν

την καταστατική μονάδα της συμβολικής τάξης. Ο Λακάν ορίζει ένα σημαίνον ως εκείνο που αντιπροσωπεύει ένα υποκείμενο για ένα άλλο σημαίνον, σε αντίθεση με ένα σημείο που αντιπροσωπεύει κάτι για κάποιον. Δηλαδή ένα σημαίνον αντιπροσωπεύει το υποκείμενο για όλα τα άλλα σημαίνοντα. Για να χαρακτηριστεί κάτι σημαίνον πρέπει να εγγράφεται σε ένα σύστημα στο οποίο αποκτά αξία καθαρά εξαιτίας της διαφορά του από τα άλλα στοιχεία του συστήματος. Αυτή η διαφορετική φύση του σημαίνοντος συνεπάγεται ότι δεν μπορεί ποτέ να έχει ένα μόνο μονοσήμαντο ή σταθερό νόημα. Αντιθέτως το νόημα του ποικίλει ανάλογα με τη θέση που καταλαμβάνει εντός της δομής.

Το σημαίνόμενο από την άλλη μεριά είναι για τον Saussure το εννοιολογικό στοιχείο του σημείου. Για τον Λακάν, εν αντιθέσει με τον Saussure, υποστηρίζει ότι το σημαίνόμενο είναι απλά ένα απλό προϊόν του παιχνιδιού των σημαίνοντων, ένα προϊόν της διαδικασίας της σημασίας που παράγεται από τη μεταφορά. Με άλλα λόγια το σημαίνόμενο δεν είναι δεδομένο αλλά παραγόμενο. Με μια ολιστική ματιά η άποψη του Λακάν αντιτίθεται σε μια εκφραστική οπτική της γλώσσας. Οι έννοιες δεν προϋπάρχουν σε ένα προ-λεκτικό επίπεδο, πριν εκφραστούν μέσα από τη γλώσσα. Το υλικό στοιχείο της γλώσσας είναι αυτό που προπορεύεται και δημιουργεί τις έννοιες (Evans, 1996).

ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΨΥΧΩΣΗ

Η πρώτη του θεωρητική προσέγγιση για την ψύχωση λαμβάνει χώρα στο σεμινάριο του για τις ψυχώσεις (1955-6). Η ψύχωση ορίζεται ως η μια από τις τρεις κλινικές δομές χαρακτήρα. Οι άλλες δύο είναι η νεύρωση και η διαστροφή. Η ψύχωση σχετίζεται και αιτιολογείται μέσα από μια αποτυχία λύσης του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Η αποτυχία αυτή συνίσταται στην έλλειψη της πατρικής λειτουργίας. Ο Λακάν στηριζόμενος στο κείμενο του Φρόυντ «Ο άνθρωπος με τους λύκους», χρησιμοποιεί τον όρο απόρριψη ως τον βασικό μηχανισμό της ψύχωσης, με τη διαφορά ότι τον αποδίδει πλέον με τον όρο αποκλεισμό. Στην ψύχωση λοιπόν το οιδιπόδειο σύμπλεγμα δεν λύθηκε ποτέ, καθώς δεν επήλθε ποτέ ευνουχισμός - σε αντίθεση με τον Φρόυντ που έγραφε πως ευνουχισμός υπήρξε αλλά μετά απορρίφθηκε - . Συνέπεια του μη ευνουχισμού είναι ότι το υποκείμενο αποκλείεται από την εγγραφή στο συμβολικό επίπεδο των πραγμάτων (Ρουμελιώτου-Καλεώδη, 2004. Evans, 1996).

Ο Λακάν κάνει λόγο και για την προβολή ως μηχανισμό της ψύχωσης. Λέει λοιπόν, ότι όταν έχουμε αποκλεισμό δεν έχει λειτουργήσει ο πρώτος χρόνος της ενδοβολής, ο οποίος σχετίζεται με την πρωταρχική συμβολοποίηση, αλλά μόνο ο δεύτερος, αυτός της αποβολής, ο οποίος εξηγεί και την προβολή στην ψύχωση. Στη φράση του Φρόυντ «..αυτό που καταργήθηκε εντός επανέρχεται απ' έξω..» ο Λακάν αντιπαραθέτει «..αυτό που αποκλείστηκε από το συμβολικό εμφανίζεται στο

πραγματικό...» (Ρουμελιώτου-Καλεώδη, 2004).

ΟΝΟΜΑ-ΤΟΥ-ΠΑΤΕΡΑ

Μία από τις πιο βασικές έννοιες που χρησιμοποίησε ο Λακάν είναι αυτή του Ονόματος-του-Πατέρα. Ο Λακάν είχε χρησιμοποιήσει την έκφραση όνομα του πατέρα στην αρχές του 1950. Παρατίθετο αρχικά με μικρά γράμματα και χωρίς παύλες και αναφερόταν στον απαγορευτικό ρόλο του πατέρα ως εκείνου που επιβάλλει το ταμπού της αιμομιξίας στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Με άλλα λόγια, ο πατέρας είναι αυτός που κρατά σε μια απόσταση το παιδί από τη μητέρα του, αποτρέποντας την προσπάθεια του να γίνει ένα με τη μητέρα του ή να παραμείνει ένα με αυτή για πάντα, ή απαγορεύοντας στη μητέρα να έχει ορισμένες μορφές ικανοποίησης από το παιδί της ή και τα δύο. Μάλιστα ο Λακάν παίζει με την ομοηχία ανάμεσα στην έκφραση *le nom du pere* (= το όνομα του πατέρα) και το *le non du pere* (=το όχι του πατέρα) για να τονίσει το διττό ρόλο του συμβολικού πατέρα, νομοθετικό και απαγορευτικό (Evans, 1996. Fink, 1997).

Το Όνομα-του-Πατέρα ή αλλιώς η πατρική λειτουργία δεν είναι η λειτουργία που εκπληρώνει ο συγκεκριμένος πατέρας, ούτε αναφέρεται σε έναν πατέρα με σάρκα και οστά. Η πατρική λειτουργία είναι μια συμβολική λειτουργία, επομένως μπορεί να είναι εξίσου αποδοτική όταν ο πατέρας είναι προσωρινά απών όσο κι αν είναι παρών (Fink, 1997).

Το 1955 στο σεμινάριο του για τις ψυχώσεις η διατύπωση της έκφρασης γίνεται: το Όνομα-του-Πατέρα. Με αυτό τον τρόπο ο Λακάν θέλει να τονίσει το θεμελιακό ρόλο του σημαίνοντος αυτού, που είναι το σημαίνον αυτό που επιτρέπει τη ροή της σημασίας. Ως θεμελιακό σημαίνον σηματοδοτεί, όπως και πριν, την οιδιπόδεια απαγόρευση, το «όχι» του ταμπού της αιμομιξίας, αλλά και προσδίδει ουσιαστικά μια ταυτότητα στο υποκείμενο, το ονομάζει, το θέτει εντός συμβολικής τάξης (Evans, 1996).

Στην ψύχωση το θεμελιακό αυτό σημαίνον, το Όνομα-του-Πατέρα δεν υπάρχει. Στη θέση αυτή του σημαίνοντος το υποκείμενο συναντά ένα κενό, μια τρύπα. Μια τρύπα η οποία από τη στιγμή που αφορά το θεμελιακό σημαίνον του Ονόματος-του-Πατέρα, δεν μπορεί παρά να αφορά ολόκληρο το πεδίο των σημαινόντων. Η έλλειψη αυτή δημιουργεί γενικά ασυμβολοποίητες καταστάσεις. Διαταράσσονται τα σημεία αναφοράς ως προς το χρόνο, το χώρο, το σώμα. Πρωτίστως το παιδί δεν ξέρει ποιά είναι η θέση του σε σχέση με τους γονείς του.

Ποιά είναι η θέση του στον οικογενειακό μύθο: κόρη ή γιός; κορίτσι ή αγόρι; Εφόσον η έλλειψη του Ονόματος-του-Πατέρα επηρεάζει όλο το πεδίο των σημαινόντων εμφανίζονται αμέσως διαταραχές στο λόγο: νεολογισμοί, στερεοτυπίες, αδυναμία

κατανόησης μεταφορών. Άλλη μια συνέπεια του αποκλεισμού είναι ότι δεν υπάρχει η δυνατότητα να λειτουργήσει η απόθεση και επομένως το ασυνείδητο του ψυχωτικού είναι «ορθάνοιχτο». Το οποίο μάλιστα είναι το ασυνείδητο της μητέρας: όταν π.χ. χώνει βίαια το δάχτυλο του στο μάτι ής το στόμα του αναλυτή, ή όταν του ζητάει να του χαϊδέψει τα γεννητικά του όργανα ουσιαστικά προσπαθεί να πραγματοποιήσει τις ασυνείδητες αιμομικτικές επιθυμίες της μητέρας (Ρουμελιώτου-Καλεώδη, 2004, Mannoni, 1964).

Εκτός των ανωτέρω συνεπειών, το ψυχωτικό υποκείμενο καταβάλλεται από το μητρικό υπερεγώ, και μάλιστα από τις πιο σκληρές πλευρές του. Και αυτό διαφαίνεται από συμπεριφορές των ψυχωτικών παιδιών που μπορεί να αποζητούν τη βία, να αποζητούν να τα δένουν κατά τη διάρκεια του ταΐσματος ή να τα ταΐζουν με το ζόρι (Ρουμελιώτου-Καλεώδη, 2004).

Πρέπει τέλος, να τονιστεί το εξής: ότι ενώ τα ψυχωτικά παιδιά ακόμα και όταν δεν μιλάνε βρίσκονται μέσα στο λόγο. Μιλάνε άλλοι γι' αυτά, άρα έχουν υποστεί κάποια τομή αναγκαστικά. Βέβαια, απλά και μόνο αυτό δεν επαρκεί για να οδηγηθεί το παιδί στην υποκειμενικότητα.

ΨΥΧΩΣΗ – ΨΥΧΩΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

Ο Λακάν κάνει ένα σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στην ψύχωση ως κλινική δομή και στα ψυχωτικά φαινόμενα όπως το παραλήρημα και οι ψευδαισθήσεις. Η δομική προσέγγιση στην ψύχωση συνεπάγεται κλινικά ότι ένας ασθενής που κάνει ένα πρώτο ψυχωσικό επεισόδιο στην ηλικία π.χ. των 30 ετών είχε ανέκαθεν μια ψυχωτική δομή, η οποία απλώς δεν είχε εκλυθεί ποτέ ξανά έως τότε. Επομένως, προϋπόθεση του να εμφανίσει κανείς ψύχωση είναι να έχει ψυχωτική δομή. Ωστόσο, υπάρχει και μια δεύτερη προϋπόθεση. Το Όνομα-του-Πατέρα θα πρέπει να «κληθεί σε συμβολική αντίθεση με το υποκείμενο». Όταν κανείς δεν πληροί την πρώτη προϋπόθεση δεν θα εμφανίσει ποτέ ψύχωση. Από την άλλη, εν τη απουσία της δεύτερης συνθήκης η ψυχωτική δομή θα παραμένει σε μια λανθάνουσα κατάσταση. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί κανείς να έχει ψυχωτική δομή αλλά να μην εμφανίσει ποτέ παραληρήματα ούτε και να βιώσει ψευδαισθήσεις. Αν πάλι κανείς πληροί και τις δύο προϋποθέσεις τότε μιλάμε για ενεργή φάση της ψύχωσης (Evans, 1996. Fink, 1997).

ΠΑΡΑΙΣΘΗΣΗ

Ο Λακάν στο σεμινάριο του για τις ψυχώσεις μας δίνει τα μέσα για να κατανοήσουμε την παραίσθηση. Η παραίσθηση με την ευρύτερη έννοια είναι τυπική μορφή σκέπτεσθαι πρωτογενούς διεργασίας. Επίσης δεν αποτελεί αναγκαστικά το πλέον σύμπτωμα των ψυχωτικών. Ο Λακάν πολύ εύστοχα προσπάθησε να κάνει τη

διάκριση αυτή. Φωνές, οπτασίες που μπαίνουν κάτω από την ταμπέλα του όρου παραίσθηση μπορεί να συναντήσει κανείς και σε μη ψυχωτικούς.

Οι ψυχωτικοί διακρίνονται επειδή έχουν τις λεγόμενες *bona fide hallucinations* - ακραιφνείς παραισθήσεις. Το κριτήριο για να διακρίνουμε τις ακραιφνείς παραισθήσεις από τις μη ακραιφνείς είναι η βεβαιότητα. Ένας νευρωτικός κατακλυσμένος από το άγχος ή από το φόβο του μπορεί να δηλώσει ότι άκουσε μια φωνή. Όταν όμως ερωτηθεί βρίσκεται σε αμφιβολία όχι την πραγματικότητα του βιώματος τους αλλά το περιεχόμενο του π.χ. *«ναι μεν είχα μια τέτοια εμπειρία είδα μια γυναίκα, αλλά δεν μπορώ να πω πως ήταν πραγματικά εκεί»*. Η βεβαιότητα από την άλλη μεριά είναι ιδίον της ψύχωσης. Ο ψυχωτικός μπορεί να συμφωνήσει όχι κατ' ανάγκη για την πραγματικότητα αυτού που είδε, αλλά για το νόημα του αυτού που είδε, το οποίο πιστεύει ακράδαντα ότι τον αφορά: πάνω στο επιχείρημα των άλλων ότι αυτοί δεν ακούνε τίποτα ο ψυχωτικός θα νιώσει εκλεκτός, ξεχωριστός, καθώς αυτός επιλέγηκε για να λάβει αυτό το μήνυμα (Fink, 1997).

ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΡΕΦΤΗ- ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΠΑΛΙΓΓΡΑΦΗΣ

Ο Λακάν εισήγαγε την έννοια του σταδίου του καθρέφτη. Στην αρχή της ζωής του το παιδί είναι ακόμη πολύ ασυντόνιστο, νιώθει ένα συνονθύλευμα από αντιλήψεις και αισθήσεις χωρίς ενότητα. Μέσα από το στάδιο του καθρέφτη το παιδί αποκτά μια καταστατική εικόνα, βάζει κατά κάποιο τρόπο σε τάξη το προηγούμενο χάος των αντιλήψεων και των αισθήσεων και οδηγείται σε μια αρχική ενότητα ταυτότητας εαυτού. Βασική βέβαια προϋπόθεση για να συμβεί αυτό είναι «το παιδί στον καθρέφτη» να επικυρωθεί από κάποιο σημαντικό άλλο. Και αυτό συμβαίνει ταυτιζόμενο με κάποιο τον Άλλο. Ταυτιζόμενο με αυτό που ο Φρόντ έλεγε ιδανικό (ιδεώδες) του εγώ. Το παιδί καταλήγει να βλέπει τον εαυτό του όπως το βλέπουν και το κρίνουν οι γονείς του. Επομένως, όλες οι αρχικές χαώδεις αντιλήψεις και αισθήσεις αναδομούνται, «παλλιγράφονται» από το συμβολικό με λέξεις ή φράσεις που οι γονείς χρησιμοποιούν για να εκφράσουν τα όσα αισθάνονται για το παιδί τους. Η παλλιγραφή του φαντασιακού από το συμβολικό οδηγεί στο πέρας των φαντασιακών σχέσεων, εκεί όπου επικρατούν τα συναισθήματα της υπερβολικής αγάπης και του υπερβολικού μίσους. Η επανεγγραφή αντιστοιχεί τοιούτοτρόπως με τον ευνουχισμό, κατά Φρόντ, και σηματοδοτεί την είσοδο στο συμβολικό. Στην ψύχωση η παλλιγραφή αυτή δεν συμβαίνει. Το φαντασιακό εξακολουθεί να υπερισχύει και το συμβολικό κατά κάποιο τρόπο φαντασιοποιείται. Και εφόσον το ιδεώδες του Εγώ δεν υπάρχει το υποκείμενο δεν έχει την ταύτιση ή την αποδοχή κανενός. Συνεπώς μένει με μια επισφαλής αίσθηση εαυτού που είναι δυνατόν να ξεφουσκώσει ή να εξανεμιστεί σε κρίσιμες στιγμές (Fink, 1997).

ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Ο Λακάν θεωρούσε τις διαταραχές της γλώσσας απαραίτητο γνώρισμα για να χαρακτηριστεί ένας άνθρωπος ψυχωτικός. Στους ψυχωτικούς η ουσιώδη δομή της γλώσσας δεν έχει αφομοιωθεί. Οι ψυχωτικοί μιλάν κατά τον Λακάν χάρις στην απομίμηση. Ο λόγος του είναι κενός από πρωτότυπες μεταφορές, δεν μπορεί να δημιουργήσει καινούρια νοήματα.

Σύμφωνα με τον Λακάν η μεταφορική χρήση της γλώσσας δεν προσιτή στους ψυχωτικού εξαιτίας αποτυχίας της ουσιώδης μεταφοράς: της πατρικής μεταφοράς. Ο Λακάν λέει πως σαν μια μεταφορά αντικατάστασης το Όνομα-του-Πατέρα έρχεται να απαλείψει την Μητέρα ως επιθυμία. Πρόκειται για την πρώτη απαγόρευση, το ταμπού της αιμομιξίας που ο πατέρας επιβάλλει στη σχέση παιδιού και μητέρας. Κατά τον Λακάν η μεταφορά αυτή, αυτή η πρώτη απαγόρευση αποτελεί τον άρρηκτο δεσμό μεταξύ γλώσσα και νοήματος, δηλαδή σημαίνοντος και σημαινόμενου. Ο Λακάν αναφέρεται σε αυτό με τον όρο *point de caption*, δηλαδή κουμποβελονιά ή βελονιά του παπλωματά.. Οι διαταραχές της γλώσσας οφείλονται στην έλλειψη επαρκούς αριθμού *points de caption*, η οποία χαρακτηρίζει το ψυχωτικό υποκείμενο. Συνέπεια αυτής της έλλειψης είναι η συνεχής ολίσθηση του νοήματος, η συνεχής ολίσθηση δηλαδή του σημαινομένου κάτω από τη σημασία, πράγμα που καταστρέφει τη σημασία. Λέει χαρακτηριστικά ο Λακάν «*αν ο νευρωτικός κατοικεί τη γλώσσα ο ψυχωτικός κατοικείται από τη γλώσσα*» (Evans, 1996. Fink, 1997).

Στην ψύχωση η πατρική μεταφορά δεν λειτουργεί και η δομή της γλώσσας δεν αφομοιώνεται. Γι' αυτό τον λόγο εμφανίζονται οι διαταραχές στο λόγο. Η φωνή που ακούει ο ψυχωτικός έχει διακεκομμένες φράσεις και προτάσεις. Η διακοπή μιας φράσης σπάει το νόημα αφήνει έκθετα τα υπόλοιπα συστατικά της φράσης και ο ασθενής νιώθει υποχρεωμένος μόνος του να συμπληρώσει το υπόλοιπο της πρότασης. Οι λέξεις για τον ψυχωτικό είναι πράγματα.

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως ο *ψυχωτικός* «*υπομένει το φαινόμενο του λόγου στο σύνολο του*». Ενώ σε όλους ενοικεί η γλώσσα ως ένα είδους ξένου σώματος, ο ψυχωτικός έχει την αίσθηση πως τον κατέχει μια γλώσσα που μιλά σαν να έρχεται, όχι από μέσα αλλά απέξω. Πιστεύει ότι οι σκέψεις που του έρχονται στο μυαλό τοποθετήθηκαν εκεί από κάποια εξωτερική δύναμη ή οντότητα (Fink, 1997).

ΛΑΚΑΝ ΓΙΑ ΣΡΕΜΠΕΡ

Ο Λακάν σχολίασε το έργο το Φρόντ για τον πρόεδρο Σρέμπερ. Σύμφωνα με αυτόν ο Σρέμπερ άνοιξε ψύχωση εξαιτίας της αποτυχίας του να αποκτήσει παιδί αλλά και λόγω της εκλογής του σε μια σημαντική θέση του δικαστικού σώματος. Μέσα από τα δύο αυτά γεγονότα συνέβη αυτό που αναφέραμε πιο πριν: εκλήθη το Όνομα-του-

Πατέρα. Και τα δύο αυτά γεγονότα τον έφεραν αντιμέτωπο με το ζήτημα της πατρότητας στο πραγματικό, δηλαδή το Όνομα-του-Πατέρα σε συμβολική αντίθεση με το υποκειμένο. Η εκθήλυνση στην ψύχωση φαίνεται πως είναι ενδεικτική όχι μιας πλήρους απουσίας πραγματικού πατέρα αλλά της παρουσίας ενός πατέρα που σύναψε με το γιο του μόνο μια φαντασιακή και όχι μια συμβολική σχέση. Μια σχέση δηλαδή που βασίζονταν στον αυταρχισμό, στη ζήλια και γενικά στην υπερβολή, όπως συνέβαινε στην περίπτωση Σρέμπερ (Evans, 1996. Fink, 1997).

ΚΟΜΒΟΣ ΤΩΝ BORROMEIO – SINTHOME (1970- 75)

Ο Λακάν θεωρητικά επαναπροσδιορίζει θεωρητικά την ψύχωση το 1970 όπου θα κάνει λόγο για την έννοια του Κόμβου των Borromeo. Είναι μια περίοδος που ο Λακάν κάνει μια θεωρητική μεταστροφή από τη γλωσσολογία στην τοπολογία. Τα τρία δαχτυλίδια αντιπροσωπεύουν τις τρεις τάξεις: το συμβολικό, το πραγματικό και το φαντασιωσικό. Τα δαχτυλίδια αυτά είναι με τέτοιο τρόπο συνδεδεμένα ώστε στην περίπτωση που το ένα κοπεί αποσυνδέονται και τα τρία. Στην ψύχωση μας λείπει λοιπόν ο Λακάν τα δαχτυλίδια αυτά αποσυνδέονται. Ωστόσο, υπάρχει και το ενδεχόμενο η εξέλιξη αυτή να αποφευχθεί με την πρόσθεση ενός τέταρτου δαχτυλιδιού, του Sinthome, το οποίο θα συγκρατήσει τα άλλα δύο στη μεταξύ τους σχέση. Ο όρος sinthome είναι ένας αρχαϊκός τρόπος γραφής του symptom= σύμπτωμα. Ο Λακάν μέσα από τον ασθενή του Τζέιμς Τζόους κάνει λόγο για τη σταθεροποίηση του ψυχωσικού ασθενή. Αναφέρεται στη δυνατότητα για μετουσίωση στην ψύχωση. Ο νεολογισμός του Λακάν, σύντθωμα, αποτελεί ακριβώς αυτό: την συμπτωματική ικανότητα του ψυχωτικού υποκειμένου να μετουσιώνει εκεί που υπάρχει έλλειψη του σημαίνοντος του Ονόματος-του-Πατέρα. Με άλλα λόγια το σύντθωμα αποτελεί τη δυνατότητα και παράλληλα την ανάγκη του υποκειμένου να προσφεύγει σε μια μετουσίωση για να μπορεί να ματαιώνει την απορραφή των δεσμών μεταξύ πραγματικού, συμβολικού και φαντασιακού (Evans, 1996. Κωνσταντόπουλος, 2008)

ΘΕΡΑΠΕΙΑ

Στην λακανική ψυχανάλυση, για την πατρική λειτουργία ισχύει το όλα ή τίποτα. Είτε δηλαδή κάποιος έχει το Όνομα-του-Πατέρα είτε όχι. Φυσικά οι λακανικοί ψυχαναλυτές, όπως και ο ίδιος ο Λακάν, επιδιώκουν να βοηθήσουν κάποιο ψυχωτικό άρρωστο, είναι σαφές όμως ότι θεωρούν ότι η δομή του δεν μπορεί να αλλάξει. Όσο καλή και εντατική να είναι η αναλυτική εργασία μπορεί μονάχα να βοηθήσει ούτως ώστε να υποχωρήσουν κάποια ψυχωτικά χαρακτηριστικά, να μειωθούν οι υποτροπές και ο ασθενής να καταφέρει να συνεχίσει τη ζωή του. Από την άλλη μεριά, αναφορικά με τα παιδιά φαίνεται πως μια καλή και συστηματική αναλυτική εργασία μπορεί να επιφέρει κάπως την εμπέδωση της πατρικής λειτουργίας. Στην περίπτωση

των ενηλίκων ωστόσο σε καμία περίπτωση δεν γίνεται λόγος για ίαση της ψύχωσης (Fink, 1997).

Από την πλευρά της τεχνικής σχετικά με την θεραπεία των ψυχωτικών ασθενών, ο Λακάν υποστηρίζει στη κλασική ψυχαναλυτική τεχνική στη θεραπεία, που συνιστά τη χρήση του ντιβανιού και του ελεύθερου συνειρμού, όχι απλά είναι ακατάλληλη για τις ψυχώσεις αλλά επίσης αντενδείκνυται καθώς μπορεί να πυροδοτήσει την εκδήλωση μιας λανθάνουσας ψύχωσης. Σύμφωνα με τον Λακάν και πάλι, η θεραπευτική προσέγγιση της ψύχωσης δεν πρέπει να γίνεται μέσα από την τάξη του φαντασιακού.

Η τρύπα στο συμβολικό έχει καταδικάσει το υποκείμενο να είναι φυλακισμένο στο φαντασιακό. Τα παράγωγα της ασθένειας του ψυχωτικού γίνονται στο επίπεδο του φαντασιακού, αλλά η δυναμική τους παραμένει συμβολική. Γι' αυτό και ο θεραπευτής πρέπει να προσεγγίζει τον ασθενή μέσα από το λόγο. Εξάλλου, ο ίδιος ο Λακάν λέει χαρακτηριστικά σχετικά με τα γλωσσικά φαινόμενα στην ψύχωση: *«η σημασία που αποδίδεται στα γλωσσικά φαινόμενα στην ψύχωση είναι για εμάς το πιο καρποφόρο μάθημα από όλα»* (Evans, 1996).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα εργασία έγινε μια προσπάθεια προσέγγισης του θέματος της ψύχωσης, όπως αυτή διαπραγματεύεται στο έργο του Φρόντ και του Λακάν. Δόθηκε έμφαση στις βασικές έννοιες που εισήγαγε ο καθένας σε σχέση με την ψύχωση. Δεν ακολουθήθηκε αυστηρή και συστηματική χρονολογική διάταξη ανάλογα με τα έργα του καθενός. Επίσης δεν έγινε γραμμική αντιπαραβολή και σύγκριση των εννοιών που εισήγαγαν οι δύο άντρες. Εν τάχει θα λέγαμε τα εξής:

Ο Φρόντ προσέγγισε το θέμα της ψύχωσης μέσα από την περίπτωση Σρέμπερ. Καταλήγει στη σύνδεση της παράνοιας με μια ομοφυλόφιλη σεξουαλική παρόρμηση. Η ομοφυλόφιλη σεξουαλική αυτή παρόρμηση απευθύνεται σε κάποιο σημαντικό συναισθηματικά πρόσωπο και έχει τις ρίζες της σε μια ανεπίλυτη, λιβιδινικά ενισχυμένη, παρόρμηση προς τον μεγαλειώδη πατέρα της παιδικής ηλικίας, η οποία προβάλλεται στον δώκτη στο παρόν. Το παραλήρημα καταδίωξης μέσω του μηχανισμού της προβολής έρχεται για να λύσει την ανεπίτρεπτη αυτή παρόρμηση: *Δεν τον αγαπώ γιατί με καταδιώκει*. Όλη η λίμπιντο αποσύρεται και συσσωρεύεται στο Εγώ. Πρόκειται για μια επαναστροφή στο ναρκισσιστικό στάδιο του ψυχισμού. Εξ' ου και το παραλήρημα μεγαλείου που συμφωνεί με τις ψυχικές κινήσεις του ψυχωσικού και έρχεται έπειτα ως λύση στο παραλήρημα καταδίωξης: *Με καταδιώκει επειδή είμαι πολύ σημαντικός*.

Ο Λακάν ορμώμενος από τον τομέα των ψυχώσεων έχει σε όλη του τη θεωρία σχεδόν

αναφερθεί στο θέμα της ψύχωσης. Τιοιουτοτρόπως, ξεκινά τη θεωρία από εκεί που την άφησε ο Φρόντ όταν άρχισε να μιλά πιο ανθρωπολογικά για το ρόλο του Υπερεγώ και το ρόλο του Τοτέμ στην ψύχωση. Το 1955 στο σεμινάριο του Λακάν για τις ψυχώσεις διατυπώνει εκ νέου την έννοια του για το Όνομα-του-Πατέρα, το οποίο είναι το θεμελιακό σημαίνον, το σημαίνον μέσα από το οποίο γίνεται κανείς υποκείμενο – υπόκειται δηλαδή στο συμβολικό. Στην ψύχωση ο συμβολικός πατέρας είναι απών, επομένως δεν μπαίνει η απαγόρευση της αιμομιξίας στη σχέση μητέρας και παιδιού. Το Όνομα-του-Πατέρα δεν υπάρχει. Στη θέση αυτή του σημαίνοντος το υποκείμενο συναντά ένα κενό, μια τρύπα. Μια τρύπα που αφορά ολόκληρο το πεδίο των σημαϊνόντων και που δημιουργεί ασυμβολοποίητες καταστάσεις. Σε αυτό το σημείο εγκαθίσταται μια ψυχωσική δομή. Μεγαλώνοντας όταν έρχεται η στιγμή που το Όνομα-του-Πατέρα πρέπει να κληθεί, το υποκείμενο βρίσκεται σε συμβολική αντίθεση με την πραγματικότητα και εμφανίζει ψυχωτικά φαινόμενα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Evans, D. (1996). *Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής ψυχανάλυσης*, Γ. Σταυρακάκης (μτφρ.). Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα, 2005
- Fink B. (1997). Κλινική εισαγωγή στη Λακανική Ψυχανάλυση. Θεωρία και τεχνική. Ν. Ηλιάδης (μτφρ). Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 2006.
- Κωνσταντόπουλος Μ. (2008). Σημειώσεις από την παρουσίαση στο ΜΠ Κλινικής Ψυχολογίας του ΕΚΠΑ, για την *Κλινική και επιστημολογική των ψυχώσεων στον Φρόντ και στον Λακάν* (Μάρτιος, 2009).
- Laplanche, J. & Pontalis, J. B. (1981). *Λεξιλόγιο της ψυχανάλυσης*, Β. Καψαμπέλης, Λ. Χαλκούση, Α. Σκουλικά & Π. Αλούπης (μτφρ). Εκδόσεις Κέδρος. Αθήνα, 1986.
- Mannoni, M. (1978). *Η πρώτη συνάντηση με τον ψυχαναλυτή*, Βίκυ Μαλισόβα – Χατζοπούλου (μτφρ.). Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2005
- Ρουμελιώτου-Καλεώδη (2004). *Σέλεξ. Περί Παιδικής Ψυχώσεως*. Εκδόσεις Έξαντας, Αθήνα.
- Τζαβάρας, Ν. & Στυλιανίδης, Σ. (2002). Ψυχοθεραπεία και μεταβίβαση ψυχωτικών ασθενών: Αναφορές σε κείμενα του Freud και των επιγόνων. Στο *Σχιζοφρένεια: Φαινομενολογική και ψυχαναλυτική προσέγγιση* (Ν. Τζαβάρας, Ν. Πλουμπίδης & Σ. Στυλιανίδης, επ. εκδ.), 65 – 86. Εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα 2002
- Φρόντ Σ. (1914). Εισαγωγή στο Ναρκισσισμό. Στο *Ναρκισσισμός, Μαζοχισμός, Φετιχισμός*, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα 1991.
- Φρόντ Σ. (1911). Ψυχαναλυτικές παρατηρήσεις για μια αυτοβιογραφικά καταγραμμένη περίπτωση παράνοιας. Στο *Τρία ιστορικά ασθένειας*, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα 1995.

5. Διαστροφή

Νίκος Σχορετσανίτης¹⁷

Ο Φρόιντ σε έναν πρώιμο ισχυρισμό του είχε ορίσει ως διαστροφή κάθε μορφή σεξουαλικής συμπεριφοράς που παρεκκλίνει από τον κανόνα της ετεροσεξουαλικής γενετήσιας συνουσίας. Εάν κάτι τέτοιο ισχύει τότε πρέπει να παραδεχτούμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία της ανθρώπινης σεξουαλικής συμπεριφοράς είναι διεστραμμένη.

Ωστόσο, ο ορισμός αυτός πλήττεται από τη φρουδική και πάλι σύλληψη της πολύμορφης διαστροφικότητας ολόκληρης της ανθρώπινης σεξουαλικότητας, που χαρακτηρίζεται από την απουσία οποιασδήποτε εκ των προτέρων δεδομένης φυσικής τάξης.

Ο Λακάν υπερβαίνει το αδιέξοδο αυτό της φρουδικής θεωρίας ορίζοντας τη διαστροφή όχι ως μια μορφή συμπεριφοράς αλλά ως κλινική ΔΟΜΗ.

Τί είναι η διαστροφή; Δεν πρόκειται απλώς για μια παρέκκλιση αναφορικά με κριτήρια κοινωνικά, μια ανωμαλία αντίθετη στην αποδεκτή ηθικότητα (αν και η διάσταση αυτή δεν είναι απύουσα), ούτε πρόκειται για κάτι άτυπο σύμφωνα με φυσικά κριτήρια, δηλαδή για κάτι που λίγο πολύ εκπίπτει από την αναπαραγωγική τελεολογία της σεξουαλικής ένωσης. Πρόκειται για κάτι άλλο όσον αφορά την ίδια του τη δομή (Σ1, 221).

Η διάκριση ανάμεσα στις διαστροφικές πράξεις και τη διαστροφική δομή προϋποθέτει ότι, ενώ υπάρχουν συγκεκριμένες σεξουαλικές πράξεις που συνδέονται στενά με διαστροφικές δομές, είναι επίσης δυνατόν σε τέτοιου είδους πράξεις να επιδίδονται και μη διαστροφικά υποκείμενα, καθώς και είναι εξίσου δυνατόν για ένα διαστροφικό υποκείμενο να μην επιδοθεί ποτέ στις πράξεις αυτές. Επιπροσθέτως προϋποθέτει ότι μπορεί η κοινωνική αποδοκμασία και η καταπάτηση της «αποδεκτής ηθικότητας» να προσδιορίζουν κατά πόσο μια συγκεκριμένη πράξη είναι διαστροφική ή όχι, αυτό όμως δεν έχει κάνει καθόλου με την ουσία της διαστροφικής δομής, καθώς μια διαστροφική δομή παραμένει διαστροφική ακόμα και όταν οι πράξεις που συνδέονται με αυτήν τυγχάνουν κοινωνικής αποδοχής.

Συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε το εξής για τη διάκριση της διαστροφής από τις άλλες δομές: Αν η νεύρωση μπορεί να εννοηθεί ως μια σειρά στρατηγικών με τις οποίες οι άνθρωποι διαμαρτύρονται για την οριστική θυσία μιας απόλαυσης – τον ευνουχισμό δηλαδή – που τους έχουν επιβάλει οι γονείς τους και καταλήγουν να

¹⁷ Κλινικός Ψυχολόγος, Υποψήφιος Διδάκτωρ ΕΚΠΑ

επιθυμούν σε σχέση με το νόμο, η διαστροφή αφορά την προσπάθεια να υποστυλωθεί ο νόμος ώστε να μπορούν να τεθούν όρια στην απόλαυση. Ενώ στην ψύχωση βλέπουμε μια πλήρη και απόλυτη απουσία του νόμου και στη νεύρωση μια οριστική εμπέδωση του νόμου (που παραβιάζεται μόνο μέσα από την φαντασίωση), στη διαστροφή το υποκείμενο πασχίζει να δώσει υπόσταση στο νόμο – με μια λέξη, να κάνει τον Άλλο να υπάρξει.

ΑΠΑΡΝΗΣΗ (VERLEUGNUNG)

Όπως η απώθηση είναι ο μηχανισμός που χαρακτηρίζει τη νεύρωση και ο αποκλεισμός ο μηχανισμός που χαρακτηρίζει την ψύχωση, η απάρνηση είναι ο μηχανισμός που συνδέεται με τη διαστροφή.

Στην απώθηση αυτό που απωθείται σύμφωνα με τον Φρόιντ είναι μια ιδέα ή μια σκέψη που συνδέεται με κάποια ενόρμηση του ίδιου του υποκειμένου. Από την άλλη στην απάρνηση μας λέει ο Φρόιντ αυτό που απωθείται, που βγαίνει από το μυαλό του μια αντίληψη του πραγματικού εξωτερικού κόσμου. Και συγκεκριμένα στη διαστροφή έχουμε να κάνουμε με την απάρνηση της έλλειψη του πέους στη μητέρα. Με άλλα λόγια στην απάρνηση «βγαίνει» από το μυαλό του μια σκέψη ή ένα σύμπλεγμα σκέψεων – που συνδέονται με μια αντίληψη των γυναικείων γεννητικών οργάνων, με την υποτιθέμενη απειλή από το πατέρα (που την εξαπολύει για να κρατήσει το αγόρι μακριά από την μητέρα και να τον αποτρέψει από τον αυνανισμό) καθώς και με τη ναρκισσιστική πρόσδεση του ασθενή στο πέος του.

Σημαντικό σημείο που πρέπει να έχουμε κατά νου είναι το γεγονός ότι εφόσον στη διαστροφή «βγαίνει» από το μυαλό μια σκέψη, αυτό σημαίνει ότι έχουμε τουλάχιστον μια πρώτη συμβολική σήμανση. Στη διαστροφή έχει σημαθεί κάτι που συνδέεται με το πατέρα και με τη θέληση του να χωρίσει τον γιο του από τη μητέρα, συνεπώς – και σε αντίθεση με την ψύχωση – γίνεται μια αρχική αποδοχή ή κατάφαση του πατέρα ως συμβολικού τελεστή του χωρισμού. Βασιζόμενοι δε στις κλινικές παρατηρήσεις του Φρόιντ για τους διαστροφικούς ασθενείς του, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι, τουλάχιστον ως έναν βαθμό, ο πατέρας έχει σημαθεί συμβολικά λόγω των συμπτωμάτων που σχηματίζονται και που συνδέονται με τον ευνουχισμό. Και όμως, αυτή η συμβολική σήμανση δεν είναι τόσο πλήρης όσο εκείνη που επιτυγχάνουμε στη νεύρωση.

Για τον Λακάν από την άλλη, η απάρνηση είναι ένας μηχανισμός που μπορεί να διακριθεί σαφώς από την απώθηση. Όπως η διάκλειση και η πρωταρχική απώθηση έτσι και η απάρνηση αφορά τον πατέρα: την επιθυμία, το όνομα και το νόμο του πατέρα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο διαστροφικός είναι σα να διατυπώνει:

Ξέρω πολύ καλά ότι ο πατέρας μου δεν με εξανάγκασε να παραιτηθώ από τη μητέρα

μου και την απόλαυση που αντλώ από την παρουσία της (πραγματική και/ή όπως τη φαντάζομαι στις φαντασιώσεις μου), δεν αξίωσε να πάρει «το αίμα του πίσω», αλλά πρόκειται να σκηνοθετήσω μια τέτοια αξίωση ή έναν τέτοιο εξαναγκασμό με κάποιον/α που τον αντικαθιστά. Θα τον/ την υποχρεώσω να εκστομίσει το νόμο.

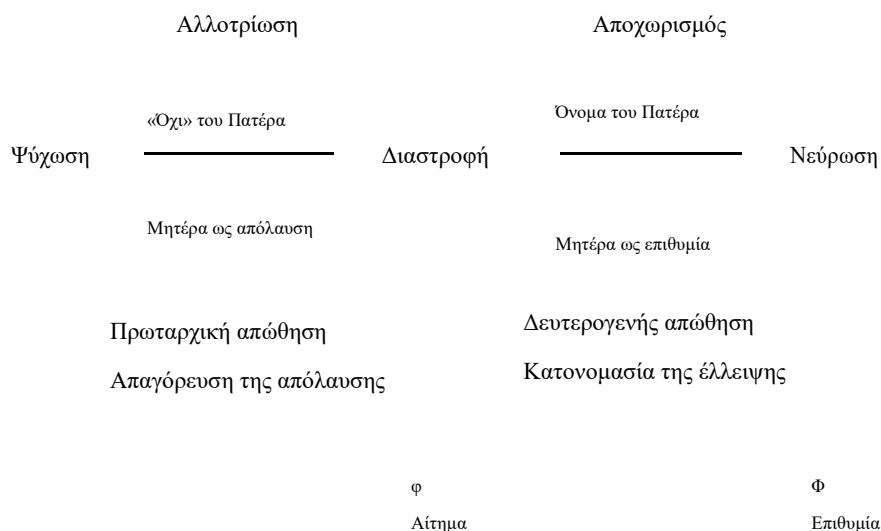
Αυτή η δήλωση όπως θα δούμε παρακάτω αφορά περισσότερο τον μαζοχιστή, ωστόσο το ουσιώδες σε αυτή τη δήλωση είναι ότι απάρνηση υποδηλώνει μια ορισμένη σκηνοθεσία ή επιτηδευμένη πεποίθηση όσον αφορά την πατρική λειτουργία.

Αλλοτριώση και χωρισμός

Ένας άλλος τρόπος για να περιγραφεί η ουσία της θέσης του Λακάν για τη διαστροφή είναι ότι ενώ ο διαστροφικός έχει υποστεί αλλοτριώση – με άλλα λόγια , μια πρωταρχική απώθηση, έναν διχασμό σε συνειδητό και ασυνειδητό, μια αποδοχή ή κατάφαση του Ονόματος του Πατρός, η οποία στήνει το σκηνικό έτσι ώστε το υποκείμενο να συγκροτηθεί όντως ως είναι (being) μέσα στη γλώσσα (αντίθετα με τον ψυχωτικό) – δεν έχει υποστεί χωρισμό.

Κατά τη διαδικασία αυτή ο Λακάν κάνει λόγο για δύο στιγμές (δύο στιγμές της πατρικής μεταφοράς). Η πρώτη στιγμή είναι αυτή της απαγόρευσης από τον πατέρα της ηδονικής επαφής του παιδιού με τη μητέρα του (απαγόρευση της απόλαυσης), καθώς το Nom-du-Pere προσλαμβάνει τη μορφή του ‘Όχι του Πατέρα. Η δεύτερη στιγμή είναι η κατονομασία της επιθυμίας/έλλειψης της Άλω (=της μητέρας). Η δεύτερη στιγμή ενέχει τη συμβολική σήμανση της έλλειψης της Άλω – δηλαδή, τη σύσταση της ως έλλειψης εξαιτίας του γεγονότος ότι της δίδεται ένα όνομα (το Nom du Père ως το όνομα που προσφέρεται από τον πατέρα, ή τον ίδιο τον πατέρα ως το όνομα της επιθυμίας της Άλω).

Οι δύο στιγμές της υποκατάστασης μπορούν να παρασταθούν σχηματικά ως εξής:

Η πρώτη στιγμή οδηγεί σε μια διαίρεση μέσα στην Άλω, όπου το παιδί αποκτά το είναι του ως αντικείμενο με το οποίο αποκτά ικανοποίηση ο Άλλος, ενώ η δεύτερη στιγμή οδηγεί στην έλευση ενός επιθυμούντος υποκειμένου (χωριστού από τον Άλλο ως πηγή απόλαυσης). Η πρώτη αντιστοιχεί σε αυτό που ο Λακάν αποκαλεί αλλοτριώση, η δεύτερη αποχωρισμό. Η πρώτη ίσως είναι πρόσφορο να συσχετιστεί με αυτό που ο Φρόιντ αποκαλεί πρωταρχική απόθηση, ενώ η δεύτερη με τη δευτερογενή απόθηση.

Ο διαστροφικός λοιπόν αν και έχει υποστεί αλλοτριώση δεν έχει υποστεί χωρισμό. Ο ψυχωτικός δεν έχει υποστεί τίποτα από τα δύο, ενώ ο νευρωτικός έχει υποστεί και τα δύο. Αν η ψύχωση μπορεί να εννοηθεί ότι οφείλεται στην απουσία ή την αποτυχία της πατρικής απαγόρευσης, η διαστροφή μπορεί να εννοηθεί ότι οφείλεται στην απουσία ή την αποτυχία της συμβολικής σήμανσης.

Από την απόλαυση στον χωρισμό

Όταν αναφέρεται στη διαστροφή, ο Φρόιντ πάντοτε τονίζει την άρνηση του νόμου από το υποκείμενο, την πεισματική του άρνηση να παραιτηθεί από την ικανοποίηση. Έτσι κατά μία έννοια ο Φρόιντ εξετάζει τη διαστροφή σχεδόν αποκλειστικά από τη σκοπιά της ικανοποίησης που εξακολουθεί να έχει ο διαστροφικός.

Ο Λακάν εξετάζει από την άλλη, τη διαστροφή με έναν τρόπο που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κλασικότερα φροϊδικός: η διαστροφή όπως και κάθε άλλη δραστηριότητα, θα πρέπει να εκτιμηθεί αφενός σύμφωνα με την ικανοποίηση που επιφέρει (μολονότι έμμεση ή ασυναίσθητη) και αφετέρου σύμφωνα με τη λειτουργία που επιτελεί σε σχέση με το νόμο και τον χωρισμό. Ένα νευρωτικό σύμπτωμα δίνει στον ασθενή μια ορισμένη υποκατάστατη ικανοποίηση, αλλά σχηματίζεται και για να δεσμεύσει το άγχος. Έτσι και οι δραστηριότητες του διαστροφικού εξυπηρετούν ένα

σκοπό που δεν είναι απλώς και μόνο ο σκοπός της επίτευξης μιας άμεσης σεξουαλικής ικανοποίησης. Πολλοί νευρωτικοί πιστεύουν ότι ο διαστροφικός θα πρέπει να αποκτά τρομερά μεγαλύτερη ικανοποίηση από τη ζωή σε σύγκριση με τους ίδιους – και στην πράξη πολλοί αναλυτές πέφτουν σε αυτή την παγίδα. Αυτό τους εμποδίζει να δουν τι αποσκοπεί να πετύχει, τι εξυπηρετεί και τι επικαλύπτει η φαινομενική «θέληση για απόλαυση» (όπως την αποκαλεί ο Λακάν) του διαστροφικού.

Η διαστροφή και ο Νόμος

Ένας λοιπόν από τους πιο παράδοξους ισχυρισμούς που προβάλλει ο Λακάν σε σχέση με τη διαστροφή είναι ότι, ενώ ενδέχεται μερικές φορές να παρουσιάζεται ως μια ακατάσχετη δραστηριότητα προς άγραν απόλαυσης, ο λιγότερος εμφανής στόχος της είναι να δώσει υπόσταση στο νόμο: να κάνει να υπάρξει ο Άλλος ως νόμος (ή ο νομοθέτης Άλλος). Ο στόχος του μαζοχιστή, για παράδειγμα, είναι να φέρει το σύντροφο ή μάρτυρα στο σημείο να εκφέρει έναν νόμο και ίσως να εκστομίσει μια ποινή (συχνά προξενώντας άγχος στο σύντροφο του). Ενώ ο διαστροφικός φαίνεται ικανός να έχει ένα είδος «πρωταρχικής ικανοποίησης» - καθώς θα υπερβαίνει την υποκειμενική του διαίρεση ως υποκειμένου της γλώσσας (το οποίο, όπως και τα υπόλοιπα ομιλούντα όντα υποτίθεται πως δεν είναι ικανό να αποκτήσει τίποτα περισσότερο από ένα απλό ψιχίο απόλαυσης: όπως μας λέει ο Λακάν, «η απόλαυση είναι απαγορευμένη σε οποιονδήποτε μιλά) και καθώς, άλλωστε η επίτευξη μιας πληρότητας είναι κάτι που οι νευρωτικοί μπορούν μονάχα να ονειρευτούν και να φαντασιώνουν, στην πράξη αυτό που κυριαρχεί στη σεξουαλικότητα του διαστροφικού είναι το άγχος. Οι συνειδητές φαντασιώσεις του διαστροφικού ενδέχεται να ενέχουν ένα είδους ατελείωτης απόλαυσης αλλά θα πρέπει να μη συγχέουμε τις συνειδητές φαντασιώσεις με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα: αυτή ακριβώς η δραστηριότητα έχει προορισμό να θέτει όρια στην απόλαυση.

Η επιθυμία είναι πάντοτε μια άμυνα, «μια άμυνα για να μην ξεπεραστεί ένα ορισμένο όριο στην απόλαυση», και η επιθυμία του διαστροφικού δεν αποτελεί εξαίρεση. Για παράδειγμα μέσα στη φαντασίωση ο μαζοχιστής φαίνεται να κάνει τα πάντα για τον Άλλον και τίποτα για τον εαυτό του: «Ας αφήσω τον Άλλο να τη βρει μαζί μου, να με χρησιμοποιήσει όπως αυτός νομίζει καλύτερα!» φαίνεται να λέει. Ωστόσο, πέρα από τη φαντασίωση αυτή, ο στόχος του είναι κάπως διαφορετικός: πέρα από τον φαινομενικό αυτόν αλτρουισμό «τίποτα για εμένα, τα πάντα για τον άλλο – υπάρχει και κάτι για τον εαυτό του. Η επιθυμία ως άμυνα φαίνεται, μέσα στη θεμελιακή φαντασίωση του διαστροφικού, να φανερώνει τη θέση του αναφορικά με το νόμο.

Ο νευρωτικός επιθυμεί σε σχέση με το νόμο: ο πατέρας λέει ότι το παιδί δεν μπορεί να έχει τη μητέρα του, το παιδί λοιπόν ασυνείδητα την επιθυμεί. Από την άλλη, ο διαστροφικός δεν επιθυμεί σε σχέση με το νόμο - δηλαδή, δεν επιθυμεί το

απαγορευμένο. Αντιθέτως, πρέπει να κάνει το νόμο να αποκτήσει υπόσταση. Ο Λακάν παίζει με τον γαλλικό όρο perversion, γράφοντας τον pere-version, για να δώσει έμφαση στην έννοια ότι ο διαστροφικός στρέφεται προς τον πατέρα και τον επικαλείται ή τον ικετεύει, ελπίζοντας να τον πείσει να εκπληρώσει την πατρική λειτουργία.

Φετιχισμός

Ο Φρόιντ υποστήριξε ότι ο φετιχισμός (ιδωμένος αποκλειστικά ως μια ανδρική διαστροφή) προέρχεται από τον τρόπο του παιδιού μπροστά στο γυναικείο ευνουχισμό. Αντιμέτωπος με την έλλειψη του πέους της μητέρας, ο φετιχιστής απαρνείται την έλλειψη αυτή και αναζητά σε ένα αντικείμενο (στο φετίχ) το συμβολικό υποκατάστατο του πέους της μητέρας, το οποίο λείπει.

Σύμφωνα με τον Λακάν το φετίχ αποτελεί μια απόπειρα να συμπληρωθεί η κατονομασία της έλλειψης της μητέρας, με άλλα λόγια την επιθυμία της. Μόνο τότε ο φετιχιστής μπορεί να νιώσει ασφαλής ότι έχει επέλθει ο χωρισμός. Το φετίχ χρησιμεύει για να πολλαπλασιαστεί η ισχύς της συμβολικής ενέργειας του πατέρα – που κατονομάζει την Άλω – για να συμπληρώνει ή να υποστυλώνει την πατρική λειτουργία.

Το πρόβλημα βεβαίως είναι επίσης ότι το φετίχ που αφορά στον αγχολυτικό χωρισμό από τον μητέρα πρέπει να επαναλαμβάνεται διαρκώς. Ποτέ αυτός ο αποχωρισμός δεν είναι τελικός και οριστικός. Και σε τέτοιες περιστάσεις μοιάζει το ηδονικό στοιχείο να είναι αυτός ο φευγαλέος χωρισμός. Όσο κι αν ακούγεται παράδοξο, θα πρέπει να έχουμε κατά νου ότι ο χωρισμός είναι αναπόσπαστο μέρος αυτού που ο Φρόιντ αποκαλεί «ευνουχισμό» και ότι υπάρχει μια πολύ στενή σχέση ανάμεσα στον ευνουχισμό και την απόλαυση. Υπάρχει ένα είδος απόλαυσης στο ότι χωρίζεται από την απόλαυση κάποιου. Κατά μια έννοια ο φετιχιστής οδηγείται επανειλημμένα σε μια απόπειρα να ολοκληρώσει τον ευνουχισμό του.

Με όρους απάρνησης, θα λέγαμε ότι το φετίχ υποδηλώνει μια διπλή στάση απέναντι στον πατέρα και του ονόματος του πατέρα: «Είμαι βέβαιος ότι ο πατέρας μου δεν κατονόμασε στ' αλήθεια την έλλειψη της Άλω, αλλά θα σκηνοθετήσω την πραγματοποίηση αυτής της κατονομασίας». Με άλλα λόγια θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο διαστροφικός δίνει στον Άλλο το είναι του – όχι στην Άλω, αλλά στον συμβολικό, στο νομοθέτη Άλλο. Ο διαστροφικός ξέρει ότι ο πατέρας του δεν είναι ένας τέτοιος Άλλος, αλλά δίνει στον Άλλο το είναι του μέσω της διαστροφικής πράξης. Αφού χρησίμευσε ως αυτό που συμπληρώνει την Άλω (ως το συμπλήρωμα της), ο διαστροφικός επιχειρεί να συμπληρώσει τον Άλλο ως νόμο.

Μαζοχισμός

Αν και ο μαζοχιστής φαίνεται να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα να προσφέρει απόλαυση στον σύντροφο του (με τον σύντροφο εδώ να επέχει θέση Άλλου) ενώ δεν ζητά τίποτα ως αντάλλαγμα – με άλλα λόγια, φαίνεται να θυσιάζει τον εαυτό του καθώς γίνεται όργανο της απόλαυσης του Άλλου, χωρίς να αποκτά ευχαρίστηση για τον εαυτό του – ο Λακάν υποστηρίζει ότι αυτό είναι απλώς ένα προπέτασμα: η φαντασίωση του μαζοχιστή συγκαλύπτει τον αληθινό στόχο των πράξεων του. Όπως συχνά είδαμε, η φαντασίωση είναι κατ' ουσίαν ένα δόλωμα που αποκρύπτει την κύρια πηγή του υποκειμένου, μεταμφιέζοντας αυτό που στ' αλήθεια οδηγεί το υποκείμενο να φέρεται με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Ενώ ο μαζοχιστής θα προτιμούσε να πιστεύει, αλλά και να μας κάνει να πιστέψουμε, ότι «στοχεύει στην απόλαυση του Άλλου», στην πραγματικότητα «στοχεύει στο άγχος του Άλλου». Γιατί το κάνει άραγε;

Όπως και ο φετιχιστής, ο μαζοχιστής έχει ανάγκη το χωρισμό, η λύση που δίνει λοιπόν είναι να μεθοδεύσει ένα σενάριο όπου ο σύντροφος του είναι αυτός που, δρώντας ως Άλλος, θέτει το νόμο – το νόμο που χρειάζεται ο μαζοχιστής για να παραιτηθεί από μια ορισμένη απόλαυση.

Ωστόσο, ο σύντροφος του δεν θα είναι κατ' ανάγκην αμέσως πρόθυμος να νομοθετήσει, να δώσει εντολές, να εκδώσει διατάγματα κ.ο.κ. μέσα σε μια σχέση. Ο σύντροφος θα πρέπει να ωθηθεί ως ένα βαθμό, να εκφοβιστεί ώστε να διατυπώσει όρια, να εκφράσει τη θέληση του τα πράγματα να έχουν έτσι και όχι αλλιώς, τα πράγματα να μην προχωρήσουν άλλο. Συχνά ο σύντροφος θα πρέπει να ωθηθεί μέχρι το σημείο ρήξης, ένα σημείο έντονου άγχους, πριν εκφράσει εκρηκτικά τη θέληση του με τη μορφή εντολών («σταμάτα!» για παράδειγμα).

Έτσι εδώ η επιθυμία του μαζοχιστή είναι αυτή που κινεί τα νήματα: αυτός κάνει το σύντροφο, ως Άλλο, να θέσει το νόμο. Όπου λείπει η επιθυμία του πατέρα (να χωρίσει το γιο του), ο μαζοχιστής χρησιμοποιεί τη δική του επιθυμία ώστε να ωθήσει ένα υποκατάστατο του πατέρα να νομοθετήσει και να αξιώσει μια τιμωρία. Προσποιείται ότι ο Άλλος θέτει το νόμο, ενώ ο ίδιος κινεί τα νήματα. Με τον τρόπο που το πράττει, η επιθυμία του λαμβάνει τη θέση της επιθυμίας του Άλλου ως νόμου, σκηνοθετώντας την ή εκδραματίζοντας την και υποστυλώνοντας την.

Αν και συχνά νομίζουν ότι ο μαζοχιστής αναζητά τον πόνο, αυτό δεν είναι ουσιώδες. Ο πόνος είναι απλώς μια ένδειξη που ο Άλλος έχει συμφωνήσει να του επιβάλει έναν όρο, ένα όριο, έναν φόρο, μια ποινή, μια απώλεια. Η τιμωρία ενδέχεται να προσφέρει προσωρινά μια μορφή ανακούφισης στον μαζοχιστή: είναι η απόδειξη ότι υπάρχει κάποιος που του απαιτεί μια θυσία και που αξιώνει ολοκληρωτικά αυτό που του ανήκει.

Το πρόβλημα είναι ότι ποτέ δεν αναπληρώνεται ο συμβολικός χώρος στον οποίο ο μαζοχιστής μπορεί να συγκροτηθεί ως είναι : ο σύντροφος εκφέρει το νόμο και αξιώνει κάτι, αλλά δεν προσφέρει σε αντάλλαγμα ένα γνήσιο χωρισμό. Ο μαζοχιστής παραμένει ένα φανταστικό αντικείμενο για την επιθυμία της Άλω, ποτέ δεν γίνεται κάποιος με συμβολικό καθεστώς, που να μπορεί να δει τον εαυτό του να αξίζει κοινωνικά, πολιτισμικά και άλλα συμβολικά δηλωμένα επιτεύγματα του.

Σαδισμός

Ο σαδισμός και ο μαζοχισμός δεν είναι απλή αντιστροφή ο ένας του άλλου. Αυτό που επικαλύπτουν οι φαντασιώσεις του σαδιστή, μας λέει ο Λακάν, είναι ότι επιδιώκει να απομονώσει το αντικείμενο α (Σεμινάριο X, 207)

Ας εξετάσουμε λοιπόν τον κακό σε μια τυπική B monie. Τί κάνει τον ήρωα όταν τον πιάνει αιχμάλωτο; Ο κακός τον δένει με τέτοιο τρόπο ούτως ώστε εάν προσπαθήσει να ελευθερωθεί η αγαπημένη του θα πεθάνει. Με αυτόν τον τρόπο ο ήρωας αναγκάζεται να στοχαστεί την επικείμενη απώλεια αυτού που του είναι πιο πολύτιμο από όλα: την επιθυμία της επιθυμίας του, της γυναίκας που ενσαρκώνει γι' αυτόν το αντικείμενο α (=το αντικείμενο αίτιο της επιθυμίας του). Ένα αντικείμενο γίνεται αντικείμενο α την ίδια ακριβώς στιγμή που απώλεια του επαπειλείται. Το στήθος γίνεται αντικείμενο α για ένα βρέφος όταν αρχίζει ο απογαλακτισμός, όχι πριν. Μόλις μια ορισμένη θέληση βάλει σκοπό της να σε χωρίσει από ένα αντικείμενο, τότε αυτό το αντικείμενο εκδηλώνεται ως αιτία της επιθυμίας σου.

Το άγχος μας λέει ο Λακάν δεν ψεύδεται ποτέ. Πάντοτε υποδεικνύει το αντικείμενο που πρόκειται να χαθεί. Ο στόχος λοιπόν του σαδιστή δεν είναι το ίδιο το άγχος, αλλά εκείνο που εκφράζει: το αντικείμενο στο οποίο εφαρμόζεται ο νόμος.

Το πέος ενός αγοριού ίσως είναι αντικείμενο του ναρκισσιστικού του ενδιαφέροντος, αλλά, μόνο όταν εκφέρεται ο νόμος του πατέρα απομονώνεται ή γεννιέται ως αντικείμενο που μπορεί να χαθεί (να ευνουχιστεί) – με άλλα λόγια ως αντικείμενο α. Η απαγόρευση του πατέρα είναι εκείνη που, στο τυπικό οιδιπόδειο σενάριο, απομονώνει αυτό το αντικείμενο: το πέος, που ο πατέρας απειλεί να κόψει, εκτός αν το υποκείμενο παραιτηθεί από την ευχαρίστηση που απολαμβάνει από την (πραγματική ή φαντασιακή) σχέση με τη μητέρα του. Ο σαδιστής πιστεύει ότι η θέληση του συμβολικού Άλλου θα ήταν να του αποσπάσει βίαια το αντικείμενο, να του αφαιρέσει την απόλαυση, αν – και μόνον αν – ο Άλλος υπήρχε πράγματι.

Ο σαδιστής, για τον οποίο ο νόμος είναι ανενεργός, παίζει στο σενάριο του τον ρόλο του Άλλου, προκειμένου να κάνει τον Άλλο να υπάρξει, και επιδιώκει να απομονώσει για το θύμα του το αντικείμενο στο οποίο εφαρμόζεται ο νόμος. Αντίθετα με τον μαζοχιστή, ο οποίος πρέπει να μεθοδεύσει τα πράγματα με τέτοιον τρόπο ώστε ο

σύντροφος του να εκφέρει το νόμο έστω κι αν ο ίδιος είναι αυτός που κινεί τα νήματα, τον ρόλο του νόμου μπορεί να τον παίζει η ίδια η θέληση του σαδιστή. Κατά μια έννοια, ο σαδιστής παίζει και τους δύο ρόλους. Και του νομοθέτη και του υποκειμένου του νόμου, εκείνου που δίνει το νόμο και εκείνου στον οποίο επιβάλλεται η αξίωση ή το όριο. Για τον σαδιστή, το άγχος του θύματος όσον αφορά την απομόνωση ή τη δήλωση του αντικειμένου που πρόκειται να χαθεί, αποτελεί απόδειξη της εκφοράς του νόμου, απόδειξη ότι ο νόμος που απαιτεί τον χωρισμό έχει ειπωθεί.

Όπως ίσχυε και στην περίπτωση του μαζοχιστή, αυτή η σκηνοθεσία της εκφοράς του νόμου από τον σαδιστή δεν αρκεί για να επιφέρει οποιουδήποτε είδους διαρκή χωρισμό ή να του προσφέρει μια συμβολική θέση. παραμένει ένα αντικείμενο (φαντασιακό ή πραγματικό) για την επιθυμία της Άλω, χωρίς ποτέ να γίνεται κάποιος που να βλέπει τον εαυτό του να έχει αξία για τα συμβολικά του επιτεύγματα. Η ατέρμονα επαναλαμβανόμενη σκηνοθεσία του ευνουχισμού είναι αυτή που αποφέρει στον σαδιστή – όπως και στον μαζοχιστή και τον φετιχιστή – ένα είδος απόλαυσης. Δεν αποκτούν κανένα είδος «πολύμορφα διεστραμμένης» απόλαυσης από κάθε ζώνη του σώματος τους, δεν είναι μια επιστροφή σε κάποιο είδους σταδίου, όπου το σώμα δεν έχει γραφεί ακόμη με σημαίνοντα. «Τη βρίσκουν» με την εκδραμάτιση του ευνουχισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bruce Fink, Κλινική Εισαγωγή στη Λακανική Ψυχανάλυση, Θεωρία και Τεχνική, Μτφ. Νίκος Ηλιάδης Εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ.
- Dylan Evans, Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής Ψυχανάλυσης, Μτφ Γιάννης Σταυρακάκης, Εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.

6. Γιατί ένα παιδί δεν μαθαίνει; Οι μαθησιακές δυσκολίες ως σύμπτωμα

Θένια Αβραμίδου¹⁸

Ένα υψηλό ποσοστό των επισκέψεων συμβουλευτικής έχουν ως κίνητρο τα «προβλήματα στο σχολείο». Η κοινωνία στις μέρες μας κινείται γύρω από το ιδεώδες της σχολικής επιτυχίας.

Ταυτόχρονα και εντελώς **αντιφατικό** προς αυτό το ιδεώδες είναι μια εκπαίδευση που καταρρέει: ο αριθμός των δασκάλων και των καθηγητών μειώνεται, οι υπάρχοντες καλούνται να καλύψουν 2 και 3 σχολεία, οι απολαβές των εκπαιδευτικών μειώνονται, σχολεία κλείνουν και συγχωνεύονται, ενώ δημιουργούνται τμήματα των 30 και άνω μαθητών.

Μόλις πριν από 50 χρόνια δάσκαλοι και καθηγητές είχαν το προνόμιο να είναι οι μόνοι που προσανατόλιζαν τις μαθητές τους. Τότε, 1960-1970, ο περιορισμένος αριθμός μαθητών επέτρεπε στους εκπαιδευτικούς να γνωρίζουν καλύτερα τους μαθητές τους και να εφαρμόζουν ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης που θα βοηθούσε το συγκεκριμένο παιδί με μεγάλο ποσοστό επιτυχίας. Δεν υπήρχαν κέντρα ειδικών μαθησιακών δυσκολιών, οι μαθησιακές δυσκολίες δεν κυριαρχούσαν στο χώρο της εκπαίδευσης ούτε και στο νου και τις ανησυχίες των γονιών για τα παιδιά τους.

Στις μέρες μας ολοένα και αυξάνονται τα παιδιά που διαγιγνώσκονται με κάποιο ειδικό μαθησιακό πρόβλημα, ενώ έχει εμφανιστεί και η ανάλογη ορολογία: όλες αυτές οι διαγνώσεις με το *δυσ-* σαν πρώτο συνθετικό: δυσλεξία, δυσαριθμησία, δυσγραφία, δυσορθογραφία κλπ.

Και προκύπτει το ερώτημα: μήπως οι μαθησιακές δυσκολίες είναι ένα σύμπτωμα της σύγχρονης εποχής; Μήπως είναι ένα νεο-σύμπτωμα της σύγχρονης κοινωνίας; Μήπως η η εστίαση των γονιών και των εκπαιδευτικών στη διάγνωση και αποκατάσταση των μαθησιακών δυσκολιών, δεν είναι διόλου ασύνδετη με τη δόμηση της σύγχρονης κοινωνίας μέσα σε ένα καπιταλιστικό σύστημα, το οποίο ευνοεί την υποβάθμιση της δημόσιας εκπαίδευσης (ολοένα και περισσότερο) και την άνθηση της ιδιωτικής εκπαίδευσης, μέσα από κέντρα αποκατάστασης των μαθησιακών δυσκολιών τα οποία ξεφυτρώνουν στις μικρές και μεγάλες πόλεις;

Στο ελληνικό σχολείο η αύξηση του αριθμού των μαθητών, η υπερφόρτωση των τάξεων σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης άλλαξε τους ίδιους τους όρους της παιδείας. Δεν πρόκειται πια τόσο να γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί τους μαθητές, αλλά στην

¹⁸ Κλινική Ψυχολόγος

καλύτερη περίπτωση να τους παρέχουν συνθήκες που συνεχώς χειροτερεύουν μια γνώση την οποία τα παιδιά αφομοιώνουν σαν ένα προϊόν που έρχεται απ' έξω και δεν γίνεται εύκολα κτήμα τους. Οι μέθοδοι εκπαίδευσης ποικίλουν. Η μέριμνα των δασκάλων φαίνεται να είναι η εξασφάλιση της συμμετοχής και του ενδιαφέροντος των μαθητών στην εργασία τους και όχι να κεντρίσουν την επιθυμία των μαθητών τους για γνώση.

Οι δάσκαλοι νιώθουν κουρασμένοι, ματαιωμένοι, αδύναμοι να αλλάξουν κάτι σε ένα σύστημα που τους ξεπερνάει.

Στην εργασία μου με ομάδες πρόληψης σε εκπαιδευτικούς, στο νησί της Κιμώλου, το 2012, θυμάμαι να λένε: «Οι μαθητές γίνονται πολύ κακοί. Στη γενιά μας τέτοιες εργασίες δεν θα έπιαναν ποτέ τη βάση». «Εδώ τα παιδιά έχουν γυρίσει πίσω, μάλλον λόγω της οικονομικής κρίσης, σκέπτονται να γίνουν ναυτικοί, ή να συνεχίσουν την τουριστική επιχείρηση του γονιού τους, δεν έχουν καμιά διάθεση για γνώση...» Η εκπαίδευση βρίσκεται σε κρίση.

Στις μέρες μας έχει γίνει θεσμός, ότι αν ένα παιδί δεν αποδίδει δε μένει παρά να το βάλουμε να κάνει ιδιαίτερα μαθήματα ή κάποιο πρόγραμμα μαθησιακής αποκατάστασης.

Βεβαίως, δεν είναι πρόθεσή μου να κρίνω τη δουλειά των ανθρώπων που εργάζονται στα κέντρα μαθησιακής αποκατάστασης ή των ιδιωτικών φροντιστηρίων, αλλά να θέσω ένα ερώτημα: αν και κατά πόσο χρειάζεται όλα αυτά τα παιδιά να παρακολουθούν ιδιωτικά μαθήματα ή προγράμματα ιδιωτικής εκπαίδευσης.

Οι πρόοδοι που έχουν γίνει για την ανίχνευση των μαθησιακών δυσκολιών και ειδικότερα της δυσλεξίας, δεν πρέπει να μας κάνει να χάνουμε από τα μάτια μας το ακόλουθο βασικό γεγονός: ότι η δυνατότητα μιας διδασκαλίας προσαρμοσμένης για «ειδικές περιπτώσεις» θα έπρεπε να παρέχεται στο πλαίσιο του Δημόσιου σχολείου. Για ένα παιδί έχει πάντα μεγαλύτερη αξία να υποστηριχθεί στο σχολικό του περιβάλλον.

Η Maud Mannoni, αναφέρει: **«Αν υπάρχουν σχολικές δυσκολίες καθαρά παιδαγωγικής προέλευσης, ισχύει εξίσου ότι αυτό το σύμπτωμα καλύπτει σχεδόν πάντα κάτι άλλο».** Η συνέντευξη των γονιών, η συνάντηση με το παιδί αποβλέπουν ουσιαστικά σε μια πρώτη φάση στο να τεθεί σε επρώτηση τη διάγνωση που διαμόρφωσε και φέρνει η οικογένεια. «Το παιδί μου δεν διαβάζει μόνο του. Αρνείται να καθίσει να διαβάσει». «Δυσκολεύεται στα μαθηματικά, και ήρθα για να δούμε πώς μπορούμε να τον βοηθήσουμε». «Μήπως έχει δυσλεξία;»

Η ψυχαναλυτική σκέψη μας επιτρέπει να διαφωτίσουμε τη σημασία των διαταραχών ως προς μια ορισμένη κατηγορία παιδιών που εμφανίζουν σοβαρές διαταραχές στον

τομέα της ανάγνωσης, της ορθογραφίας, της αριθμητικής. Συχνά σ' αυτές τις περιπτώσεις παιδιών με δυσκολίες στη μάθηση διαπιστώνουμε και κάποια άλλα στοιχεία:

1. **Παρατηρούμε μια πολύ ιδιαίτερη σχέση με τη μητέρα:** μια σχέση ιδιαίτερος στενή και το παιδί τοποθετείται σε εξάρτηση από εκείνη.

2. Επίσης, **διαπιστώνουμε συχνά μια σύγχυση στο να τοποθετηθεί το παιδί στην κατάλληλη θέση ως προς τον γενεαλογικό άξονα.** Η μητέρα συχνά τοποθετεί το παιδί σε μια θέση που δεν του ανήκει. Κοιμάται με το παιδί της, ή του ζητά να ακούσει τα παράπονά της για τον πατέρα του. Ο πατέρας είναι ένας πατέρας αδύναμος να διαχωρίσει το παιδί από τη μητέρα, να θέσει το νόμο ότι το παιδί δεν μπορεί να είναι η μόνη επιθυμία της μητέρας. Ότι είναι αυτός εκεί, και η μητέρα τον επιθυμεί ως άντρα της, έχει δηλαδή και άλλες επιθυμίες πέραν του παιδιού της, κάτι που δημιουργεί την απαραίτητη απόσταση του παιδιού από τη μητέρα ώστε να έχει τη δυνατότητα το παιδί να επενδύσει σε άλλες σχέσεις και αντικείμενα, όπως οι φίλοι, οι γνώσεις, το σχολείο.

Σαν συνέπεια, **το παιδί αισθάνεται ότι σ' αυτό τον κόσμο κανείς δεν είναι στη θέση του.** Και όταν το παιδί αρχίζει και χρησιμοποιεί τη γλώσσα υπάρχει σύγχυση. Και εδώ προκύπτουν συμπτώματα όπως δυσκολίες στην άρθρωση, στην έκφραση του λόγου, αλλά και αργότερα δυσκολίες στη μάθηση και τη γραφή.

Στις περιπτώσεις δυσκολιών στο σχολείο βρίσκουμε μια ποικιλία υποκειμένων και είναι απαραίτητο κάθε παιδί να αντιμετωπιστεί ατομικά, με βάση τις ιδιαίτερες συνιστώσες της προσωπικής του ιστορίας.

Το σύμπτωμα του παιδιού έχει αξία μηνύματος, κάτι μεταφέρει, κάτι προσπαθεί το παιδί να επικοινωνήσει ασυνείδητα μέσω αυτού του συμπτώματος. Και το οποίο αν επανεκπαιδευτεί, στην προσπάθεια «κανονικοποίησης»-«διόρθωσης» του παιδιού, μπορεί να δημιουργήσει μια σαφή επιδείνωση της κατάστασης του παιδιού. Θα ήθελα σ' αυτό το σημείο να σας αναφέρω την περίπτωση ενός παιδιού που αναφέρει η Maud Mannoni.

Πρόκειται για **ένα 11χρονο αγόρι, το οποίο δυσκολεύεται ιδιαίτερα στην αριθμητική.** Η μητέρα λέει στο πρώτο ραντεβού: «Σκεφτείτε ότι έχω αδελφό μηχανικό κι ένα παιδί έτσι». Η μητέρα προσπαθεί από 4 χρονών να μάθει αν ο γιος της θα είναι ικανός (όπως ο αδελφός της) για το Πολυτεχνείο.

Αυτή η μητέρα είναι ορφανή από πατέρα, μεγάλωσε με το συναίσθημα ότι είναι κατώτερη από τα άλλα παιδιά στο σχολείο που έχουν πατέρα. Αυτή η μητέρα με μια υγεία ευαίσθητη, συμφώνησε με τη μητέρα της πως οι σπουδές της θα επιβάρυναν την υγεία της και σταμάτησε το σχολείο στα 14 της χρόνια, ενώ οι σπουδές

επιφυλάχθηκαν για τον αδελφό της. Παντρεύτηκε και έμεινε στο σπίτι της μητέρας της μαζί με το σύζυγο και το παιδί της. Δεν έκανε καμία επαγγελματική ασχολία, πέραν της φροντίδας του σπιτιού και του παιδιού της.

Η μητέρα έχει πολλά άγχη και φόβους μήπως κάτι πάθει το παιδί της.

Στην ανατροφή του παιδιού κυριαρχεί απαγόρευση κάθε ελευθερίας κινήσεων και άκαμπτη εκπαίδευση στην καθαριότητα. Μέσα σ' αυτό το κλίμα μητρικής εξάρτησης και τέλειας έλλειψης αυτονομίας, το παιδί θα επιχειρήσει τις πρώτες του σχολικές απόπειρες με αποτυχία. Με αποτυχία στο ξεκίνημα γιατί δεν είχε ούτε την ηλικία ούτε την ωριμότητα.

Όταν δεν ξέρει κάτι τον κυριεύει ο απόλυτος πανικός. Το νοητικό επίπεδο του παιδιού είναι φυσιολογικό αλλά στο λόγο του παιδιού δεν υπάρχει θέση για το Εγώ. Πρόκειται πάντα για το εμείς. Αυτό το εμείς είναι «η μαμά κι εγώ». Λέει το παιδί: «καλύτερα» «να μη βλέπουμε καθόλου όνειρα, παρά να βλέπουμε κακά όνειρα».

Το μόνο επάγγελμα που τον ενδιαφέρει είναι αυτό που επιθυμεί η μητέρα του, μηχανικός γεφυρών. Αυτό είναι ένα είδος αλλοτρίωσης της επιθυμίας της μητέρας του. Δεν υπάρχει χώρος για δική του επιθυμία.

Η εικόνα του πατέρα εμφανίζεται αποσυρμένη, δεν μετράει. **Ο πατέρας, παραιτημένος από το ρόλο του** λέει: «Έδωσα τον γιο μου στις γυναίκες, κι αυτό δεν είναι σωστό, αλλά δεν μπορούσα να μάχομαι συνεχώς, η ζωή θα ήταν μια κόλαση».

Το παιδί αισθάνεται ότι «τίποτα δεν τον αφορά», όπως ακριβώς αισθάνεται ο πατέρας, γι' αυτό και αποτυγχάνει. Είναι ο τρόπος του να προφυλάσσεται από συγκρούσεις, και ίσως να αντιστέκεται στην πλήρη υποταγή στην επιθυμία της μητέρας

Κάθε περίπτωση σχολικών αποτυχιών είναι διαφορετική από την άλλη.

Είναι πολύ σημαντικό να δούμε τις ατομικές συνιστώσες του κάθε παιδιού, του συμπτώματός του και τι αυτό εκφράζει. Συχνά αυτό που ζητείται από τους γονείς, το σχολικό σύστημα ή και το παιδί, είναι να μπει ΓΡΗΓΟΡΑ σε ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. Χωρίς να μειώσουμε την αξία της ειδικής εκπαίδευσης (ειδικό παιδαγωγικό πρόγραμμα κλπ) **κάθε ειδική εκπαίδευση κινδυνεύει να κινηθεί προς την κατεύθυνση των αμυνών του παιδιού και, παραδόξως, να τονίσει έτσι τις δυσκολίες που συνδέονται με την άρνηση του υποκειμένου να εμπλακεί με τη σχολική γνώση, να αναλάβει αυτά που γνωρίζει, να αντιμετωπίσει τους μεγαλύτερους.** Όταν μιλάμε για άμυνες στο παιδί, εννοούμε τις ψυχικές προφυλάξεις που προβάλλονται από το παιδί ώστε να προφυλαχθεί από την αλήθεια του. Μπορεί για παράδειγμα ένα παιδί να μη διαβάζει μόνο του για να μείνει σε ένα επίπεδο εξάρτησης από τη μητέρα, για να προφυλαχθεί ίσως από τις καταστροφικές

φαντασιώσεις που του προκαλεί ο αποχωρισμός του από τη μητέρα. Συχνά βλέπουμε ένα παιδί που στο λόγο του υπάρχει ένα είδος «**νευρωτικής ανοησίας**» ωστόσο η εξέταση της νοημοσύνης δίνει ένα επίπεδο πολύ ανώτερο του μέσου όρου. Αυτό το εύρημα μας θέτει το εύλογο ερώτημα: γιατί αυτό το παιδί παίρνει τη θέση του «ανόητου» ενώ δεν είναι. Τι προσπαθεί να αποφύγει; Σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να σας παρουσιάσω ένα δεύτερο παράδειγμα που αναφέρει η Mannoni για ένα παιδί που έχει δυσλεξία και έχει λάβει εκπαίδευση ώστε να «διορθώσει» το πρόβλημά του.

Ο Σίμωνας, έρχεται για πρώτη φορά στην ψυχανάλυση όταν είναι 14 ετών, φοιτά στην Α' Γυμνασίου, σε Γυμνάσιο Τεχνικής Εκπαίδευσης. Σε ηλικία 10 ετών εξετάστηκε πρώτη φορά για σχολικές δυσκολίες: είναι εμποδισμένος αριστερόχειρας, ανάπηρος εξαιτίας μιας έντονης δυσλεξίας, αποτυγχάνει σχολικά παρά τον υψηλό Δ.Ν. Το παιδί από την ηλικία αυτή των 10 ετών μπήκε σε πρόγραμμα επανεκπαίδευσης στην ορθογραφία και ψυχοκινητικής επανεκπαίδευσης. Το παιδί λέει: «Δεν είχα χρόνο να κάνω τίποτε άλλο από το να τρέχω από το σχολείο στα μαθήματα». Παρά τα μαθήματα και το ότι διορθώθηκε η ορθογραφία του, και παρά τον υψηλό Δ.Ν του, δεν τον δέχθηκαν στις κανονικές δευτεροβάθμιες σπουδές.

Από την εξέταση της συναισθηματικής του κατάστασης, ο Σίμωνας φαίνεται να έχει μια άκαμπτη ψυχική δομή, το υποκείμενο εμποδίζεται σε κάθε ελεύθερη έκφραση του εαυτού του και της επιθυμίας του. Το παιδί είναι χωρίς επιθυμίες, κλειστός και πολύ αμυντικός σε κάθε οδύνη και κάθε διερώτηση.

Πολύ προσκολλημένος στους γονείς, δεν έχει καμία προσωπική ζωή πέρα από όσα εκείνοι οργανώνουν για λογαριασμό του. Οι γονείς αναφέρουν ότι σε ηλικία 10 ετών το παιδί είχε έντονα φοβικά χαρακτηριστικά. Το ερώτημα που δικαιούμαστε να θέσουμε είναι: Μήπως τα μαζικά μαθήματα και επανεκπαιδεύσεις, παρενέβησαν πολύ νωρίς και ενίσχυσαν μηχανισμούς άμυνας, το παιδί αυτό έγινε άκαμπτο και αρκετά κλειστό συναισθηματικά; Μήπως, τότε στα 10 το παιδί αυτό θα επωφελούνταν περισσότερο από μια ψυχανάλυση δεδομένου ότι είχε εμφανίσει και αυτές τις έντονες φοβίες;

Αυτή η περίπτωση αναδεικνύει τη διαπίστωση της αποτυχίας των λεγόμενων επανεκπαιδεύσεων. Επιβάρυναν τις άμυνες του υποκειμένου, αύξησαν τη νοητική του αναστολή και κατέληξαν στο εξής παράδοξο αποτέλεσμα: Ο Σίμωνας απαλλάχθηκε από τις δυσκολίες του στην ορθογραφία, ωστόσο εμποδίστηκε τόσο η νοητική του ανάπτυξη σε βαθμό που είναι ακατάλληλος για σπουδές παρά τον υψηλό Δ.Ν. (!). Το σύμπτωμα του Σίμονα, ήταν μια μορφή γλώσσας των δυσκολιών του, το μόνο διαθέσιμο μέσο για την έκφραση των δυσκολιών του. Μέσω της επανεκπαίδευσης, οι άμυνες οργανώθηκαν με έναν άλλο τρόπο, αυτή τη φορά εις βάρος της κάθε νοητικής αφύπνισης.

Το σύμπτωμα του παιδιού συνδέεται άρρηκτα με ό,τι το συμπτωματικό υπάρχει στην οικογενειακή δομή. Το σύμπτωμα εδώ ορίζεται ως εκπρόσωπος της αλήθειας, μιας αλήθειας ασυνείδητης, που χρειάζεται να απευθυνθεί σε κάποιον άλλον, δεκτικό να την ακούσει, ώστε να αποκαλυφθεί.

Ο Λακάν στο κείμενό του «Σημείωμα για το παιδί» (2011) διακρίνει δύο διαφορετικές περιπτώσεις του συμπτώματος στο παιδί

Στην πρώτη περίπτωση **το σύμπτωμα του παιδιού μπορεί να εκπροσωπεί την αλήθεια του οικογενειακού ζεύγους.** Σ' αυτή την περίπτωση το σύμπτωμα που εμφανίζει το παιδί συνδέεται με τη σχέση που έχει δομήσει το γονεϊκό ζευγάρι, σε τι θέση μπαίνει το παιδί σε σχέση με τον πατέρα και τη μητέρα του. Αυτή είναι η πιο σύνθετη περίπτωση αλλά και η πιο δεκτική στις παρεμβάσεις μας.

Στη δεύτερη περίπτωση το σύμπτωμα που κυριαρχεί στο παιδί συνδέεται με την υποκειμενικότητα της μητέρας. Το παιδί εμπλέκεται άμεσα ως επακόλουθο μιας φαντασίωσης της μητέρας, ενώ η λειτουργία του πατέρα είναι αρκετά αδύναμη και αφήνει έκθετο το παιδί στις φαντασιώσεις που του προβάλλει η μητέρα. Το παιδί πραγματώνει αυτό που λέει ο Lacan το *αντικείμενο α* μέσα στη φαντασίωση της μητέρας. Το παιδί μ' αυτό τον τρόπο κορρένει την έλλειψη της μητέρας, η οποία δεν αναζητά άλλου ικανοποίηση της επιθυμίας της πέρα από το παιδί της. Όμως, μ' αυτό τον τρόπο είναι πολύ δύσκολο να αναλάβει τη δική του επιθυμία, αφού παίρνει τη θέση αντικειμένου κάποιου άλλου (της μητέρας) και όχι υποκειμένου (ώστε να αναλάβει την ευθύνη του εαυτού του και μέσω του αποχωρισμού από τη μητέρα να αναλάβει την δική του επιθυμία).

Η πατρική μεταφορά -η λειτουργία του πατέρα στον ψυχισμό του παιδιού, για την οποία μίλησε ο Λακάν- παραπέμπει σε ένα διχασμό της επιθυμίας της μητέρας, ο οποίος επιβάλλει, μέσα στην τάξη της επιθυμίας αυτής το παιδί να μην είναι το παν για τη μητέρα αλλά και η επιθυμία της μητέρας να αποκλίνει προς και να προσκαλείται από έναν άνδρα. Είναι ουσιαστικής σημασίας η μητέρα να επιθυμεί και έξω από το παιδί της (για παράδειγμα το να επιθυμεί τον άνδρα της, τη δουλειά της, τους φίλους της).

Στη δεύτερη περίπτωση το σύμπτωμα είναι πιο απλό να αποκαλυφθεί η λειτουργία του αλλά πολύ δυσκολότερο να παρέμβει κανείς σ' αυτό και να αλλάξει κάτι. Αντιστέκεται πάρα πολύ στην παρέμβαση του ψυχαναλυτή τόσο το ίδιο το παιδί όσο και το οικογενειακό σύστημα.

Οι περιπτώσεις των παιδιών με μαθησιακή δυσκολία μπορεί να εμπίπτουν τόσο στην πρώτη τυπολογία συμπτωμάτων που αναφέρει ο Λακάν όσο και στη δεύτερη.

Παρακάτω θα ήθελα να παρουσιάσω σε αδρές γραμμές την εργασία μου με μια μητέρα που το παιδί της εμφανίζει μαθησιακές δυσκολίες, την οποία παρακολουθώ στα πλαίσια της δομής όπου δουλεύω (η οποία παρέχει δωρεάν υπηρεσίες), σε επαρχιακή πόλη της Ελλάδος.

Ο Γιώργος είναι μαθητής της Ε' Δημοτικού. Είναι δεύτερος στη σειρά μετά τον μεγαλύτερο κατά 1,5 χρόνο αδελφό του. Ζει με την οικογένειά του σε επαρχιακή πόλη της Ελλάδας. Η συγκεκριμένη μητέρα παραπέμφθηκε σε εμένα από τον παιδοψυχίατρο που εξέτασε το Γιώργο, για συμβουλευτική εργασία. Το παιδί παρουσιάζει μαθησιακές δυσκολίες (δυσλεξία), χαμηλή αυτοεκτίμηση και τάση να λέει ψεύτικες ιστορίες για να κερδίσει το θαυμασμό των άλλων. Το θεραπευτικό σχήμα που αποφασίστηκε για το Γιώργο από τον παιδοψυχίατρο είναι:

- Πρόγραμμα μαθησιακής αποκατάστασης από την λογοθεραπεύτρια της δομής.
- Συμβουλευτική εργασία με τους γονείς από εμένα.

Παρακολουθώ τη μητέρα του Γ. σε συμβουλευτική εργασία με συχνότητα μία φορά την εβδομάδα από το Δεκέμβριο του 2012 έως και σήμερα. Έχει έναν μεγαλύτερο γιο με σοβαρές κινητικές δυσκολίες, με μια εκφυλιστική πάθηση των μυών.

Από τη συμβουλευτική διαφαίνεται:

Μια πολύ συγκρουσιακή σχέση του γονεϊκού ζεύγους (αυτός ήταν και ο λόγος που αποφάσισα να βλέπω ξεχωριστά τη μητέρα). Αδυναμία της μητέρας να πάρει ξεκάθαρη θέση απέναντι στο σύζυγό της. Απουσία σχέσεων του συζύγου της με την δική της οικογένεια. Εκείνη εγκλωβισμένη σε μια σύγκρουση ποιά μεριά να διαλέξει το σύζυγο ή την πατρική της οικογένειά, ενώ σε όποια και από τις δύο πλευρές και να βρίσκεται νιώθει ότι προδίδει την άλλη πλευρά. Επισκέπτεται κρυφά τους γονείς της και την αδελφή της, για να μην εμπλακεί σε καυγάδες με το σύζυγο. Αναφέρει ότι δεν αντέχει τους καυγάδες, τις συγκρούσεις. Εδώ κάτι επαναλαμβάνεται κάτι από τη σχέση με τον πατέρα της. Αυστηρός, ακόμη και αν διαφωνούσε μαζί του, δεν μπορούσε ποτέ να του αντιμιλήσει.

Η σχέση με τον γιό της, Γιώργο: Αρκετά στενή και πολύ συγκρουσιακή ταυτόχρονα. Όταν ξεκίνησα να τη βλέπω, πριν 7 μήνες, μου αναφέρει ότι κοιμάται στο κρεβάτι του γιου της. Το λέει με μια ενοχή. Αναφέρει ότι εκείνος ζητά να ξαπλώσει κάποιος μαζί του μέχρι να τον πάρει ο ύπνος, προφασιζόμενος κάποιες φοβίες. Βέβαια μου αναφέρει ότι το παιδί όταν ξαπλώνει δίπλα του ο πατέρας του αντιδρά και πολλές φορές χωρίς να έχει υπάρξει αφορμή για καυγά αρχίζει να του μιλά υβριστικά. Φαίνεται σα να δυσφορεί που οι γονείς του έχουν καταλάβει το κρεβάτι του αλλά δεν μπορεί να το πει. Τής αναδεικνύω ότι η φοβία του Γ. να κοιμηθεί μόνος του το βράδυ συνδέεται με τη δική της επιθυμία να κοιμάται μαζί του για να αποφύγει το συζυγικό κρεβάτι. Παίρνει την απόφαση και επιστρέφει στο συζυγικό κρεβάτι για λίγο χρονικό

διάστημα και έπειτα δεν αντέχει και πάλι εκεί και βάζει ένα κρεβάτι στην συζυγική κρεβατοκάμαρα ώστε να κοιμάται μόνη της. Λίγο καιρό μετά μου λέει ότι τα συμπτώματα του δερματικού (ψυχοσωματική πάθηση) που έχει εμφανίσει ο Γ. είναι πολύ καλύτερα.

Ο Φρόντ (1991) , στο κείμενό του «Η παιδική σεξουαλικότητα» αναφέρει ότι σε ορισμένα είδη γενικού ερεθισμού του δέρματος πρέπει να αποδοθούν πολύ ευκρινείς ερωτογενείς επιδράσεις. Υποθέτω ότι στην περίπτωση του Γ. η παρουσία της μητέρας του και η σωματική εγγύτητα στο κρεβάτι του Γ. ήταν πολύ διεγερτική για τον ίδιο. Το γεγονός ότι η μητέρα κοιμόταν στο ίδιο κρεβάτι με τον ίδιο, προφασιζόμενος διάφορες φοβίες, ενέτεινε το δερματικό πρόβλημα της ψωρίασης. Η ψωρίαση υποχώρησε, σχεδόν εξαφανίστηκε , το ίδιο και οι φοβίες, όταν η μητέρα έφυγε από το δικό του κρεβάτι. Αυτή η περίπτωση εντάσσεται στην πρώτη κατηγορία που αναφέρει ο Λακάν για τη συμπτωματολογία του παιδιού. Το σύμπτωμα του παιδιού εκφράζει την «αλήθεια» του γονεϊκού ζεύγους, έχει να κάνει με τη θέση που παίρνει το παιδί προς τους γονείς του. Παρατηρούμε εδώ, μια σχέση εξάρτησης με τη μητέρα και μια προσπάθεια αυτής να τον βάλει σε μια θέση (συζύγου) και όχι παιδιού (μπέρδεμα της γενεαλογίας), ενώ ο πατέρας είναι ένας πατέρας που η μητέρα δεν σέβεται και δεν αγαπά, αδύναμος να παρεμβεί και να βάλει μια απόσταση μεταξύ της μητέρας και του Γ.

Βιβλιογραφία:

1. Freud, S. (1991). Τρεις μελέτες για τη θεωρία της σεξουαλικότητας. (Λ. Αναγνώστου), Αθήνα : Επίκουρος (πρωτότυπη έκδοση 1905)
2. Lacan, J.(2001), Σημείωμα για το παιδί, Μετφ. Βλάση Σκολίδη, Fort-Da, Περιοδικό Λακανικής κλινικής, τεύχος 1ο, Α' εξάμηνο 2011, Εκδόσεις Ψυχογιός (πρωτότυπη έκδοση 1986)
3. Mannoni, M. (2002), Η πρώτη συνάντηση με τον ψυχαναλυτή, Σειρά: Ψυχαναλυτικοί Συνειρμοί, Εκδόσεις Μεταίχμιο.
4. Τσιάντης, Γ. & Αλεξανδρίδης, Α. (Επιμ.), (2008), Προσχολική Παιδοψυχιατρική, Κλινική και θεραπευτικές παρεμβάσεις, Συλλογικό έργο, Τόμος Α', Εκδόσεις Καστανιώτη.

7. Το σώμα στην ψυχανάλυση και η τριμερής άρθρωση του¹⁹

Κατερίνα Μαλίχιν²⁰

Στην ψυχανάλυση το σώμα δεν είναι ένα φυσικό δεδομένο που μπορεί να αναχθεί σε βιολογικούς προσδιορισμούς, ακόμη και μετά από τα εντυπωσιακά ευρήματα των γνωστικών νευροεπιστημών. Η λογική ενός οργανισμού που γίνεται θεράπων της ενότητας και της αρμονίας ανατρέπεται. Η ψυχαναλυτική κλινική μέσα από σπουδή για το σώμα αρθρώνει ένα αγωνιώδες ερώτημα προς κάθε βιολογική μονολιθικότητα : τι γίνεται εκεί όπου κάθε βιολογία αποτυγχάνει να απαντήσει στα συμβάντα μίας καθαρής απουσίας της οργανικής αυτοσυντήρησης, εκεί που ο οργανισμός επιλέγει τον ίδιο του τον θάνατο τη στιγμή που βιολογικά θα είχε κάθε δυνατότητα να ζήσει; Τι γίνεται για παράδειγμα στις περιπτώσεις της βρεφικής ανορεξίας ή στις αυτοάνοσες ασθένειες των οποίων η αιτία αγνοείται παντελώς;

Η φροϋδική προβληματική μάς οδηγεί αναπόφευκτα σε δύο οδούς, η μία είναι πως το ασυνείδητο αποτελεί τον ελλείποντα κρίκο ανάμεσα στο σωματικό και το ψυχικό « Το ασυνείδητο θα μπορούσε να είναι ο ελλείπων κρίκος που τόσο αναζητείται ανάμεσα στο ψυχικό και το σωματικό» (Freud,1915) και η άλλη είναι αυτή που μας οδηγεί στη σύνθετη διάδραση του οργανικού με το ενορμητικό έργο, έργο ζωοφόρο, αλλά και σε κάποιες στιγμές έργο θανατηφόρο, ιδίως όταν ο οργανισμός απεργάζεται τον θάνατό του εγκαθιστώντας μία θανατηφόρο ενόρμηση προς δήμευση του οργάνου.

Η φροϋδική κλινική της υστερίας και της υποχονδρίας ή θα λέγαμε της ψυχοενύρωσης και της ενεστώσας νεύρωσης μας υποδεικνύει το κατακερματισμένο πλέγμα των οργάνων που μπορούν να ακολουθήσουν τη δική τους ζωή ανατρέποντας την υποτιθέμενη ενότητα που μας επιβάλλει η έννοια οργανισμός, αυτό το δήθεν αρθρωμένο και απαρτιωμένο σύνολο. Ο έμβιος οργανισμός στην οργανολογία του Freud δεν είναι ένας μηχανισμός αυτοσυντήρησης, αλλά είναι και ένας τόπος ηδονής εφόσον υπάρχει η λιβιδώς του οργάνου. Η υστερία και η υποχονδρία αποδεικνύουν την ερωτογονικότητα του οργάνου και τα επιτελέσματα

¹⁹ Οι σημειώσεις στηρίζονται κατά κύριο λόγο στις εξής πηγές:

Μαλίχιν Κ. (2009) Η αυτοάνοση ασθένεια Πολλαπλή Σκλήρυνση και η υποκειμενική μεταφορά. Διπλωματική Εργασία (επιβλέπουσα Λίσσυ Κανελλοπούλου), Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Κλινική Ψυχολογία, ΕΚΠΑ.

Μαλίχιν, Κ. , & Κανελλοπούλου Λ. (2011). Το σώμα άρρωστο από την αλήθεια. *Υγεία, ασθένεια και κοινωνικός δεσμός*, Αθήνα: OPPORTUNA, 785-826

²⁰ Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών και Πανεπιστημίου Paris Diderot στην Κλινική Ψυχολογία και Έρευνα στην Ψυχοπαθολογία και Ψυχανάλυση

της διακύμανσης της λίμπιντο του οργάνου στην υλική βλάβη του.

Ο Freud από το 1909 θα πει πως η οργανική διέγερση μπορεί να φέρει στην επιφάνεια το απωθημένο σύμπλεγμα²¹ επισημαίνοντας πως το οργανικό κάποια στιγμή μπορεί να έχει μία άτυχη συνάντηση με τη φαντασίωση.

Το σώμα –λοιπόν- εισάγεται στην ψυχανάλυση μέσα από την εικόνα καταρχήν, αλλά και μέσα από το σύμπτωμα, το οποίο είναι ένα συμβάν στο σώμα, ένα σωματοσυμβάν όπως λέμε στην ψυχανάλυση. Μπορούμε να αναρωτηθούμε αν όλα τα συμπτώματα είναι φαινόμενα του σώματος. Στην υστερία π.χ., φαίνεται αυτονόητο. Το υστερικό σύμπτωμα είναι το τυπικό παράδειγμα αυτής της μορφής απόλαυσης που παραμένει εγγεγραμμένη στο συμβολικό του σώματος. Όπως επίσης και στη διαστροφή όπου σκηνοθετείται ένα σενάριο που εμπλέκει το σώμα. Στη σχιζοφρένεια είναι αρκετά φανερό μέσα από τα φαινόμενα ενός «αλλόκοτου» σώματος. Κάποιοι σχιζοφρενείς δεν ξέρουν ότι έχουν ένα σώμα, δεν το αντιλαμβάνονται όπως οι νευρωτικοί. Θα μπορούσαμε επίσης να αναρωτηθούμε αν ο ψυχαναγκασμός ή η παράνοια είναι και αυτά φαινόμενα του σώματος. Στην περίπτωση του ανθρώπου με τα ποντίκια του Freud π.χ. ο ψυχαναγκασμός φαίνεται να είναι μία διαταραχή της σκέψης, αλλά παρατηρούμε ότι πρόκειται για σκέψεις απόλαυσης, αφού μιλάει για σκέψεις βασανιστηρίου πάνω στο σώμα της αγαπημένης του ή του πατέρα του. Είναι λοιπόν σαφέστατα σκέψεις απόλαυσης του σώματος. Παρομοίως στην παράνοια. Ο παρανοϊκός σκέπτεται και εκείνος, αλλά σκέπτεται κυρίως την απόλαυση του άλλου, του διώκτη.²²

Κατά βάθος, λοιπόν, δεν υπάρχει σύμπτωμα που να μην αναφέρεται στο σώμα που απολαμβάνει.

«Μεταψυχολογία» του σώματος²³

²¹ «η υστερία μπορεί να εκλυθεί είτε συνειρμικά είτε μέσω ενός αμιγώς οργανικού επιτελέσματος, ήτοι για εσωτερικούς σωματικούς λόγους και λόγω της έξωθεν ψυχικής επίδρασης, η λιβιδινική επένδυση θα ξεπεράσει έναν συγκεκριμένο βαθμό»

²² Κανελλοπούλου Λίσσυ Canellopoulos, L. (2010). « Événement de corps, jouissance et sujet de la (post)modernité », *Recherches en Psychanalyse* [En ligne], 10 | 2010, mis en ligne le 12 février 2011, consulté le 04 mars 2012. URL : <http://recherchespsychanalyse.revues.org/1871>

²³ Η φράση *μεταψυχολογία του σώματος* αναφέρεται στο άρθρο του Assoun, *Corps et symptôme* (2001) στο οποίο επισημαίνει πως η ψυχανάλυση μας προτείνει μια εντελώς νέα θεωρία για το σώμα.

Η κλινική της υστερίας μας έκανε να αντιληφθούμε πως το ανθρώπινο σώμα δεν αρρωσταίνει μόνο από αιτίες βιολογικές , αλλά από την αλήθεια του.

Η ψυχανάλυση λοιπόν προχωρεί σε μία «μεταψυχολογία του σώματος» αναδεικνύοντας μέσα από την κλινική τέσσερεις εκφάνσεις του σώματος : το ερωτικό σώμα, το ναρκισσιστικό σώμα, το Εγώ – σώμα, και το σώμα έμπλεο της ενόρμησης

του θανάτου ή αλλιώς το σώμα έμπλεο της απόλαυσης. Το πρώτο είναι αυτό που ο Freud ονομάζει ως ανάκλιση της ενόρμησης²⁴ καταδεικνύοντας τη σχέση της σεξουαλικής ενόρμησης με τις σωματικές λειτουργίες. Το δεύτερο είναι το λιβιδινικά επενδεδυμένο σώμα ως ερωτικοποίηση του ίδιου του σώματος , ερωτικοποίηση της κατοπτρικής του εικόνας, το οποίο γίνεται έτσι αντικείμενο αγάπης παρεμποδίζοντας τις αντικειμενότητες επενδύσεις²⁵ (Assoun, 2004). Κατόπιν το Εγώ – σώμα αφορά στην ταυτότητα του Εγώ και του σώματος εφόσον το σώμα δομείται αρχικά μέσα τις σωματικές αισθήσεις (Freud, 1923) και μεταλλάσσεται μέσα από αυτές, κάτι που δεν παρατηρούμε μόνο στα βρέφη, αλλά και σε κάποιους ασθενείς που μέσα από την ασθένεια τους αναδιοργανώνουν το Εγώ τους²⁶ (Assoun, 2004). Τέλος το σώμα που στρέφεται εναντίον εαυτού προβλέποντας την ίδια του την αναίρεση, κατοικημένο από την απομειωμένη ενόρμηση του θανάτου, όπως συμβαίνει στις αυτοάνοσες ασθένειες και στα ψυχοσωματικά φαινόμενα. (Freud, 1924-1925)

Σύμφωνα με τον Lacan το ανθρώπινο σώμα είναι ένα μωσαϊκό, μωσαϊκό του οργανικού και του συμβολικού, μήτρα της απόλαυσης. Το ένα σώμα πραγματικό, το άλλο του σημαίνοντος, το άλλο της εικόνας. Μάλιστα ο Lacan υπογραμμίζει πως «*το απολαμβάνει ενός σώματος , ενός σώματος που ο Άλλος το συμβολίζει (...) έχει ως συνέπεια(...) τη ρύθμιση μιας άλλης ουσίας, της ουσίας που απολαμβάνει*»²⁷ (Lacan,1975).

²⁴ Freud Sigmund, *Τρεις μελέτες για τη θεωρία της σεξουαλικότητας* , μτφρ. Λευτέρης Αναγνώστου, Αθήνα : Επίκουρος 1991

²⁵ Assoun, P.-L., *Corps et symptôme* , Anthropos /ECONOMICA, Paris, 2004, p. 147-153. *Corps et symptôme. Leçons de psychanalyse*, Anthropos/Economica, 2004, 2e éd., 332 p.

²⁶ J. το ίδιο σ. 153-156

²⁷ Lacan, *Le Seminaire. Livre XX. Encore*. Seuil, Paris, 1975, σ. 33.

Α μέρος

Το στάδιο του καθρέπτη

Το στάδιο του καθρέπτη (stade de miroir) αποτέλεσε το αντικείμενο της πρώτης επίσημης συνεισφοράς του Lacan στην ψυχαναλυτική θεωρία , την έννοια του οποίου εισηγήθηκε στο δέκατο πέμπτο Διεθνές Ψυχαναλυτικό Συνέδριο το 1936 (Evans,2005). Η λακανική έννοια του σταδίου αυτού αντιπροσωπεύει μια θεμελιακή διάσταση της δομής της υποκειμενικότητας και αναφέρεται στην περίοδο από 6 έως 18 μηνών στη ζωή ενός παιδιού και αφορά τη σταδιακή αναγνώριση της εικόνας του στον καθρέπτη, δηλαδή την αναγνώριση της ενοποιημένης εικόνας του σώματος που δεν μπορεί ακόμη να την κατακτήσει σε κινησιακό επίπεδο λόγω της ανωριμότητας του νευρικού συστήματός του. Ωστόσο γύρω στα 1950 το περιεχόμενο της έννοιας αμβλύνεται. Ο Lacan δεν το θεωρεί πια μία κομβική στιγμή στη ζωή ενός παιδιού, αλλά μία σταθερή δομή της υποκειμενικότητας, το υπόδειγμα της φαντασιακής τάξης (Evans,2005). Χαρακτηριστικά ο Lacan αναφέρει : « το στάδιο του καθρέπτη απέχει από το να είναι απλό φαινόμενο που συμβαίνει στην ανάπτυξη του παιδιού. Δείχνει τη συγκρουσιακή φύση της δυαδικής σχέσης» (1956-7, Σ4,σελ,17)

Σε μία πρώτη φάση το παιδί δεν αντιλαμβάνεται πως αυτό που βλέπει στον καθρέπτη είναι εικόνα, αλλά νομίζει πως είναι κάτι το πραγματικό. Για αυτό τα παιδιά τείνουν να πιάσουν την εικόνα αυτή αγγίζοντας τον καθρέπτη ή κοιτάνε πίσω από αυτόν για να βρουν αυτό που βλέπουν. Το επόμενο βήμα , στο οποίο αρχίζει και αναγνωρίζει πως πρόκειται για εικόνα , έχει αποφασιστική σημασία για αυτό που θα συμβεί ως προς την ταύτιση με την εικόνα. Κοιτάζει την εικόνα και αμέσως στρέφεται προς το πρόσωπο της μητέρας του που το κρατάει και την κοιτάζει. Επαναλαμβάνει αρκετές φορές, αρχίζει και ξεχωρίζει το πραγματικό από την εικόνα, αλλά ακόμη δεν έχει καταλάβει πως πρόκειται για την δική του εικόνα. Η εικόνα είναι μία συγχωνευμένη και ίδια για τη μητέρα και το παιδί , έτσι ταυτίζεται με την εικόνα της μητέρας πριν ταυτιστεί με τη δική του. Σε μία τρίτη φάση αναγνωρίζει πως η εικόνα στον καθρέπτη είναι δική του και τότε αντικρίζοντας απέναντι του το περίγραμμα του σώματός του, το συνδέει με την ήδη αποκτηθείσα ασυνείδητη εικόνα που είχε. Είναι σαν να μπαίνει η μία εικόνα μέσα στην άλλη και έτσι του δίνεται η δυνατότητα να αποκτήσει μία πιο ολοκληρωμένη εικονική αναπαράσταση του σώματός του. Αυτή η σύνδεση των δύο εικόνων γεμίζει το παιδί ευχαρίστηση που την εκφράζει με χαμόγελα και φωνούλες σαν να ευγνωμονεί τη μητέρα που του επέτρεψε να έχει μία εικόνα διαφορετική από τη δική της. Και η ευχαρίστηση της μητέρας έρχεται ως απάντηση σε αυτή του παιδιού εκφράζοντας έτσι την επιθυμία της να μην είναι το παιδί της ο δικός της καθρέπτης. Η εμπειρία αυτή θα επαναληφθεί αρκετές φορές ώστε να σιγουρευτεί πως κατέκτησε τη δική του εικόνα.

Εκείνο που είναι καθοριστικό για αυτή την κατάκτηση είναι η στάση της μητέρας , το πώς βλέπει το παιδί της στον καθρέπτη. Μπορεί να δει την εικόνα του χωριστά από

τη δική της, μπορεί να το κοιτάζει και εκείνο να διακρίνει, στο βλέμμα της, την ύπαρξη 2 ξεχωριστών εικόνων; Το παιδί βλέπει ό,τι βλέπει μέσα από το βλέμμα της μάνας το οποίο είναι σε επαφή με το ασυνείδητό της. Μπορεί λοιπόν η μητέρα να απευθύνεται τόσο στο ίδιο όσο και στην εικόνα του με το όνομα του και τη θέση του στην οικογένεια ; Τότε μόνο υποχωρεί η φαντασιακή σχέση, και τότε μόνο ενδυναμώνεται ο ναρκισσισμός του παιδιού, αφού του επιτρέπεται να ανήκει στην οικογένεια και όχι μόνο στη μητέρα και έτσι η εικόνα του σταθεροποιείται. Η εικόνα που βλέπει το παιδί μέσα στον καθρέπτη αναμένει την αναγνώριση της μητέρας ως ξεχωριστό : είσαι εσύ – είμαι εγώ . Έτσι απομακρύνεται από το ιδεώδες εγώ (φαντασιακή τάξη) και πλησιάζει στο ιδεώδες του εγώ (συμβολική τάξη) . Χάρη στην αλλοτρίωση που προκύπτει πρώτα από την ταύτιση του με την εικόνα του και αμέσως μετά με το σημαίνον του ονόματος του αποκτά ταυτότητα (αναπαρίσταται το παιδί με το σημαίνον του ονόματός του σε σχέση προς τα άλλα σημαίνοντα , πχ τα ονόματα της μητέρας, του πατέρα, των αδελφών). Επίσης η σύνδεση του ονόματός του με την εικόνα του προετοιμάζει την αποδοχή από το παιδί του φύλου του, αφού στη διαδικασία του καθρέπτη διαφαίνεται η ασυνείδητη επιθυμία της μητέρας ως προς το φύλο του παιδιού της (πώς θα του μιλήσει ; « είσαι ο γιος του...» « είσαι το κοριτσάκι μου...»). Έτσι το υποκείμενο θα αποκτήσει μία σταθερή ναρκισσιστική εικόνα , η οποία μπορεί να διευρύνεται στη μετέπειτα ζωή του με διάφορες άλλες ταυτίσεις που θα την εμπλουτίζουν χωρίς να την απειλούν.

Πριν από την αναγνώριση της εικόνας το παιδί δεν έχει την εμπειρία του σώματος του ως όλου, αλλά το βιώνει ως αποτελούμενο από διάφορα μέλη κατακερματισμένα μεταξύ τους. Μερικές φορές στα όνειρα εμφανίζεται αυτή η εικόνα (Καλεώδη, 2004). Επίσης το παιδί δεν διακρίνει καμία διαφορά μεταξύ του δικού του σώματος , της μητέρας ή των συνομηλίκων του. Ζει σε μία κατάσταση συγχωνευτικής μετάβασης με τον άλλον.

Καθώς όμως μπορεί να αναγνωρίσει τον εαυτό του στον καθρέπτη βλέπει την ίδια του την εικόνα ως όλον, ωστόσο η εικόνα αυτή παράγει και μία αίσθηση αντίθεσης έναντι της έλλειψης σωματικού συντονισμού. Σε αυτήν την αντίθεση ερείδεται η αντιπαλότητα με την ίδια του την εικόνα, καθώς η ολότητα της εικόνας επαπειλεί το υποκείμενο με κατακερματισμό. Το στάδιο του καθρέπτη προκαλεί μία επιθετική ένταση ανάμεσα στο υποκείμενο και στην εικόνα του. Με σκοπό να επιλυθεί αυτή το υποκείμενο ταυτίζεται με την εικόνα του και έτσι συντελείται η πρωτογενής ταύτιση (Κανελλοπούλου,2005). Η ταύτιση αυτή είναι μία εξιδανίκευση, είναι η «ναρκισσιστική μήτρα του υποκειμένου, ήτοι το ιδεώδες του εγώ, στο βαθμό που διέπει τη θέση του υποκειμένου με το ιδεώδες εγώ»(Miller, 2009, σελ. 43). Το υποκείμενο αναγνωρίζει την εικόνα ως δική του και οδηγεί το βρέφος σε μία κατάσταση φαντασιακής αίσθησης ελέγχου. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της αλλοτριωτικής ταύτισης του με την κατοπτρική εικόνα, κάτι που δημιουργεί μία σειρά από παραγνώρισεις. Ειδικότερα το εγώ αποτελεί προϊόν παραγνώρισης (meconnaissance), καθώς το υποκείμενο αλλοτριώνεται από τον εαυτό του και εισάγεται στη φαντασιακή τάξη. Ωστόσο αυτή η προνομιούχος στιγμή συνοδεύεται

με μία καταθλιπτική αντίδραση που προκύπτει από τη σύγκριση που κάνει το παιδί ανάμεσα στην δική του αίσθηση έλλειψης ελέγχου με την παντοδυναμία της μητέρας

«Η ταύτιση αυτή εμπλέκει το ιδεώδες εγώ που λειτουργεί ως υπόσχεση μίας μελλοντικής ολότητας που συντηρεί το υπό αναμονή εγώ» (Lacan, 1956-7 στο Evans,2005, σελ.245).

Κατόπιν λαμβάνει χώρα η σημαίνουσα ταύτιση, ταύτιση που οφείλεται στο κύριο σημαίνον, το ενικό [unaire]. Υποχωρεί η φαντασιακή τάξη και το σημαίνον στηρίζεται το σώμα του παιδιού καθιστώντας το υποκείμενο ξεχωριστό από τη μητέρα. Το στάδιο του καθρέπτη έχει και μία συμβολική διάσταση που ενεστωποιείται στη φιγούρα του ενήλικου που κρατά το βρέφος, γιατί καθώς το βρέφος αναλαμβάνει την εικόνα του στρέφεται προς επικύρωση της εικόνας στον ενήλικο αυτό που αντιπροσωπεύει τον μεγάλο Άλλον (Lacan, 1949,1956 - 7). *«Η εικόνα» όμως, «είναι ανάποδα , δηλαδή όχι έτσι όπως είμαι , αλλά έτσι όπως είμαι ιδωμένος (...). Πώς να δω το ίδιο μου τον εαυτό; Δεν θα είναι ποτέ δυνατόν, εκτός αν δανεισθώ το βλέμμα κάποιου άλλου που με αποκλείει παντελώς και ριζικά»* (Wartel, 1988)^{28 22}.

Η συμβολοποίηση του βλέμματος επιτρέπει και αυτή τη δημιουργία ενός ενδιάμεσου χώρου , όπου το παιδί θα αναγνωρίσει τον Άλλον ως τον πραγματικό του καθρέπτη και να αναγνωριστεί στο βλέμμα του ως σε προ- καθρέπτη. Αναλόγως συμβαίνει και με τη φωνή , τα λόγια της μητέρας που εκφέρονται με τη φωνή και συχνά το περιγράφουν , δίνουν τη δυνατότητα στο παιδί να σχηματίσει μία φωνητική – λεκτική εικόνα (Καλεώδη,2004). Οι επιμέρους αυτές εικόνες ενισχυμένες από τη σύνδεση των εννομήσεων παράγουν μία σχετικά συνεκτική εικόνα με την οποία επενδυμένο το παιδί έρχεται σε επαφή με τον καθρέπτη.

Εν τέλει στο στάδιο του καθρέπτη συνδέονται το πραγματικό (σώματα μητέρας – παιδιού) , το φαντασιακό (η εικόνα τους) και το συμβολικό (η αναφορά στο όνομα και στη θέση του παιδιού στην οικογένεια)²⁹.

Το σώμα του καθρέπτη ,Το σώμα του σημαίνοντος, Το πραγματικό ως τόπος του σώματος.

Το σώμα του καθρέπτη , αυτό που σαν παραγνώριση είναι ένα ενοποιημένο και συντονισμένο όλο-σώμα, είναι το σώμα που αρχικά βλέπεται. Είναι το σώμα ως κατασκευή βάσει της εικόνας, **εικόνα συστατική που έρχεται από έξω**, η οποία έχει

²⁸ Wartel, R. (1988). Το Σώμα. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 19, 19-24

²⁹Καλεώδη –Ρουμελιώτου. Μ. (2004). *Σέλεξ. Περί παιδικής Ψυχώσεως*. Αθήνα : Τρίαμις λόγος – Εξάντας, Lacan, J. (1949). Le stade du miroir comme formateur de la foction du Je, *Écrits*, Paris : Seuil, 1966 I, p.93

«μορφοποιητική επίδραση επί του οργανισμού» (Lacan ;1949 ; σελ. 94). Η κατασκευή αυτή εγκυστεύεται στην επίδραση του άλλου. Η αυτοαναγνώριση του υποκειμένου ως σώματος και ως εγώ μεσολαβείται από το εγώ είμαι ένας Άλλος, μεσολάβηση γενεσιουργό μιας παραγνώρισης, το σώμα βλέπεται – λαμβάνει χώρα μία φαντασιακή προβολή η οποία στηρίζεται στο ιδεώδες εγώ και το σώμα που από κάπου κοιτάζεται , λαμβάνει χώρα μία συμβολική ταύτιση που συγκροτεί το ιδεώδες του εγώ.

Η προεξάρχουσα θέση του άλλου στη συγκρότηση σώματος και ταυτότητας του υποκειμένου φτιάχνει το πέρασμα προς τη γλώσσα που θα αποδώσει στο όν «τη λειτουργία του υποκειμένου» (Lacan ;1949 ; σελ. 93) .Το σώμα του συμβολικού , το σώμα της γλώσσας, είναι αυτό του σημαίνοντος που τεμαχίζει και διασπά το σώμα στα μέρη του . Απονέμει , θα λέγαμε, το σώμα σε ένα υποκείμενο που και αυτό με τη σειρά του είναι επιτέλεσμα του σημαίνοντος. Το σώμα αυτό είναι εκεί πριν και μετά την ουσιαστική, πραγματική παρουσία του. Είναι ήδη στη γλώσσα που προϋπάρχει πριν από αυτό. Οι γονείς μιλούν για το σώμα του αγέννητου παιδιού, και έπειτα όταν κάποιος αφανιστεί ή ακόμη κι αν ποτέ δεν έχει υπάρξει το σημαίνον απονέμει ένα σώμα σε ένα υποκείμενο που δεν είναι ο οργανισμός, το οργανικό σώμα , που σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να λάβει σώμα σε ένα οργανισμό ο οποίος θα έχει προκύψει ακριβώς από αυτή τη λήψη (Wartel, 1988)³⁰.

«Ο οργανισμός έρχεται με την κραυγή, έρχεται ανήμπορος , πρώιμος, απόλυτα εξαρτημένος από τον άλλον. Η κραυγή της παρουσίας του είναι άραγε κάτι από το πραγματικό ή μία γλώσσα πριν από τη γλώσσα» (Wartel, 1988). Αν κάποιος δεν επικυρώσει αυτήν την κραυγή, τότε αυτός ο οργανισμός δεν θα λάβει ποτέ ένα σώμα, θα περιοριστεί στην κατάσταση της κυτταρικής μάζας και θα αφανιστεί, καθώς δεν θα έχει καμία δυνατότητα να απονεμηθεί ένα σώμα στο υποκείμενο. Αυτή η πολύπλοκη κυτταρική μάζα με τη κραυγή κάνει να αναδυθεί στον Άλλον το δεύτερο σημαίνον και να ξεκινήσει η ιστορία του υποκειμένου. Στην ουσία είναι ο Άλλος που δίνει σώμα στον οργανισμό και ευθύς εξαρχής, καθώς σημαίνεται πια είναι σαν να πεθαίνει αυτόματα, γιατί πια δεν είναι ένα οργανικό σώμα, αλλά το σώμα ενός υποκειμένου που εκπροσωπείται από ένα σημαίνον. Καθώς το ζων σώμα εισέρχεται στη γλώσσα ήδη επιβάλλεται η απώλεια. Ήδη λαμβάνει χώρα η απάρνηση της απόλαυσης³¹.

³⁰ Wartel, R. (1988). Το Σώμα. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 19, 19-24.

³¹ Η ενσωμάτωση του συμβολικού από το ανθρώπινο όν, η απονεμητική λειτουργία της γλώσσας που κάνει ώστε το όν να έχει ένα σώμα μας οδηγεί σε μία κατανόηση του σωματικού συμπτώματος, της παρέκκλισης της φυσικής και οργανικής λειτουργίας που βρίσκεται πέρα από το οργανικό. «Αυτό που αποκαλούμε σώμα δεν είναι το σώμα καθαυτό, αλλά κάτι που λειτουργεί πρωτίστως στη γλώσσα, ήτοι μέσα σε αυτό που μεσολαβεί στο ανθρώπινο όν και στην πραγματικότητα του υπό τη μορφή «δεύτερης φύσης» που δεν υπακούει στους ίδιους νόμους με αυτούς της καθαρά σωματικής ή ζωικής φύσης» (Ogilvie,1992, σελ. 224).

Η ενσώματη ύπαρξη , ως εκ τούτου, βρίσκεται πάντα σε μία αλληλεξάρτηση με τον Άλλον. Και το σώμα αναπόδραστα από – φυσικοποιείται από το συμβολικό εφόσον σημαδεύεται συμβολικά ή καλύτερα εφόσον φέρει δια παντός το σημάδι που το κατατάσσει σε μία σειρά σημαινόντων, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Lacan (Lacan, 1970).³²

Από την άλλη περνώντας στην τρίτη διάσταση του πραγματικού, έχουμε μία προ – ρηματική, το πραγματικό πρότερο του σημαίνοντος, και μία μετά- ρηματική, το πραγματικό ως επίπτωση του σημαίνοντος. Πιο συγκεκριμένα στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για το σώμα που θανατώνεται από τα επιτελέσματα του σημαίνοντος καθώς η λέξη σκοτώνει το πράγμα, ενώ στη δεύτερη πρόκειται για την παραγωγή της απόλαυσης από το σημαίνον που οφείλεται στην ενσάρκωσή του. Το πραγματικό είναι ο τόπος της απόλαυσης , ήτοι ο τόπος του σώματος κατεξοχήν, σύμφωνα με τη ρήση «για να απολαύσουμε χρειαζόμαστε ένα σώμα» (Lacan, 1971)

Στο ομιλούν ον υπάρχει μία ενόρμηση, μας το κατέδειξε ο Freud ήδη από το 1924, που αγγίζει τα όρια της οδύνης, ο Lacan θα την πει απόλαυση, και «η απόλαυση είναι οδύνη» (Lacan, 1959 – 60, σελ. 184) και κατοικεί στο σώμα, το διατρέχει είτε υπεκφεύγοντας το σημαίνον είτε ακριβώς γιατί το σημαίνον επενεργεί. Είναι αυτή η μαζοχιστική απόλαυση η οποία κάνει τη συντριπτική παρουσία της έκδηλη στο σώμα που ασθενεί, στο σώμα που υποφέρει (ψυχοσωματικά φαινόμενα, διαταραχές πρόσληψης τροφής, σωματομετατροπές). «Ποιο σώμα, αν όχι το πραγματικό και απολαμβάνον σώμα που, σαν υπερχειλίση της απόλαυσης, συγκλονίζει το σώμα με σάρκα και οστά του υποκειμένου» (Nasio, 2001)³³ .

Ogilvie, B. (1992). *Lacan: le corps et le nom du corps*: Goddard, J.-C. – Labruno, M., Le corps, Paris:Vrin.

³² Lacan, J. (1970), Radiophonie. *Scilicet*, vol. 2-3, Paris.

³³ Nasio, J. – D. (2010). *Πέντε παραδόσεις πάνω στη θεωρία του Jacques Lacan*. Αθήνα: Πατάκης. (μ τ φ ρ . Κανελλοπούλου Λ . , Μαλίχιν Κ . , Τριανταφυλλίδου Μ . , Χριστέλη Γ . επιμ . Κανελλοπούλου Λ .) Μετάφραση από Nasio, J. - D. (1992). *5 leçon sur la théorie de Jacques Lacan*. Paris : Rivages

8. Το απολαμβάνει ενός σώματος : Τρεις περιπτώσεις αυτοάνοσης ή ιδιοπαθούς ασθένειας³⁴

Κατερίνα Μαλίχιν³⁵

Το σώμα αρρωσταίνει από την παραγνωρισμένη αλήθεια του. Το σώμα δεν είναι ένα φυσικό δεδομένο, το σώμα ανθίσταται. Μας το έμαθε η κλινική της υστερίας.

Η παρουσίαση αυτή εμπνέεται από τις περιπτώσεις τριών νέων ανθρώπων που είναι διαγνωσμένοι με αυτοάνοσες και ιδιοπαθείς φλεγμονώδεις νόσους (*Σκλήρυνση κατά πλάκας, Νόσος του Crohn, Ελκώδης Κολίτιδα*). Περιπτώσεις που ανατρέπουν την ασφαλή θέση του κλινικού ο οποίος περιορίζει την παρέμβασή του σε επίπεδο μιας δήθεν αποκατάστασης και ενδυνάμωσης του εγώ.

Η οργανική ασθένεια συγκλονίζει συθέμελα το υποκείμενο, πόσο μάλλον όταν πρόκειται για μία ασθένεια η αιτία της οποίας αγνοείται και αποτελεί μία εκ τω έσω επίθεση, δηλαδή μια αυτοάνοση ασθένεια ή ιδιοπαθή. Υπάρχουν πλείστες έρευνες που συνδέουν το άγχος ή μια σειρά ψυχολογικών μεταβλητών με τη δυσλειτουργία του ανοσοποιητικού συστήματος. Έχουμε συμμετέχει και εμείς με τη σειρά μας στην εκπόνηση κλινικών ερευνών που αφορούν τις αυτοάνοσες ασθένειες, αλλά αυτός που εγγράφεται στην ψυχανάλυση οφείλει να επιβεβαιώνει ευρήματα και θεωρία κάθε φορά εκ νέου ή να τα διαψεύδει. Για να προσεγγίσουμε, συνεπώς, την αυτοάνοση ασθένεια θεωρούμε πως αν δεν ανανεώνουμε την κλινική και τη θεωρία σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά κινδυνεύουμε να υποπέσουμε σε θεωρητικές απλουστεύσεις που δεν λαμβάνουν υπόψη την ιστορία του υποκειμένου και τις κοινωνικές συγκυρίες μέσα στις οποίες διάγει.

Μολονότι πρόκειται εν προκειμένω για οργανικές ασθένειες εντοπίσιμες ιατρικά, ο λόγος της Ιατρικής δεν επαρκεί για να δώσει απάντηση στο αίτιο, την έκλυση και την έκβαση μιας αυτοάνοσης ασθένειας. Κατά την άποψη μας η αυτοάνοση ασθένεια ως τέτοια είναι ένα ψυχοσωματικό φαινόμενο, εφόσον πρόκειται για μια βλάβη που δεν διαμεσολαβείται, όπως για παράδειγμα η υστερική σωματομετατροπή. Έχουμε μία ιατρικά εντοπίσιμη βλάβη, και συγχρόνως την αντίσταση στη μεταφορική ερμηνεία και στη σημαίνουσα αιτιότητα που είναι κατά κάποιον τρόπο τα διαγνωστικά

³⁴ Malichin K. Le jouir d'un corps et la métaphore subjective dans le lien social contemporain : trois cas de maladie auto-immune et idiopathique. *Recherches en psychanalyse* 2010/2 ; 10 (1) : 305-310

³⁵ Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών και Πανεπιστημίου Paris Diderot στην Κλινική Ψυχολογία και Έρευνα στην Ψυχοπαθολογία και Ψυχανάλυση

κριτήρια του ψυχοσωματικού φαινομένου³⁶.

Η προσέγγιση της αυτοάνοσης ασθένειας και η προσήλωσή μας στη διερεύνηση αυτής πρωτίστως έχει σκοπό τη γνώση που όμως, όπως ο Freud μάς δίδαξε, δεν είναι από την πλευρά του κλινικού, αλλά από την πλευρά του ασθενούς. Αν και έχουν υπάρξει διάφορες θεωρητικές και θεραπευτικές προσεγγίσεις και πολλές φορές προσφέρει στην κατανόηση του νοσούντος υποκειμένου και της νόσου του, εντούτοις βλέπουμε και ακούμε ανθρώπους που δεν επιθυμούν θεραπείες αποκατάστασης ή βελτίωση της ποιότητας ζωής ή ευεξία (*well-being*) ή βιολογικές εξηγήσεις ή πάλι θεραπευτές που προσφέρουν ενδυνάμωση και πρότυπα ζωής τους ίδιους.

Ακούμε ανθρώπους που ψηλαφούν στα ίδια τους τα λόγια την αγωνία μιας ζωής, τη σωματική τους οδύνη. Ακούμε ανθρώπους να προβαίνουν σε μια έσχατη αυτό – ποιητική του σώματός τους και να αγωνίζονται μέσα σε μία ιδιαίτερη υποκειμενική διαδικασία ονομάτισης, κατασκευής του εαυτού, με σκοπό την αναγνώριση από τον ίδιο τον εαυτό τους και τον Άλλον. Οφείλουμε, λοιπόν, να λάβουμε υπόψη τις συνθήκες υποκειμενοποίησης αυτών των ανθρώπων. Τις συνθήκες υποκειμενοποίησης του πάσχοντος υποκειμένου που αφορούν την αντιπροσώπευσή του, τη σωματικότητά του, τη θέση του μέσα στο συμβολικό.

Η ενσώματη ύπαρξη βρίσκεται πάντα σε μία αλληλεξάρτηση με τον Άλλον μάς διδάσκει ο Lacan . Η κατάσταση του υποκειμένου στη σχέση του ανάμεσα στο φαντασιακό και το πραγματικό θεσπίζει τον κόσμο. Ο Lacan λέγοντας κατάσταση του υποκειμένου μιλά για τη θέση του μέσα στο συμβολικό κόσμο (Lacan, 1978). Λέει πως είναι το σώμα ως παρουσία που αποτελεί τον πρώτο τόπο εγγραφής, το πρώτο σημαίνον³⁷, το σώμα που από-φυσικοποιείται από το συμβολικό.

Οι μετατροπές των κοινωνικών θεσμών όμως έχουν εμφανείς επιπτώσεις στη διαδικασία υποκειμενοποίησης και συνεκδοχικά στο ίδιο το υποκείμενο και στη θέση του μέσα στο συμβολικό.

Ζούμε μέσα στην κοινωνία της πληθυντικοποίησης των αντικειμένων απόλαυσης της καπιταλιστικής αγοράς με το υπερεγωτικό σύνθημα «απόλαυσε!». Πώς αντιπροσωπεύεται πια το υποκείμενο; Το σώμα δεν ανήκει πια στο υποκείμενο, το υποκείμενο έχει πια μόνο την απόλαυση. Ο Lacan επισημαίνει πως η τελειοποίηση

³⁶Liart, M. (1998). Conversion hystérique et phénomène psychosomatique, *Quarto*, 65, 56 -65.

³⁷ J.Lacan, Le Séminaire. Livre XIV. La logique du fantasme, Seuil, μάθημα της 10ης Μαΐου 1967, αδημοσίευτο.

της λογικής του υπερεγώ γίνεται μέσα στην επιτρεπτική δομή του πολιτισμού, στην εποχή της επιστήμης. Οι σύγχρονες συνιστώσες υποκειμενοποίησης εμπίπτουν στη δυναμική της απόλαυσης υποτάσσοντας το υποκείμενο σε ένα δεδομένο σύστημα εξουσίας και επαυξάνοντας τη θεωρία των τεσσάρων λόγων με τον λόγο του καπιταλιστή μιλά για την επιβεβλημένη ποιητική της απόλαυσης. «*Η «νέα» κλινική (...) είναι η κλινική της παραπλάνησης της απόλαυσης και της παγίδευσης από τις υπερ-απολαύσεις της καταναλωτικής κοινωνίας*³⁸».

Ο Foucault μιλά για τα σώματα που πλάθονται, υποτάσσονται ή κατακερματίζονται. Μέσα στην εξερεύνηση του για την περιπέτεια της υποκειμενικότητας λέει πως η ενότητα της ψυχής και του σώματος δεν είναι παρά μια επινόηση, και το σώμα ένα πεδίο εγγραφής των γεγονότων. Τα συμβάντα αποτυπώνονται στο σώμα, ο πολιτισμός μεταμορφώνει το σώμα σε τόπο εγγραφής. Η γνώση και κυριαρχία διαμορφώνουν την πολιτική τεχνολογία του σώματος³⁹. Αντιπαραθέτει στη δομή της αρχαίας ηθικής, που συναρθρώνεται πάνω στην έννοια της πρακτικής και της άσκησης εαυτού, του αυτοκαθορισμού, τη δομή της νεωτερικής ηθικής που βασίζεται στην υπαγωγή του ηθικού υποκειμένου σε καταναγκαστικούς κανόνες επισημαίνοντας τον ετεροκαθορισμό και τη μελαγχολική παραίτηση στις ιδιωτικές και ιδιοπαθείς πλευρές της ύπαρξής του.

Τα σώματα αρρωσταίνουν, αυτό-παθαίνουν, χαρίζονται, πωλούνται, αυτοτραυματίζονται, υποτροπιάζουν, σημαδεύονται με τη δερματοστιξία στο εξωτερικό περίβλημα....

Οι υποτροπιάζουσες αυτοάνοσες ασθένειες είναι της τάξεως του ψυχοσωματικού φαινομένου και σημειώνουν εντυπωσιακή αύξηση τις τελευταίες δεκαετίες. Μέσα από τη διδασκαλία του Λακάν προσεγγίζουμε το ψυχοσωματικό φαινόμενο ως μια τριπλή κατασκευή, ως μια αναπληρωματική λειτουργία: είναι της τάξεως του γραπτού, φορέας απόλαυσης και βαθιά ριζωμένο στο φαντασιακό⁴⁰. Κάτι είναι γραμμένο στο σώμα που εκτελεί λειτουργία ονομάτισης. Αναλαμβάνει λειτουργία διόρθωσης της σύγχρονης σημαίνουσας αλυσίδας αναπληρώνοντας το συμβολικό. Ο

³⁸ 32Κανελλοπούλου, Β.-Λ.(2007). Τι είναι μια λακανική ψυχανάλυση; αληθεια, 2, 123-138.

³⁹ 33M. Foucault: Surveiller et Punir. Naissance de la Prison, Gallimard, Paris,1976- ελλ. έκδ.: Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής, Κέδρος-Ράππα, 1989.σ. 43.

⁴⁰ Lacan, J. Conférence a Genève sur le symptôme : Le bloc notes da la psychanalyse, vol. 5,1985,p.19 «Σε πολλές περιπτώσεις δεν ξέρουμε πώς να το διαβάσουμε, (...)όλα συμβαίνουν σαν κάτι να είναι γραμμένο μέσα στο σώμα, κάτι που δίνεται σαν αίνιγμα» Το ψυχοσωματικό φαινόμενο εμφανίζεται και εξαφανίζεται, είναι «της τάξεως του αριθμού» (Lacan, 1972-3). Η μεταβαλλόμενη γραφή (1234) δεν είναι καταστατική του, το ψυχοσωματικό φαινόμενο εγγράφεται ως (1010).

Βορόμμειος κόμβος μπορεί να μείνει δεμένος.

Στη δεινή αντιπαράθεση με την ανεπεξέργαστη απόλαυση η οργανική αυτοάνοση και ιδιοπαθής ασθένεια ως ψυχοσωματικό φαινόμενο χτυπά τα θεμέλια. Πληγή, τρώση του σώματος – καθήλωση της απόλαυσης. Αντιπροσώπευση του όντος για τον ίδιο τον εαυτό του. Υποκείμενα παρόντα, αλλά όχι ονοματισμένα.

Ας ακούσουμε τα λόγια της Δάφνης, του Ιάσονα, του Κωνσταντίνου⁴¹, που ήρθαν μέσα στις στιγμές και στα συμβάντα της θεραπείας τους, σαν λόγια αντιπροσωπευτικά, λόγια που εγείρουν ερωτήματα, και καλούν σε αφύπνιση από την ασφάλεια της γνώσης [connaissance]:

Η **Δάφνη** λέει : *«Ναι έχω τη νόσο, ε εντάξει πόσο θα ζήσω; συνήθως βαριέμαι μέχρι θανάτου, αλλά όταν αυξάνει η δόση της ιντερφερόνης φοβάμαι μη χάσω τη ζωή μου...».*
«Πάντα με απασχολούσε το σώμα, να είμαι ωραία, μετά την παιδική ηλικία που το σώμα μου σχηματίστηκε άρχισαν τα προβλήματα, δεν ήταν τέλειο το σώμα για τον άλλον. Δεν ήμουν σαν την αδελφή μου, τόσο καλλίγραμμη. Όταν ερωτεύτηκα, ενώ μόλις είχα κάνει σχέση με άλλον, και για του δυο θα έπρεπε να είμαι τέλεια. Πριν με δουν καλά, πριν έχουν θέα του σώματος μου, είπα ψέματα σε όλους και πήγα 19 χρονών κορίτσι να κάνω λιποαναρρόφηση με χειρουργείο... δεν ήξερα τη φρίκη που θα ζούσα για να με δουν μετά τέλεια. Μετά από χρόνια έκανα μπαμ... δεν άντεξα να είμαι σε όλα τέλεια για τον άλλον. Ευχόμουν να μου βρουν κάτι όταν άρχισα τις εξετάσεις. Να ησυχάσω πια, να παραιτηθώ από αυτήν την αγωνία. 2 χρόνια μετά την οριστική διάγνωση παράτησα δουλειά, σύντροφο, δεν έκανα τίποτα, έτρωγα μόνο.

Εγώ την κάλεσα την ασθένεια, το ξέρω».

Μετά από καιρό :«Τελικά σκέφτομαι πως δεν είχα άλλο όριο , δεν είχα άλλο όνομα, μόνον το σώμα μου. Τη νόσο την αγάπησα γιατί ήρθε σαν φράγμα, εγώ την κάλεσα....

Από μικρό παιδάκι ένιωθα πως είχα χρέος να προσφέρομαι στους άλλους. Έλεγα ας πεθάνω εγώ αντί ο άλλος. Δεν είχα τίποτα. Και τα είχα όλα. Δεν μπορούσα τίποτα και τα μπορούσα όλα, μέχρι και να πεθάνω για τον άλλον. Τίποτα δηλαδή».

«Τώρα ξέρω από πού να ξεκινήσω. Τουλάχιστον τώρα έχω την ασθένεια. Σήμα κατατεθέν που δείχνει πάντα πως δεν τα είχα όλα, πως δεν τα μπορούσα όλα, σήμα κατατεθέν που έρχεται και φεύγει , αλλά είναι πάντα εκεί, στο σώμα».

«Είδα ένα όνειρο :[ήμουν με τον Κ. και ήταν όλα πολύ όμορφα, αγαπιόμαστε, ξαφνικά

⁴¹ Οι ασθένειες με τις οποίες είναι διαγνωσμένοι ο Ιάσων, η Δάφνη και ο Κωνσταντίνος δεν αναφέρονται μέσα στον λόγο τους με σκοπό την καλύτερη διασφάλιση του απορρήτου.

το σκηνικό αλλάζει, σκοτεινιάζει, επρόκειτο να πεθάνω από την ασθένεια. Νιώθω ανακούφιση, θα φύγω εγώ και θα μείνει ο άλλος πίσω, άραγε μπορεί να με χάσει;] Είναι πρόκληση η σχέση μου με τον Κ. αν δεν είμαι αυτή που θέλει; Αν τον απογοητεύσω;»

Ο Ιάσων στις πρώτες συνεδρίες του λέει : δεν ξέρω γιατί είμαι εδώ. Δεν θυμάμαι τίποτα για τον εαυτό μου. Το μόνο σταθερό πράγμα μέσα στην ιστορία μου είναι η ασθένεια , μέσα από κει βρίσκω τον εαυτό μου και απαντήσεις για τον χώρο και τον χρόνο. Μετά την ασθένεια βέβαια δεν υπάρχει μέλλον, δεν υπάρχει προοπτική μέσα στον χρόνο, αλλά μου φαίνεται πως πάντα έτσι ήταν... τώρα ξέρω πως θα έρθει η υποτροπή, το μόνο σίγουρο. Υπήρξε το άλλοθι μου στα 11 μου χρόνια, μπορούσα να απομονωθώ για να γλυτώσω από το κριτικό βλέμμα του άλλου. Θα με κοίταζαν και μπορεί κάτι να ξέφευγε, να μην το έκανα καλά, όπως έπρεπε. Βλέπετε ήμουν το τέλειο παιδί της μαμάς. Όμορφος, χαρισματικός, και τα είχα όλα. Η ασθένεια έσωσε».

«Τα τελευταία χρόνια έφυγα από τη γενέτειρα μου, ευτυχώς, βρήκα φίλους, μπορώ να εκφράσω τη σεξουαλικότητά μου, είμαι ομοφυλόφιλος, βέβαια βρίσκω ερωτικούς συντρόφους από το ίντερνετ, εντάξει εκφορτίζομαι 2 μ 3 φορές την ημέρα , αλλά μέχρι εκεί.... θα βρεθεί κάποιος να με αγαπήσει; δύσκολο δεν είναι αυτό; «Δεν ξέρω τι κάνω στη σεξουαλική μου ζωή και ούτε ποια θέση έχω – ενεργητικός/παθητικός; Η ασθένεια όμως δεν μου επιτρέπει να έχω όλους τους ρόλους».

«Μμμ τι συνέβη πριν από τις υποτροπές; Δεν το έχω σκεφτεί έτσι. Το μόνο που ξέρω είναι αυτά που έχουν πει οι γιατροί, μου δίνουν 60% να εγχειριστώ πάλι σε 5 χρόνια, άρα ήταν προκαθορισμένες. Προκαθορισμένες από τι; Δεν μου έκαναν ποτέ αυτήν την ερώτηση. Και ξέρετε έχω βρει τους καλύτερους γιατρούς και εδώ και στο εξωτερικό».

«Νομίζω πως η νόσος με κρατάει στη γη, για να ξέρω ποιος είμαι... Την έχω βάλει πολύ ψηλά, πάνω από εμένα. Έρχεται πάντα να μπερδευτεί με την επιθυμία μου... γιατί να επιθυμήσω; Δεν είναι μάταιο; Έπειτα λόγω της νόσου μπορώ να ξεφεύγω από τον άλλον. Άλλωστε δεν ξέρω ακόμη τι θα γίνω και ποιος είμαι».

Ο Κωνσταντίνος λέει: « Είμαι α-σεξουαλικός και είμαι μόνος. Το σεξ είναι υποχρέωση και καταναγκαστικό. Δίνει ηδονή μερικών δευτερολέπτων. Θα ήταν ανακουφιστικό ένα σώμα χωρίς πέος. Είναι η αιτία όλων των κακών. Κάθε φορά που κάνω σεξ είναι σαν να είμαι θεατής σε μια ταινία πορνό. Άλλωστε έτσι έμαθα. Ποτέ δεν συζήτησα με τους γονείς, με τον πατέρα, τα έμαθα όλα από το ίντερνετ».

« Υποφέρω από κοιλιακές διαταραχές και οι κρίσεις εκδηλώνονται πριν ή μετά το σεξ, δηλαδή είναι απαγορευτικές του σεξ και με εκθέτουν. Παρόλα αυτά επειδή όλοι πρέπει να κάνουν σεξ, κάνω, αλλά οι κρίσεις είναι σαν ένσταση».

«Αν μου αρέσει κάποια κοπέλα; Τίποτα δεν λειτούργησε σε επίπεδο επιθυμίας, οι γονείς

με έσπρωχναν να πάω σε οίκο ανοχής να γίνω άντρας, οι συνομήλικοι το ίδιο, το διαδίκτυο το ίδιο, όλα είναι μια υποχρέωση, υποχρέωση ηδονής».

«Ήρθα εδώ γιατί δεν πάει άλλο. Δεν με αναγνωρίζουν πουθενά, δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Παρά μόνο να αυτοτραυματίζομαι στα χέρια μου με κάθετες χαρακιές και να πηγαίνω στην τουαλέτα. Γιατί κάθετες και σε σειρά; Να βάλλω σε μια σειρά τα πράγματα, να τα τακτοποιήσω...»

Ο Κωνσταντίνος μετά από καιρό λέει :

«Θα κάνω τατουάζ, να μοιάζει με τις χαρακιές. Γιατί; Για να μην ξεχάσω τον εαυτό μου, να θυμάμαι, να με αναγνωρίζω. Στις κάθετες γραμμές θα κάνω και μια διαγώνια, αυτή θα είναι κάτι δικό μου».

Δεν θα προχωρήσω σε υποθέσεις ή ερμηνείες. Αφήνω τον λόγο τους να αντηχήσει μέσα μας. Η γνώση είναι από την πλευρά του ασθενούς.

Η υπόδειξη του Λακάν για τη θεραπεία η οποία συναντά δυσκολίες καθώς το υποκείμενο δεν συνδέει την οργανική τρώση ή βλάβη με τη σημαίνουσα αλυσίδα είναι σαφής. Ο αναλυτής πρέπει να δίνει νόημα στο υποκείμενο για αυτό που του συμβαίνει. Εντούτοις η θέση του κλινικού πάντα είναι στην κόψη, γίνεται αυτός που θα κεντήσει σε πλέγμα συνοχής το φαντασιακό, το πραγματικό, το συμβολικό αντικρούοντας τον λόγο του κυρίου, τον λόγο του καπιταλιστή. Δίνει τόσο όσο να οδηγήσει το υποκείμενο να ερωτήσει. Να κατασκευάσει το υποκειμενικό του ερώτημα που θα το οδηγήσει στο γνόθι σεαυτόν. Η αρχή των Δελφών μετέδιδε το μήνυμα με τις εξής σημασίες «γνώρισε πως δεν είσαι ο θεός» και «να είσαι γνώστης του τί θα ρωτήσεις όταν θα έρθεις να λάβεις τον χρησμό», δηλαδή προέτρεπε στη γνώση [savoir] και όχι στην παραγνώριση [méconnaissance].

Η «θεραπεία» των ανθρώπων διαγνωσμένων με αυτοάνοσες ασθένειες, που έρχονται να μιλήσουν για την ασθένεια και πέρα από αυτήν, δεν μπορεί να είναι μια θεραπεία αποκατάστασης και δήθεν ενδυνάμωσης του Εγώ, αλλά μια συνοδοιπορία προς την εύρεση της νοσηματοδότησης της νόσου και της ονομάτισης της επιθυμίας τους, μία συνοδοιπορία στην άγνωστη γνώση.

Έτσι επιμένω στο ερώτημα: ποια είναι η θέση του κλινικού σε αυτά τα συγκλονιστικά λόγια, σε αυτήν τη διαδικασία οδυνηρής υποκειμενικής μεταφοράς και αυτό-ποιητικής;

Ναι, όπως λέει το συνοδευτικό κείμενο αυτής της εκδήλωσης, η ψυχανάλυση δεν μπορεί να μείνει αμέτοχη εκεί όπου η επιμέλεια εαυτού και η πρακτική εαυτού έχει μετατραπεί σε πρακτική απόλαυσης.

Η ψυχανάλυση είναι υπεύθυνη για αυτούς που έρχονται να γνωρίσουν την άγνωστη γνώση [savoir]. Ο αναλυτής φέρει ευθύνη για τη συνάρθρωση των σημαινόντων στο συμβολικό σύμπαν του υποκειμένου. Φέρει ευθύνη για τη γνώση του υποκειμένου της σχέσης του με τη συμβολική τάξη. Για αυτήν την ίδια τη σχέση. Πόσο μάλλον για όλους όσοι υποφέρουν γράφοντας γραφές θανατηφόρες πάνω στο σώμα ιδιοπαθώς.⁴²

⁴² Κύρια πηγή: Evans, D.(2005). Εισαγωγικό λεξικό της Λακανικής ψυχανάλυσης. (Γ. Σταυρακάκης). Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα (πρωτότυπη έκδοση 1996). Laplanche, J., Pontalis, J.B. (1986). *To*

9. Σεξουαλικότητα, εμφυλοποίηση και κοινωνικός δεσμός

Αντώνης Πούλιος⁴³

Απαρχές της ψυχανάλυσης και ομοφυλοφιλία

Εν αντιθέσει με τη γνώμη πολλών θεωρητικών και μελετητών του φύλου, ή ακόμα και της queer theory (Dean & Lane, 2011), ο Freud, σε μια εποχή που εργασίες όπως του Krafft-Ebbing (¹⁸⁸⁶) ήταν σημεία αναφοράς, κάνει το διαχωρισμό των σωματικών χαρακτηριστικών, της φυλετικής στάσης και της επιλογής αντικειμένου, σχολιάζοντας ότι δε θα πρέπει να θεωρείται αυτονόητο ότι το ένα συνεπάγεται το άλλο και διατυπώνει απόψεις που θέτουν την ομοφυλοφιλία ως αντιστροφή και όχι ως διαστρόφη (Freud, 2003), με άλλα λόγια από-παθολογικοποιώντας την. Σημεία που συνηγορούν σε αυτό αφορούν στο ίδιο το ασυνείδητο. Η ενόρμηση, στο μέτρο που διαχωρίζεται από τη φυσική λειτουργία του ενστίκτου (Freud, 1915), το οποίο αφορά σε μια αυτοματοποιημένη ακολουθία συμπεριφορών, καθιστά τη σεξουαλικότητα εξ ορισμού πολύμορφα διαστροφική, μια θέση που αποσταθεροποίησε την ετεροφυλία ως δεδομένο καθώς στην υποσημείωση που πρόσθεσε στο κείμενο του 1905 «όλοι οι άνθρωποι είναι δυνατό να κάνουν μια ομοφυλόφιλη επιλογή αντικειμένου και στην πραγματικότητα έχουν κάνει τουλάχιστον μία» (σελ. 145). Άλλωστε εδώ βασίζεται και η πρωταρχική αμφισεξουαλικότητα. Κατά συνέπεια, ο Freud (2003) παρέμεινε σκεπτικός απορρίπτοντας τις θεραπείες αντιστροφής, οι οποίες σημειωτέον ακόμα και σήμερα προτείνονται. Υποστήριξε ότι οι ομοφυλόφιλοι δεν συνιστούν μια ειδική κατηγορία ανθρώπων και δε χρειάζεται να οριοθετούνται ως τέτοιοι στην προσέγγισή τους (Freud, 2003). Άλλωστε η στάση του αυτή διαφαίνεται και από το γράμμα προς τη μητέρα του ομοφυλόφιλου (Grotjahn, 1951), όπου παρουσιάζει την ομοφυλοφιλία ως μια από τις εκδοχές της σεξουαλικότητας, καθώς και από τη διαφωνία του με τον Jones σχετικά με το ότι οι ομοφυλόφιλοι δε θα έπρεπε να αποκλείονται από το να γίνονται ψυχαναλυτές (Jones, 2003). «*Η ψυχανάλυση*», όπως αναφέρει (Freud, 2003), «*δεν καλείται να λύσει το πρόβλημα της ομοφυλοφιλίας*» (σελ. 32) πέραν του να συνεισφέρει σε αντίθεση με την «*προπαγανδιστική βιβλιογραφία*» (σελ. 32) στην κατανόηση των μηχανισμών που οδηγούν το υποκείμενο να διαχειριστεί τη σεξουαλικότητά του με τον τρόπο που τη διαχειρίζεται.

Κατά συνέπεια λοιπόν, όσον αφορά στην ομοφυλοφιλία, οι θέσεις του Freud και της ψυχανάλυσης ήταν αρκετά προοδευτικές (Robinson, 2003). Από τη στιγμή

⁴³ Κλινικός Ψυχολόγος, M.Sc., Ph.D.(c)

που η εστίαση γίνεται στο ασυνείδητο, ο σεξουαλικός προσανατολισμός ως αντικείμενο μελέτης αφορά ίσως περισσότερο σε κοινωνικές νόρμες, στο εγώ θα μπορούσαμε να πούμε. Όπως ανέφερε και ο Foucault (2011), η κατηγορία του ομοφυλόφιλου παρέμεινε ξένη για την ψυχανάλυση ώστε μέχρι τη δεκαετία του '40 να είναι η μόνη προσέγγιση που αντιτάθηκε στις πολιτικές και θεσμικές επιδράσεις της βιοπολιτικής που βασίστηκε στο σύστημα διαστροφής-κληρονομικότητας-εκφύλισης. Και βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι αναφέρει ως όριο τη δεκαετία του '40 καθώς στις επόμενες δεκαετίες οι Αμερικανοί κυρίως ψυχαναλυτές θεσμοθετώντας την ψυχανάλυση και πιθανώς υπό την επήρεια των θέσεων του Jung και του Adler σχετικά με το ασυνείδητο (Dean & Lane, 2001), τη σεξουαλικότητα και την προσαρμοστικότητα, άλλαξαν οπτική ως προς τη σεξουαλικότητα και τους στόχους της ανάλυσης καταλήγοντας σε απόψεις επί του θέματος της ομοφυλοφιλίας τελείως αντίθετες με τις προαναφερθείσες με χαρακτηριστικούς εκπροσώπους της θεώρησης αυτής τους Rado (1949), Bieber (Bieber, Dain, Dince et al 1962) και Socarides (1978, 1995).

Παρόλο που σύμφωνα με τον Robinson (2001), ο Freud «*διατηρεί πέραν του πολιτισμού και μια αμφιθυμία έναντι της κανονικότητας*», υπάρχουν και σημεία που ο Freud προσεγγίζει την ομοφυλοφιλία με μια οπτική κανονικοποίησης/κανονικότητας, θεωρώντας την ως μια καθήλωση της ανάπτυξης, έχοντας μάλλον κατά νου το ότι υφίσταται απαρτίωση των μερικών ενορμήσεων στο φαλλικό στάδιο (Blechner, 2009; Dean, 2003; Dean & Lane, 2001; Freud, 1905a, 2006, 1922; Robinson, 2001). Ίσως μάλιστα αυτή η οπτική γίνεται περισσότερο εμφανής στην περίπτωση της γυναικείας ομοφυλοφιλίας, κάτι το οποίο μπορεί να σκεφτεί κανείς έχοντας κατά νου τις δύο κλινικές περιπτώσεις στις οποίες ήρθε αντιμέτωπος με αυτή, τη Ντόρα και τη νεαρή ομοφυλόφιλη (Freud, 1905b, 2003; Robinson, 2001; Lukes, 2001). Δίνεται η αίσθηση ότι δεν προσεγγίζει τη γυναικεία ομοφυλοφιλία υπό όρους αρνητικού οιδιπόδειου, όπως κάνει στους άντρες, αλλά ίσως υπό τη λογική του συμπλέγματος αρρενωπότητας, μιας μάλλον ατελούς λύσης του οιδιπόδειου, όπου προκειμένου να τεθεί υπό διαχείριση ο ευνουχισμός και ο φθόνος του πέους, η μητέρα διατηρείται ως φαλλική, υπάρχει ταύτιση με αυτή και, εφόσον η κόρη έχει το φαλλό δεν της λείπει το πέος, εν τέλει αναζητείται το ομόφυλο αντικείμενο. Θα μπορούσε με άλλα λόγια να θεωρηθεί, όπως υποστηρίζεται από ορισμένους (Ζησοπούλου-τσακυράκη, 2009; Friedman & Downey, 2002; Lukes, 2001; Robinson, 2001), ότι το σημείο αναφοράς του Freud είναι η αντρική σεξουαλικότητα και για τη γυναίκα;

Όπως φαίνεται, το θέμα και πάλι δεν είναι τόσο η ίδια η ομοφυλοφιλία αλλά η ίδια η γυναικεία σεξουαλικότητα, καθώς το κείμενο του Freud περί «*ψυχογένεσης μιας περίπτωσης γυναικείας ομοφυλοφιλίας*», του 1920, θεωρείται προπομπός των κειμένων του 1925 (Freud, 2009), περί των ψυχικών συνεπειών της ανατομικής διαφοράς των φύλων, και του 1932-33 (Freud, 1933) περί της γυναικείας σεξουαλικότητας. Θα μπορούσε επίσης το ενδιαφέρον του για το εν λόγω θέμα να σχετίζεται με το ότι εκείνη την περίοδο λάμβανε χώρα η ανάλυση της Άννας; Σε κάθε

περίπτωση, στο κείμενο του '25 ο ίδιος δείχνει να μη θεωρεί τις παρατηρήσεις του περί της γυναικείας θέσης στη διαφορά των φύλων ως τελεσίδικη και παραπέμπει μάλιστα σε γυναίκες ψυχαναλύτριες οι οποίες είναι γνωστό ότι διαφοροποιήθηκαν σχετικά με τη γυναικεία σεξουαλικότητα (π.χ. Horney και Deutch) (Freud, 2009).

Σεξουαλικότητα, έμφυλη σχέση και κοινωνία

Ο Freud (1915) στα δοκίμια μεταψυχολογίας επισημαίνει ότι εν αντιθέσει με τις βιολογικές ανάγκες, η ενόρμηση δεν μπορεί να τεθεί υπό διαχείριση με τη γνωστή ανταπόκριση του έμβριου που συνίσταται στη φυγή ή την πάλη. Άλλωστε μια πλευρά της ανακάλυψής του συνίσταται, όπως θα μας πει ο Lacan (1966a, 1966b, 2011a), στο ότι υπάρχει κάτι *«αμετάκλητα διαστρελωμένο στην ανθρώπινη σεξουαλικότητα»*, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, ο Freud (1905a) κατέληξε ότι είναι *«πολύμορφα διαστροφική»*. Αξίζει ωστόσο να υπενθυμίσουμε ότι, όταν μιλάμε για τη σεξουαλικότητα, δεν αναφερόμαστε στη γενετήσια σεξουαλικότητα καθώς αυτή δεν είναι παρά μια σκηνογραφία επί της οποίας όπως εύσημα αναφέρει ο Strauss (2011), παίζεται κάτι που δεν είναι γενετήσιο και μάλιστα είναι ελάχιστα σεξουαλικό.

Επί τη σκηνής αυτής παίζεται ξανά και ξανά η μη αναπαραστήσιμη, οπότε και τραυματική συνάντηση του υποκειμένου με αυτό που εκπροσωπείται από τη σεξουαλικότητα που δεν είναι άλλο από την ετερότητα (Dean, 2001; McDougall, 2001; Strauss, 2011). Εδώ βρίσκουμε εξάλλου και ένα σημείο αναφοράς του αφορισμού του Lacan (Ζησοπούλου-Τσακυράκη, 2009; Lacan, 2006, 2011b) ότι δεν υπάρχει σεξουαλική σχέση: η σεξουαλική σχέση είναι καταδικασμένη να αποτυγχάνει στο μέτρο που δεν προσεγγίζεται ο άλλος παρά ο Άλλος, και εκεί συναντά κανείς την έλλειψη. Η διάφυλη σχέση δεν μπορεί να υπάρξει ακριβώς επειδή δεν υπάρχει σημαίνον του φύλου στο ασυνείδητο (Nasio, 2016) και κατά συνέπεια κάθε φύλο σχετίζεται με το φαλλό, το όριο της απόλαυσης, όχι τον/την παρτενέρ. Οι δύο θέσεις εμφυλοποίησης κατά το Lacan (2011b), άντρική και γυναικεία (χωρίς αυτό να αφορά σε ταυτότητα φύλου και σεξουαλικό προσανατολισμό), σχετίζονται αμφότερες με τη γλώσσα, υπάγονται στον ευνουχισμό αλλά η γυναικεία όχι όλη. Και οι δύο θέσεις της εμφυλοποίησης σε κάθε περίπτωση υποδεικνύουν ότι δεν υπάρχει εγγράψιμη έμφυλη σχέση τέτοια που να δίνει στο υποκείμενο το πραγματικό αυτού που είναι η γυναίκα ή ο άντρας.

Ανακεφαλαιώνοντας, δε μιλάμε για τη γενετήσια σεξουαλικότητα αλλά για κάτι πολύ περισσότερο. Η διαχείριση της έλλειψης αυτής με την οποία έρχεται αντιμέτωπο το υποκείμενο οδηγεί σε μια έμφυλη τοποθέτηση, η οποία είναι επί της ουσίας η συγκρότηση μιας πρώτης εικόνας της ετερότητας (Dean, 2001; Sauret, 2009; Strauss, 2011; They, 2012), όπως αυτή εκπροσωπείται στη διαφορά των δύο φύλων: του όμοιου και του Άλλου (Βεργέτης, 2013). Του όμοιου ως θέση του υποκειμένου και του Άλλου ως τόπο αλλώτριο: κατά κάποιο τρόπο υπάρχουν τόσες σεξουαλικότητες όσες και υποκειμενα. Συνεπώς το έμφυλο συνιστά πρωτίστως ένα

σημασιολογικό γεγονός (Butler, 2009; Dean, 2000; They, 2012) και η συμβολοποίηση αυτή της διαφοράς των φύλων οδηγεί σε διχασμό του υποκειμένου στον οποίο το σώμα, ως φορέας απόλαυσης (Βεργέτης, 2013; Lacan, 1978, 2011; Sauret, 2009), αντιστέκεται καθώς κάτι από το πραγματικό πάντα διαφεύγει της όποιας συμβολοποίησης. Δεν υπάρχει σεξουαλική σχέση ακριβώς γιατί και στον πιο στενό δεσμό, εμπεριέχεται το πραγματικό μιας απόλυτης διαφοροποίησης. Η λύση στο μη αναπαραστήσιμο της σεξουαλικότητας θα αναζητηθεί συνεπώς στον Άλλο και δη τον κοινωνικό Άλλο, με πρώτο εκπρόσωπο την οικογένεια (Brousse, 2012). Ο κοινωνικός Άλλος παρέχει τα σημαίνονα, τους στόχους καθώς και τις κανονικοποιητικές ρυθμίσεις της σεξουαλικότητας στο υποκείμενο. Υπό τη λογική αυτή δεν είναι η σεξουαλικότητα που εισβάλλει στην κοινωνία αλλά η κοινωνία που εισβάλλει στη σεξουαλικότητα μορφοποιώντας τη λειτουργία της και αλλοτριώνοντας μεταξύ άλλων και ως προς τα δεδομένα του φύλου (Strauss, 2011).

‘Μη κανονικές’ σεξουαλικότητες

Σε κοινωνικό επίπεδο διανύουμε μια περίοδο, που μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι έχουν γίνει κάποια προοδευτικά βήματα σε σχέση με τα δικαιώματα και την αποδοχή των ΛΟΑΤ+ ατόμων, για κάποια περισσότερο (π.χ. γκαίμ και λεσβίες) και για κάποια λιγότερο (π.χ. τρανς). Παρά τα θετικά επιτεύγματα αυτών των βημάτων και την αναμονή των επομένων, από ψυχαναλυτικής σκοπιάς, ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η ταυτότητα του φύλου, στο μέτρο που αφορούν σε ασυνείδητες ταυτίσεις του υποκειμένου, λύσεις της τάξης του φαντασιακού, όπως υπαγορεύονται, όπως προαναφέρθηκε από τον τον κοινωνικό Άλλο είναι δευτερεύοντα (Dean, 2003; Dean & Lane, 2001; Lacan, 2006, 2011; Ragland, 2001). Η εστίασή μας οφείλει να βρίσκεται στην επιθυμία, το πεδίο του συμβολικού, το οποίο προϋπάρχει του υποκειμένου. Για τα θέματα αυτά δεν ενδείκνυται μια απάντηση υπό μια αναπτυξιακή οπτική, όπου η επιτυχής ανάπτυξη και προσπέλαση των αναπτυξιακών σταδίων καταλήγει στη γεννητική και ετερόφυλη σεξουαλικότητα.

Η αναπτυξιακή οπτική η οποία επίσης παρέχει έναν κάποιο δείκτη ‘κανονικότητας’, όπως σχολιάστηκε και για την προσέγγιση του Freud, είναι ένα παράδειγμα σχετικά με το γιατί η μη ετεροκανονική σεξουαλικότητα παρουσιάζει ενδιαφέρον. Η ομοφυλοφιλία ως κατηγορία δημιουργήθηκε στις ευρύτερες περιόδους των βιομηχανικών επαναστάσεων, όταν η βιοπολιτική άρχισε να παράγει κατηγορίες που θα συνιστούσαν ομάδες «μη κανονικών» οι οποίοι δε συμμετείχαν με ορθολογικό τρόπο στον παραγωγικό ιστό (Davidson, 2001; Foucault, 1999, 2011; Pedinielli, Bertagne, Gimenez, & Pirlot, 2013). Η σεξουαλικότητα αποτέλεσε ένα προνομιούχο πεδίο κατηγοριοποίησης με κάθε «περιφερειακή» έκφρασή της να αποτελεί όχι αμαρτία πλέον πια αλλά διαστροφή, κάτι με το οποίο, όπως προαναφέρθηκε,

συνέπραξαν μετά τη δεκαετία του '40 πολλές ψυχαναλυτικές σχολές (Foucault, 1999, 2011; Pedinielli et al 2013; Ryan, 2001; Σαμαρτζή, 2006).

Γιατί όμως οι Άλλοι προσανατολισμοί και ταυτότητες είναι απειλητικές και πρέπει να χαρακτηριστούν ως προβληματικές ή το πολύ αποδεκτές ανθρωπιστικά αρκεί «να μην προκαλούν» κλπ; Ο Φρόντ υποστήριξε ότι η κοινωνία βασίστηκε επί της απώθημένης αντρικής ομοφυλοφιλίας (Freud, 1921). Η δε Butler (2009) περιγράφει πώς αυτή η ρύθμιση συνιστά ένα πένθος, που δεν τελείται και κατά συνέπεια η σκιά του απωλεσθέντος πέφτει πάνω στο υποκείμενο ως απειλή. Η μη-κανονική σεξουαλικότητα αποτελεί μια απόλυτη ετερότητα για το υποκείμενο που με τις όποιες θυσίες έχει προσπαθήσει να εγγραφεί στον κοινωνικό ιστό μέσα σε μια προβαλλόμενη κανονικότητα. Εκπροσωπεί μια Άλλη απόλαυση η οποία σήμερα, με τον επικρατούντα κοινωνικό δεσμό του Λόγου του Καπιταλιστή⁴⁴, βιώνεται ως βία (Πούλιος, 2015), εξού και όλα τα φαινόμενα π.χ. ομοφοβίας τα οποία, παρά τις όποιες προσπάθειες κανονικοποίησης των διαφορετικών σεξουαλικοτήτων, συνεχίζουν και δε γίνεται να μη συνεχίζουν να υπάρχουν. Επί της λογικής αυτής δεν πρόκειται για ομοφοβία αλλά ετεροφοβία.

Κοινωνικός δεσμός και σεξουαλικότητες

Αναλυτικότερα, αναφορικά με τα επιτελέσματα του σύγχρονου κοινωνικού δεσμού, στον Καπιταλιστικό Λόγο το υποκείμενο βρίσκεται ενώπιον της υπόσχεσης μιας αδιαμεσολάβητης πρόσβασης στο αντικείμενο α το οποίο εκπροσωπείται από μια ατέλειωτη σειρά προσφερόμενων αντικειμένων προς κατανάλωση, γκάτζετ, εμπειρίες, σώματα κα, μέσα παραπλάνησης της απόλαυσης (Κανελοπούλου, 2007; Lacan, 1991; Sauret, 2009). Ένας εύκολος τρόπος διαχείρισης του πού βρίσκεται το υποκείμενο εντός του δικτύου (Brousse, 2006) αυτού των σωμάτων και των απολαύσεων είναι οι διακρίσεις: άρρωστοι, ξένοι, χοντροί, ανώμαλοι κλπ κάτι που ελλοχεύει, βεβαίως βία προς τον εαυτό και τον άλλο καθώς αυτές οι περιφερειακές προβληματικής ή και απειλητικές κατηγορίες ορίζουν αποφαστικά μια κανονική/καλή εικόνα προς ταύτιση.

Όσον αφορά στην έμφυλη τοποθέτηση, ο σύγχρονος κοινωνικός δεσμός, καθώς δεν παραπέμπει στον ευνουχισμό, προσπαθώντας να παρακάμψει τη γλώσσα και καθιστώντας το σώμα ως μόνο όριο, ως Άλλο (Godelier, 2012; Περτέση, 2006; Sauret, 2009). Η έμφυτη στη συγκρότηση του υποκειμένου επιθετικότητα, απουσία του ευνουχισμού ως κυματοθραύστη, εύκολα μετατρέπεται σε βία υπό την ωμότητα του λόγου του καπιταλιστή (Πούλιος, 2015). Το υποκείμενο εντός ενός δικτύου που όλα φαίνονται να διατίθενται ελεύθερα αλλά όλο διαφεύγουν αλλά και δεν

⁴⁴ Ο λόγος του Καπιταλιστή, αποτελεί παραλλαγή του λόγου του Κυρίου και δεν ταυτίζεται με το καπιταλιστικό σύστημα αλλά αφορά στη συγκρότηση της μετανεωτερικής υποκειμενικότητας και στα επιτελέσματα του νεοφιλελευθερισμού σε κοινωνικό επίπεδο

προσφέρουν την υποτιθέμενη από αυτό Άλλη απόλαυση, αισθάνεται ότι του στερούν αυτό που του ανήκει (Brousse, 2006; Ehrenberg, 2011). Προκύπτει δηλαδή μια *έλλειψη-στην-απόλαυση* η εκροή της οποίας συνιστά απόλαυση του Άλλου (Assoun, 2011; Naveau, 2006), δηλαδή αυτό που στερείται από το υποκείμενο παρά τις όποιες προσπάθειες, απόδίδεται στους άλλους με προνομιούχο τόπο αυτούς που συνιστούν τον Άλλο. Η υποτιθέμενη από το υποκείμενο πρόσβαση του εκάστοτε άλλου σε μια *Άλλη απόλαυση* βιώνεται ως βία (Dadoun, 1998; Dean, 2001, 2003), και η ετερότητα κατά τον τρόπο αυτόν είναι πιο ανυπόφορη από ποτέ (Assoun, 2011; Ehrenberg, 2011; Freud, 1927). Το δε σώμα είναι ο προνομιούχος τόπος όπου θα εγγραφεί αυτή η βία (Dadoun, 1998; Lacan, 2011a, 2011b). Χωρίς τη διαμεσολάβηση του ευνουχισμού, η συνδιαλλαγή είναι σώμα με σώμα, ανεξέλεγκτη και βίαη. Αυτή είναι και η μορφή των συμπτωμάτων σήμερα: εξαρτήσεις, περάσματα στην πράξη, βία, τυφλή υπακοή ή κατάχρηση εξουσίας, έχουν τη μορφή επιστροφής του πραγματικού και όχι του απωθημένου, χωρίς ωστόσο να συνιστούν σημειολογία ψύχωσης απαραίτητως (Βεργέτης, 2006; Κανελλοπούλου, 2007; Sauret, 2009).

Αξίζει τέλος να σημειωθεί εδώ ότι και τα ίδια τα υποκείμενα που εγγράφονται ως «μη-κανονικά» εντός του κοινωνικού ιστού δεν είναι χωρίς επιρροή από τη δυναμική αυτή. Αυτό φαίνεται από την καταφυγή σε νέες ταυτότητες που θα ονομάσουν κάτι από το μη εγγράψιμο της σεξουαλικότητας (πχ demisexual, heteroflexible κ), από υπερεπένδυση των ταυτοτήτων και την παραγωγή νέων μορφών ρατσισμού μεταξύ των περιφερειακών ομάδων (πχ στοχοποίηση των θηλυπρεπών) όσο και σε πρακτικές που δυνητικά αναπαράγουν το τραύμα του αποκλεισμού ή και το μίσος προς τον εαυτό που δεν υπήρξε αρκετά κανονικός. Τα ονόματα που παρέχονται από τον Άλλο, αποκλίνων, ανώμαλος, ευάλωτος κλ δρουν επιτελεστικά μέσα από τη δράση της βιοεξουσίας οδηγώντας το υποκείμενο να τα αναπαράγει ασυνείδητα αφεαυτού.

Παράδειγμα: HIV, ένας ιός που ονομάτισε τις περιφερειακές απόλαύσεις

Καίτοι τα πρώτα κρούσματα υπήρχαν κρούσματα από τη δεκαετία του '30 στην Αφρική, το AIDS έγινε γνωστό περίπου στις αρχές της δεκαετίας του '80 από περιπτώσεις ομοφυλόφιλων ανδρών με εξαιρετικά εξασθενημένο ανοσοποιητικό που ανέπτυσαν σπάνιες μορφές πνευμονίας και καρκίνου (Blechner, 2009; Yang, 2001). Το πρώτο όνομα που δόθηκε στο σύνδρομο αυτό κατά συνέπεια ήταν GRID (Gay Related Immunodeficiency Disorder) (Blechner, 2009). Με άλλα λόγια, πριν εντοπιστεί / απομονωθεί ο HIV, θεωρήθηκε η πάθηση που προκαλείται όταν κάποιος είναι ομοφυλόφιλος. Πριν δημοσιοποιηθεί η αύξηση κρουσμάτων σε ετερόφιλα άτομα, όταν ήδη η επιδημία είχε προχωρήσει αρκετά, το AIDS είχε συνδεθεί με μη-κανονικές σεξουαλικότητες, σεξουαλική ασυδοσία, τρίτο κόσμο, κοινωνικό περιθώριο (Dean, 2003) κλπ. Πρόκειται για ένα παράδειγμα του πώς η κοινωνία με τη στήριξη του επιστημονικού λόγου εισέβαλε στη σεξουαλικότητα μέσω μιας

ασθένειας άρρηκτα συνδεδεμένης με αυτή. Το σύνδρομο αυτό αποτέλεσε και αποτελεί ένα όριο μεταξύ κανονικών, ακόμα και εντός της ΛΟΑΤ+ κοινότητας, αλλά και εκπροσώπησε την απειλή της Άλλης απόλαυσης για τον κοινωνικό ιστό, δικαιολογούσε το γιατί θα έπρεπε κανείς να υποκύπτει στις κανονιστικές ρυθμίσεις επί της σεξουαλικότητας (Πουλιος 2016).

Πράγματι, την περίοδο που τα ΛΟΑΤ+ άτομα είχαν αποκτήσει μεγαλύτερη ορατότητα, το AIDS αποτέλεσε την ασθένεια του Άλλου (Dean 2001, 2003). Πρόκειται για ένα από τα παραδείγματα του πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί μια αναπαράσταση προκειμένου να σημάνει την απόλυτη ετερότητα. Με το να γίνεται το AIDS αντιληπτό ως η ασθένεια του Άλλου, επικυρώνει το αγεφύρωτο χάσμα με τον Άλλο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι κατά συνέπεια και στη συνέχεια, και δη μετά την ανάπτυξη των φαρμάκων που αποσύνδεσαν τον HIV από μια θανατική καταδίκη, ο HIV πήρε μια θέση κύριου σημαίνοντος, S_1 , που νοσηματοδοτούσε τα υπόλοιπα, S_2 , τα οποία εν προκειμένου περιχαράκωναν τις περιφερειακές ως προς την επικρατούσα μορφές απόλαυσης (Πούλιος, 2016). Οι συσχετισμοί αυτοί εσωτερικεύτηκαν βεβαίως ασυνειδήτα από όλες τις πλευρές, ετεροφυλόφιλους, ομοφυλόφιλους, κλινικούς, ερευνητές με συχνή καταφυγή σε έναν επιστημονικό λόγο που αποσβαίνει το υποκείμενο (Πούλιος, 2016; Ryan, 2001; Yang, 2001) κ.λπ. Αν η κλινική μας διέπεται ωστόσο από μια ηθική (Lacan, 1998), είναι αυτή της επιθυμίας, της στήριξης του υποκειμένου να αναλάβει την ιστορία του και την ευθύνη αυτής της ηθικής οφείλουμε να αναλάβουμε.

Βιβλιογραφία

- Assoun, P.-L. (2011). Η απόλαυση της δυσφορίας. Το υπερμοντέρνο υπό την οπτική της ψυχανάλυσης, στο Ν. Παπαχριστόπουλος & Κ. Σαμαρτζή (επιμ.) *Υγεία, Ασθένεια και Κοινωνικός Δεσμός* (σελ.29–47). Αθήνα: Orportuna.
- Βεργέτης, Δ. (2006). Λακάν και Φουκώ: Τα νέα συμτώματα. Από το υποκείμενο του ασυνειδήτου στο βιο-ρυθμιζόμενο υποκείμενο στο Ν. Παπαχριστόπουλος (επ. εκδ.), *Ψυχανάλυση και κοινωνικά συμπτώματα* (σελ. 185-228). Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Βεργέτης, Δ. (2013). Φυλο-δοξίες και επαναστάσεις στον 21^ο αιώνα. *Αλήθεια*, 7, 5 – 15.
- Bieber, I., Dain, H., Dince, P. et al. (1962). *Homosexuality: A psychoanalytical study*. New York: Vintage.
- Blechner, M. (2009). *Sex changes: Transformations in society and psychoanalysis*. New York: Roulledge.

- Brousse, M.-H. (2006). Κοινή αγορά και διακρίσεις. Προς μια καινούρια ψυχαναλυτική κλινική, στο Ν. Παπαχριστόπουλος (επ. εκδ.), *Ψυχανάλυση και κοινωνικά συμπτώματα* (σελ. 73-100). Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Brousse, H. (2012). Η γονεϊκότητα: ένας νεολογισμός της νεωτερικότητας, στο Ν. Παπαχριστόπουλος & Κ. Σαμαρτζή (επ. εκδ.), *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας* (σελ. 161-172). Πάτρα: Opportuna.
- Butler, J. (2009). *Οι ψυχικές καταστάσεις της εξουσίας*, Τ. Μπέτζελος (μετ.). Αθήνα: Πλέθρον (πρωτότυπη έκδοση 1997).
- Dadoun, R. (1998). *Η Βία: δοκίμιο για τον «homo violens»*, Ν. Α. Σεβαστάκης (μετ.). Αθήνα: Scripta (πρωτότυπη έκδοση 1993).
- Davidson, A. I. (2001). Closing up the corpses: diseases of sexuality and the emergence of the psychiatric style of reasoning. In T. Dean & C. Lane (eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 59 – 89). USA: University of Chicago Press.
- Dean, T. (2000). *Beyond sexuality*. New York: University of Chicago Press.
- Dean, T. (2001). Homosexuality and the problem of otherness. In T. Dean & C. Lane (eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 120 – 143). USA: University of Chicago Press.
- Dean, T. (2003). Lacan and queer theory. In J.-M. Rabaté, ed., *The Cambridge Companion to Lacan*, pp. 167–172. New York: Grune and Stratton.
- Dean, T. & Lane C. (2001). Homosexuality and psychoanalysis: An introduction. In T. Dean & C. Lane (eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 4 – 42). USA: University of Chicago Press.
- Ehrenberg, A. (2011). Η αλλαγή στη σχέση κανονικού – παθολογικού. Περί των εννοιών της ψυχικής δυσφορίας και της ψυχικής υγείας, στο Ν. Παπαχριστόπουλος & Κ. Σαμαρτζή (επιμ.) *Υγεία, Ασθένεια και Κοινωνικός Δεσμός* (σελ.369–406). Πάτρα: Opportuna.
- Ζησοπούλου-Τσακουράκη, Ε. (2009). Η συμβολή του Λακάν στη γυναικεία σεξουαλικότητα: εισαγωγικές παρατηρήσεις. *Εκ των υστέρων*, 19, 59 – 85.
- Foucault, M. (1999). *Οι μη κανονικοί*, μετ. Σ. Σιαμανδούρας. Αθήνα: Εστία (2010).
- Foucault, M. (2011). *Η ιστορία της σεξουαλικότητας: Η βούληση για γνώση*, Τ. Μπέτζελος (μετ.). Αθήνα: Πλέθρον.
- Freud, S. (1905a). Three essays on the theory of sexuality. In *Standard Edition of the Complete Psychological Works Of Sigmund Freud* (Vol. X, pp. 1-149). London: Hogarth Press.

- Freud, S. (1905b). Fragment of an analysis of a case of hysteria. In *Standard Edition of the Complete Psychological Works Of Sigmund Freud* (Vol. 7, pp. 3-112). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1915). Instincts and their vicissitudes. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 14, pp 109-140). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1916). Introductory lectures on psychoanalysis. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 3). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1921). *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*. (Vol. 18) London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1922). Some Neurotic Mechanisms in Jealousy, Paranoia and Homosexuality. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 18). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1927). The future of an illusion, Civilization and its discontents and other works. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 21, pp.1-56). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1933). New Introductory Lectures On Psycho-Analysis. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 22). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (2003). Σχετικά με την ψυχογένεση μιας περίπτωσης γυναικείας ομοφυλοφιλίας (1920). *Εκ των υστέρων*, 10, 9 – 33.
- Freud, S. (2006). *Μια παιδική ανάμνηση του Λεονάρντο Ντα Βίντσι*, Α. Μανουσάκη (μετ.). Αθήνα: Ερατώ (πρωτότυπη έκδοση 1910).
- Freud, S. (2009). Ορισμένες ψυχικές συνέπειες της ανατομικής διαφοράς των φύλων (1925). *Εκ των υστέρων*, 19, 7 – 16.
- Friedman, C. F. & Downey, J. L. (2002). Female homosexuality: Classical psychoanalytic theory reconsidered. *Sexual orientation and psychoanalysis*. New York: Columbia University Press.
- Godelier, M. (2012). Η σεξουαλικότητα είναι πάντοτε κάτι άλλο από αυτό που είναι, στο Ν. Παπαχριστόπουλος & Κ. Σαμαρτζή (επ. εκδ.), *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας* (σελ. 43-56). Πάτρα: Opportuna.
- Grotjahn, M. (1951). Historical notes: A letter from Freud. *International Journal of Psychoanalysis*, 32, 331.
- Jones, E. (2003). *Σίγμωντ Φρόυντ: Η ζωή και το έργο του*. Αθήνα: Ίνδικτος (πρωτότυπη έκδοση: 1953).

- Κανελλοπούλου, Α. (2007). Τι είναι μια λακανική ψυχανάλυση «δυσφορία μέσα στον πολιτισμό»; *Αλήθεια*, 2, 125 – 136.
- Krafft-Ebing, R. von (1886). *Psychopathia Sexualis* (F. Klaf, Trans). New York: Stein & Day (prototype edition 1965).
- Lacan, J. (1966a). Variations on the standard treatment, in B. Fink (ed.) *Ecrits* (pp.269-301). London: Norton.
- Lacan, J. (1966b). Kant with Sade, in B. Fink (ed.) *Ecrits* (pp.645-669). London: Norton.
- Lacan, J. (1978). *Απαντήσεις*, Φ. Καλλίας (μετ.). Αθήνα: Έρασμος.
- Lacan, J. (2006). Guiding remarks for a convention on female sexuality. In B. Fink (trans.), *Écrits* (pp.610 – 620). London: Norton (prototype edition 1966).
- Lacan, J. (1991). *Σεμινάριο Δέκατο Έβδομο: Το αντίστροφο της Ψυχανάλυσης*, Ν. Περέτση, Ν. Κατσόγιαννη, Φ. Σιάτιστας, Δ. Βεργέτης (μετ.). Αθήνα: Ψυχογιός (2014).
- Lacan, J. (1998). *The seminar of Jacques Lacan, Book VII: The ethics of psychoanalysis, 1959-1960*, J-A. Miller (ed.). New York: Norton.
- Lacan, J. (2011a). *Ο θρίαμβος της θρησκείας & Λόγος προς τους καθολικούς* (Ν. Λινάρδου-Μπλανσέ, Ν. Κατσόγιαννη & Κ. Σαμαρτζή, μετ.). Αθήνα: Εκκρεμές (πρωτότυπη έκδοση 2005).
- Lacan, J. (2011b). *Encore\Ακόμη*, Β. Σκολίδης (μετ.). Αθήνα: Ψυχογιός.
- Lukes, H. N. (2001). Unrequited love. In T. Dean & C. Lane (eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 250 – 264). USA: University of Chicago Press.
- Nasio, J.-D. (2016). *Πέντε παραδόσεις πάνω στη θεωρία του Jacques Lacan* (Β.-Α. Κανελλοπούλου, επ. εκδ.). Αθήνα: Πατάκης (πρωτότυπη έκδοση 1992).
- Naveau, P. (2006). Ο Μαρξ και το σύμπτωμα, στο Ν. Παπαχριστόπουλος (επ. εκδ.), *Ψυχανάλυση και κοινωνικά συμπτώματα* (σελ. 13-52. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Pedinielli, J.-L., Bertagne, P., Gimenez, G. & Pirlot, G. (2013). Κλινικές δομές: νευρώσεις, ψυχώσεις, διαστροφές, Ν. Παπαχριστόπουλος (επ. εκδ.). Πάτρα: Opportuna.
- Περέτση, Ν. (2006). Το σύμπτωμα και η προβληματική των νέων συμπτωμάτων του πολιτισμού μας, στο Ν. Παπαχριστόπουλος (επ. εκδ.), *Ψυχανάλυση και κοινωνικά συμπτώματα* (σελ. 111-134). Αθήνα: Βιβλιόραμα.

- Πούλιος Α. (2015). Από τη βία της σεξουαλικότητας στη σεξουαλικότητα της βίας: η κλινική της σεξουαλικότητας εντός του λόγου του Καπιταλιστή. *Σύναψις*, 39 (2), 55 – 58.
- Πούλιος, Α. (2016). Υ-στορίες οροθετικότητας: το σώμα υπό την εισβολή του σύγχρονου κοινωνικού Άλλου. Διάλεξη στα πλαίσια του ψυχαναλυτικού σεμιναρίου “Υποκειμενικότητα, σώμα και σύγχρονος κοινωνικός δεσμός”. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών & Paris-Diderot 7.
- Rado, S. (1949). An adaptational view of sexual behavior. In P. Hoch and J. Zubin, eds., *Psychosexual Development in Health and Disease*, pp. 167–172. New York: Grune and Stratton.
- Ragland, E. (2001). Lacan and the hommosexuelle, “A love letter”. In T. Dean & C. Lane (eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 98 – 119). USA: University of Chicago Press.
- Robinson, P. (2001). Freud and homosexuality. In T. Dean & C. Lane (eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 91 – 97). USA: University of Chicago Press.
- Ryan, J. (2001). Can psychoanalysis understand homophobia? Resistance in the clinic. In T. Dean & C. Lane (eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 307 – 321). USA: University of Chicago Press.
- Sauret, J.-M. (2009). *Malaise dans le capitalisme*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- Σαμαρτζή, Κ. (2006). Η κοινωνική εγγραφή της σεξουαλικής παρέκκλισης: ο λόγος για τη διαστροφή, στο Ν. Παπαχριστόπουλος (επ. εκδ.), *Ψυχανάλυση και κοινωνικά συμπτώματα* (σελ. 73-100). Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Socarides, C. (1978). *Homosexuality*. New York: Aronson.
- Socarides, C. (1995). *Homosexuality: A freedom too far. A Psychoanalyst Answers 1000 Questions About Causes and Cure and the Impact of the Gay Rights Movement on American Society*. New York: Roberkai.
- Soler, C. (2015). *Τι έλεγε ο Λακάν για τις γυναίκες: μια ψυχαναλυτική μελέτη* (Μ. Παντζαρά, μετ.). Αθήνα: Ερατώ.
- Strauss, M. (2011). Ο Λακάν και το σεξουαλικό ερώτημα. Στο Μ. Νικολαΐδου & Π. Σερέτης (επ. Εκδ.), *2001, ο Λακάν μέσα στον αιώνα*. Αθήνα: Editions Synergie (πρωτότυπη έκδοση 2001).
- Thery, I. (2012). Διαφορετικότητα των φύλων, ομοφυλοφιλία και γενεαλογική σειρά, στο Ν. Παπαχριστόπουλος & Κ. Σαμαρτζή (επ. εκδ.), *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας* (σελ. 43-56). Πάτρα: Opportuna.

Yang, S. (2001). Speaking of the surface: the texts of kaposi's sarcoma. In T. Dean & C. Lane (eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 322 – 348). USA: University of Chicago Press.

10. Βασικοί όροι της λακανικής ψυχανάλυσης⁴⁵

Κατερίνα Μαλίχιν⁴⁶

Δομή

Ο όρος **δομή** στο πρώιμο έργο του Lacan χρησιμοποιήθηκε για να αποδώσει το νόημα μίας οντότητας που είναι διυποκειμενική και ενδουποκειμενική, δηλαδή το νόημα της εσωτερικής αναπαράστασης των διαπροσωπικών σχέσεων. Η δομή με άλλα λόγια μάς υπενθυμίζει ότι εκείνο που καθορίζει το υποκείμενο **είναι η θέση του σε σχέση με άλλα υποκείμενα και σημαίνοντα**. Μετά το 1950 επαναδιατυπώνοντας τις ιδέες του για τη δομή με όρους δανεισμένους από τη δομική γλωσσολογία το κεντρικό νόημα του όρου δομή συνίσταται υπό την έννοια ενός συστήματος στο οποίο κάθε μονάδα συγκροτείται καθαρά από τη διαφορά της από τις άλλες μονάδες. Εκτός από τη στρουκτουραλιστική προσέγγιση ο Lacan θα συνδέσει τον όρο δομή με τα μαθηματικά (θεωρία συνόλων – Τοπολογία).

Αυτό που είναι σημαντικό στη δομική προσέγγιση είναι η αντίθεση βάθους και επιφάνειας, δηλαδή των βαθιών συναρθρώσεων και των άμεσα παρατηρήσιμων φαινομένων, με άλλα λόγια η αντίθεση ανάμεσα στις δομές και τα συμπτώματα. Έτσι στη λακανική κλινική, παρόλο που ο Lacan δεν θα συμφωνήσει επακριβώς με αυτήν την αντίθεση, οι δομές δεν είναι μακριά από την εμπειρία, καθώς είναι παρούσες στο πεδίο της ίδιας της εμπειρίας, εφόσον το ασυνείδητο βρίσκεται στην επιφάνεια. Για τον Lacan στην πραγματικότητα **οι δυο αυτές όψεις (φαινόμενα – δομή) συνιστούν ένα συνεχές, ήτοι η δομή είναι συνεχής με τα φαινόμενα**. Αυτό που είναι λοιπόν κομβικό δεν είναι η ανάδειξη των αντιθέσεων, αλλά η ανακάλυψη των σταθερών σχέσεων ανάμεσα σε τόπους που είναι καθαυτό κενοί (Levi-Strauss, 1955). Όποια στοιχεία και αν τίθενται στις θέσεις που καθορίζονται από μία δεδομένη δομή, οι σχέσεις των θέσεων παραμένουν οι ίδιες.

Οι νοσογραφικές κατηγορίες, **αμοιβαία αποκλειόμενες** για τον Lacan είναι :

η **νεύρωση, η διαστροφή, η ψύχωση**. Ευλόγως και σύμφωνα με τα παραπάνω δεν πρόκειται για ομαδοποιήσεις ή ταξινομήσεις συμπτωμάτων, αλλά για **τρεις δυνατές θέσεις του υποκειμένου σε σχέση με τον Άλλον**. Κάθε δομή διακρίνεται από έναν

⁴⁵ *Λεξιλόγιο της ψυχανάλυσης* (Καψαμπέλης, Β., Χαλκούση, Λ., Σκουλικά, Α. & Αλούπης, Π.). Αθήνα: Κέδρος. (πρωτότυπη έκδοση 1981).

⁴⁶ Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών και Πανεπιστημίου Paris Diderot στην Κλινική Ψυχολογία και Έρευνα στην Ψυχοπαθολογία και Ψυχανάλυση

διαφορετικό μηχανισμό : Η νεύρωση από την **απόθεση**, η διαστροφή από την **άρνηση** του μητρικού ευνουχισμού και η ψύχωση από τον **αποκλεισμό** ή διάκλειση. Είναι σαφές πως πρόκειται ένα κατηγορικό σύστημα αμοιβαία αποκλειόμενων θέσεων που βασίζεται **σε μία ασυνεχή σειρά**. Καθώς ένα από τα θεμελιώδη αξιώματα της ψυχανάλυσης είναι αυτό της κρίσιμης περιόδου καθορισμού του υποκειμένου, αρά και καθορισμού της δομής του υποκειμένου, γίνεται αντιληπτό πως

η **κλινική δομή παγιώνεται μετά την κρίσιμη περίοδο** και δεν είναι ποτέ δυνατόν να αλλάξει και να μετατραπεί.

Ασυνείδητο – inconscient :

Freud :

τοπική θεωρία = συνειδητό – προσυνειδητό – ασυνείδητο (βλέπε υποσημείωση , ενορμήσεις και αντικείμενο)

δομική θεωρία = εγώ – υπερεγώ – αυτό (ça – id), καμία από τις τρεις τάξεις δεν ταυτίζονται με το ασυνείδητο καθώς αυτές περιέχουν ασυνείδητα τμήματα.

Lacan:

« Ένας μεγάλος αριθμός ψυχικών συνεπειών που περιγράφονται αρκετά δόκιμα ως ασυνείδητες , υπό την έννοια της εξαίρεσης των χαρακτηριστικών της συνείδησης , δεν έχουν , παρόλα αυτά , καμία απολύτως σχέση με το ασυνείδητο στη φροϋδική του έννοια» (E, 163)⁴⁷.

Ο Λακάν υποστηρίζει – ενάντια στον βιολογικό τρόπο σκέψης – ότι το ασυνείδητο δεν είναι ούτε πρωταρχικό ούτε ενστικτικό (E, 170), αλλά λέει πως «το ασυνείδητο είναι δομημένο ως λόγος» . Η γλωσσολογική του αυτή προσέγγιση στηρίζεται στο ότι

« **συλλαμβάνουμε τελικά το ασυνείδητο όταν αναλύεται, στο τμήμα του που αρθρώνεται πάνω σε λέξεις**» (Σ7,32). Άλλωστε το ασυνείδητο «είναι ο λόγος του Άλλου» (Ec, 16) , καθώς το ασυνείδητο είναι οι συνέπειες του σημαίνοντος πάνω στο υποκείμενο, γιατί το σημαίνον απωθείται για να επιστρέψει στα μορφώματα του ασυνείδητου (παραπραξίες, όνειρα, ευφυολογήματα). Όλες αυτές οι αναφορές στη γλώσσα , την ομιλία, τον λόγο και τα σημαίνοντα θέτουν το ασυνείδητο στην τάξη του συμβολικού. **Το ασυνείδητο είναι ο καθορισμός του υποκειμένου από τη**

⁴⁷ Όπου E. ECRITS, LACAN J.

συμβολική τάξη .

Το ασυνείδητο δεν είναι εσωτερικό, η ομιλία και η γλώσσα αποτελούν διυποκειμενικά φαινόμενα, έτσι το ασυνείδητο είναι «διατομικό» (E, 49), αν μοιάζει με εσωτερικό , αυτό οφείλεται στη δράση του φαντασιακού, το οποίο μπλοκάρει τη σχέση ανάμεσα στο υποκείμενο και τον Άλλο και αντιστρέφει το μήνυμα του Άλλου. Οι νόμοι του ασυνειδήτου είναι η επανάληψη και η επιθυμία , και δεν είναι σε καμία περίπτωση αναγώγιμο, επομένως σκοπός τη ανάλυσης δεν είναι η μετατροπή του σε συνειδητό. Το ασυνείδητο είναι και μία μορφή μνήμης , είναι δηλαδή η συμβολική ιστορία των σημαινόντων στην πορεία της ζωής του υποκειμένου, αλλά και γνώση (savoir) ή μάλλον μία *άγνωστη γνώση*.

Το ασυνείδητο λοιπόν δεν είναι μία σκοτεινή περιοχή που προϋπάρχει, γεννιέται άμα τη στιγμή της διπλής διχοτόμησης, καθώς το υποκείμενο χάνεται για να αναπαρασταθεί στο ίδιο το λόγο του και στο λόγο του άλλου και αυτό που χάνεται είναι το ασυνείδητο. Γιατί , όπως λέει ο Λακάν, «κανείς θα πρέπει να διακρίνει στο ασυνείδητο τις συνέπειες της ομιλίας πάνω στο υποκείμενο» (Σ11,126).

σημαίνον – signifiant (S): Ο Λακάν μιλά για σημαίνοντα και συχνά αναφέρεται σε ό,τι οι άλλοι ονομάζουν απλώς «λέξεις», ωστόσο για τη λακανική θεωρία οι δύο όροι δεν είναι ισοδύναμοι . Και αυτό γιατί όχι μόνο οι μονάδες της γλώσσας μικρότερες από λέξεις (φωνήματα) ή μεγαλύτερες από λέξεις (φράσεις) μπορούν να λειτουργήσουν ως σημαίνοντα , αλλά ακόμη και μη γλωσσικά στοιχεία όπως μία χειρονομία , αντικείμενα , σχέσεις, συμπτωματικές πράξεις. Για τον Λακάν η μοναδική προϋπόθεση που πρέπει να ισχύει για να χαρακτηριστεί κάτι σημαίνον είναι ότι πρέπει να εγγράφεται σε ένα σύστημα στο οποίο αποκτά αξία καθαρά εξαιτίας της διαφοράς του από άλλα στοιχεία του συστήματος. Η διαφορική φύση του σημαίνοντος συνεπάγεται ότι δεν μπορεί να έχει ένα μονοσήμαντο νόημα. Το νόημα του ποικίλει ανάλογα με τη θέση που καταλαμβάνει εντός της δομής. Έτσι σημαίνον είναι εκείνο που αντιπροσωπεύει ένα υποκείμενο για ένα άλλο σημαίνον, δηλαδή ένα σημαίνον αντιπροσωπεύει το υποκείμενο για όλα τα άλλα σημαίνοντα . Όμως κανένα σημαίνον δεν είναι σε θέση να σημάνει το υποκείμενο. [S₂ = σημαίνουσα αλυσίδα].

σημαινόμενο - signifié (s): Το σημαινόμοιο είναι ένα απλό προϊόν του παιχνιδιού των σημαινόντων , ένα προϊόν της διαδικασίας που παράγεται με τη μεταφορά, δεν είναι δεδομένο, αλλά παραγόμενο. Ο Λακάν αντιτίθεται στην άποψη πως οι έννοιες προϋπάρχουν σε ένα προλεκτικό επίπεδο πριν εκφραστούν από τη γλώσσα.

Έτσι δεν δέχεται τη διαφάνεια ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμοιο, την άμεση δηλαδή πρόσβαση από τη λέξη στο νόημα, αλλά ισχυρίζεται πως υπάρχει ένα φραγμός μία αντίσταση και πως μία λέξη δεν αποκαλύπτει τόσο εύκολα το νόημα

της. Οδηγεί μάλλον σε άλλες λέξεις της γλωσσικής αλυσίδας, όπως κάθε νόημα οδηγεί σε άλλα νοήματα. Οι λέξεις παράγουν νοήματα που ξεπερνούν την κατανόηση εκείνων που τις χρησιμοποιούν, υπάρχει μία διαφορά ανάμεσα σε εκείνο που θέλουμε να πούμε και σε κείνο που λένε οι λέξεις. Αυτό στην καθημερινή μας ζωή οδηγεί σε διαδοχικές παρανοήσεις και απολογίες.

μεγάλος Άλλος - Autre (A) : η ριζική ετερότητα, ο Λακάν εξισώνει τη ριζική ετερότητα με τη γλώσσα και το νόμο και έτσι ο Άλλος εγγράφεται στην τάξη του συμβολικού. Ο Άλλος λοιπόν είναι τόσο ένα άλλο υποκείμενο , ριζικά έτερο και που δεν μπορεί να ενσωματωθεί , όσο και η συμβολική τάξη που διαμεσολαβεί τη σχέση με αυτό το άλλο υποκείμενο. Είναι ο τόπος στον οποίο συγκροτείται ο λόγος.

Η μητέρα είναι εκείνη που καταλαμβάνει τη θέση του μεγάλου Άλλου για το παιδί , επειδή δέχεται τις πρωτόγονες κραυγές του και τις επικυρώνει εκ των υστέρων δίνοντας τους συγκεκριμένο νόημα.

Είναι σημαντικό πως το σύμπλεγμα του ευνουχισμού διαμορφώνεται όταν το παιδί ανακαλύπτει πως ο Άλλος δεν είναι πλήρης, υπάρχει μία ΕΛΛΕΙΨΗ στον Άλλο. Πάντα λείπει ένα σημαίνον από το θησαυρό των σημαινόντων που συγκροτεί ο Άλλος, για αυτό ο μυθικός πλήρης Άλλος δεν υπάρχει (A). Υπάρχει ο ατελής Άλλος διαγράφοντας το σύμβολο A με / : ο διαγραμμένος Άλλος, δηλαδή ο ευνουχισμένος , ατελής Άλλος = **A**.

μικρός άλλος - autre (a) : δεν είναι πράγματι ο άλλος , αλλά μία προβολή του ΕΓΩ , είναι συγχρόνως ο ΟΜΟΙΟΣ και η ΚΑΤΟΠΤΡΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ. Άρα ο μικρός άλλος εγγράφεται στη φαντασιακή τάξη. Είναι ο φαντασιακός άλλος , ο όμοιος με τον οποίο το παιδί ταυτίζεται, η φαντασιακή αυτή ταύτιση είναι πηγή επιθετικότητας και υπέρμετρης αγάπης, προκαλεί έλλειψη απόστασης μεταξύ των 2 υποκειμένων, πράγμα που καθιστά την έτσι και αλλιώς διαφορετικότητα τους έντονα προβληματική (βλ. φαντασιακό παρακάτω).

σύμπτωμα: ο στόχος της λακανικής ψυχανάλυσης δεν είναι η απάλειψη των νευρωτικών συμπτωμάτων, αφού όταν ένα σύμπτωμα απαλειφθεί αντικαθίσταται συνήθως από ένα άλλο . Το κάθε σύμπτωμα έχει ένα μοναδικό νόημα και είναι συνυφασμένο με τη μοναδική ιστορία του υποκειμένου, με αυτή την έννοια είναι ένα σημαίνον . Επίσης το σύμπτωμα ταυτίζεται με τη σημασία , δηλαδή με την αλήθεια του υποκειμένου που λαμβάνει μορφή. Το σύμπτωμα επίσης περιγράφεται ως μεταφορά , αλλά και ως μήνυμα αινιγματικό κωδικοποιημένο μήνυμα που το υποκείμενο εκλαμβάνει ως σκοτεινό μήνυμα από το πραγματικό (βλέπε παρακάτω) αντί να το αναγνωρίζει ως δικό του μήνυμα. Και τέλος το σύμπτωμα είναι η καθαρή απόλαυση που δεν είναι δυνατόν να ερμηνευθεί. Είναι ο τρόπος με τον οποίο το υποκείμενο απολαμβάνει το ασυνείδητο , στον βαθμό που το ασυνείδητο τον καθορίζει.

Δομές (ψύχωση – διαστροφή – νεύρωση) ⁴⁸

Νεύρωση

- υστερία
- ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση

Το ότι ένα υποκείμενο έχει υστερικά συμπτώματα ή ψυχαναγκαστικά αυτό δεν το καθιστά υστερικό ή ψυχαναγκαστικό αντίστοιχα. Αυτό που ο αναλυτής οφείλει να εντοπίσει για να καταλήξει σε μία διάγνωση είναι το θεμελιώδες ερώτημα που κινεί την ομιλία του υποκειμένου , το οποίο στην υστερία είναι : «είμαι άντρας η γυναίκα;» και στη ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση : «είμαι ζωντανός ή νεκρός;» Συνήθως στη λακανική ψυχανάλυση τα συμπτώματα είναι μόνο νευρωτικά, στην ψύχωση μιλάμε για φαινόμενα και στη διαστροφή για διαστροφικές πράξεις. Αυτό που συνιστά το επίκεντρο της ψυχανάλυσης είναι η κλινική δομή του ασθενούς και όχι τα συμπτώματα του . Το τέλος της ανάλυσης δεν συσχετίζεται υπό αυτή την έννοια με τη θεραπεία των συμπτωμάτων.

Δεν υπάρχει καθολικό νόημα ενός συμπτώματος , κάθε σύμπτωμα είναι προϊόν της μοναδικής ιστορίας ενός συγκεκριμένου υποκειμένου και παρά τις φαινομενικές ομοιότητες τα συμπτώματα είναι μοναδικά

Απόλαυση - jouissance : είναι η υπέρβαση της αρχής της ηδονής , είναι περισσότερο πόνος παρά ηδονή γιατί πέρα από το όριο η ηδονή γίνεται οδύνη. Η απόλαυση εκφράζει την παράδοξη ικανοποίηση που αποκομίζει το υποκείμενο από το σύμπτωμα του η ακριβέστερα την οδύνη που αποκομίζει από την ίδια του την ικανοποίηση. Η απαγόρευση της απόλαυσης είναι εγγενής στη συμβολική δομή της γλώσσας, η είσοδος του υποκειμένου στο συμβολικό εξαρτάται από μία ορισμένη αρχική αποκήρυξη της απόλαυσης που λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο του συμπλέγματος του ευνουχισμού όταν το υποκείμενο παραιτείται από τις προσπάθειες να γίνει ο φαντασιακός φαλλός για τη μητέρα (βλέπε ευνουχισμός παρακάτω). Η συμβολική απαγόρευση της απόλαυσης στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα (ταμπού της αιμομιξίας) είναι επομένως και κατά παράδοξο τρόπο μία απαγόρευση για κάτι που είναι εκ των προτέρων αδύνατον : η λειτουργία της δεν είναι λοιπόν παρά να συντηρεί τη νευρωτική αυταπάτη ότι η απόλαυση θα ήταν δυνατή αν δεν ήταν απαγορευμένη!

⁴⁸ Βλέπε και Οιδιπόδειο : δομές και Οιδιπόδειο.

Ορμή θανάτου είναι η αδιάλειπτη επιθυμία του υποκειμένου να σπάσει το φράγμα της αρχής της ηδονής και των ορίων προς την κατεύθυνση του πράγματος και μίας ορισμένης περίσσειας απόλαυσης που γίνεται το μονοπάτι του θανάτου καθώς οι ορμές συνιστούν εδώ υπέρβαση της αρχής της ηδονής.
